

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
DARBO TEISĖS KATEDRA

Dieninio skyriaus
V kurso, darbo teisės specializacijos
studentės Lauros Barauskaitės

Magistro darbas

**LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO PRAKTIKA SPRENDŽIANT BYLAS
DĖL MATERIALINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ ŽALĄ, PADARYTĄ DARBUOTOJO
SULUOŠINIMU AR KITOKIU PAKENKIMU SVEIKATAI AR DĖL
NUKENTĖJUSIOJO MIRTIES**

Darbo vadovas: as. A. Pranckevičius
Recenzentas: as. I. Povilaitienė

Vilnius 2007

IŽANGA.....	2
1. MATERIALINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ ŽALĄ, PADARYTĄ DARBUOTOJO SULUOŠINIMU AR KITOKIU PAKENKIMU JO SVEIKATAI ARBA DĖL NUKENTĖJUSIOJO MIRTIES, BENDRIEJI KLAUSIMAI TEORIJOJE IR LAT PRAKTIKOJE	5
1.1. Materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties, sąvoka ir santykis su kitomis teisinės atsakomybės rūšimis (civiline, administracine ir baudžiamąja)	5
1.2. Santykis su socialinės apsaugos teise	13
2. DARBDAVIO MATERIALINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ ŽALĄ, PADARYTĄ DARBUOTOJO SULUOŠINIMU AR KITOKIU PAKENKIMU SVEIKATAI AR DĖL NUKENTĖJUSIOJO MIRTIES, SĄLYGOS IR JŲ SAMPRATA LAT PRAKTIKOJE	17
2.1. Samprata.....	17
2.2. Žala.....	19
2.3. Neteisėta veika kaip materialinės atsakomybės sąlyga	26
2.4. Priežastinis ryšys	28
2.5. Kaltė	32
2.6. Pažeidėjas ir nukentėjusioji šalis teisės pažeidimo metu turėjo būti susiję darbo santykiais	42
2.7. Žalos atsiradimas yra susijęs su darbo veikla.....	43
3. ŽALOS, ATSIKIRADUSIOS DĖL DARBUOTOJO SULUOŠINIMO, KITOKIO PAKENKIMO JO SVEIKATAI AR DĖL NUKENTĖJUSIOJO MIRTIES, DYDŽIO NUSTATYMAS IR ATLYGINIMO TVARKA LAT PRAKTIKOJE.....	46
IŠVADOS	60
SANTRAUKA.....	62
SUMMARY	63
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	64
PRIEDAS NR. 1	71

IŽANGA

Lietuvos Respublikos Konstitucija skelbia kiekvieno žmogaus teisę į darbą ir teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas¹. Tokias žmogaus teises įtvirtina ir tarptautiniai teisės šaltiniai, prie kurių Lietuva Respublika irgi yra prisijungusi. Pavyzdžiui, 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, kuriame numatyta, kad valstybės, šio Pakto dalyvės, pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę į teisingas ir palankias darbo sąlygas, kurios garantuotų darbo „apsaugą ir higieną“². Be to, 1997 m. balandžio 17 d. Lietuva pasirašė Europos socialinę chartiją, kurios 1 dalies 3 straipsnis įtvirtina žmogaus teisę į teisingas ir palankias darbo sąlygas, reikalauja, kad valstybės nustatytų darbų saugos ir higienos taisykles bei užtikrintų šių taisyklių laikymosi kontrolę³. Taigi paminėta konstitucinė norma ir tarptautinių teisės aktų normos yra baziniai principai, kurių pagrindu darbdaviai yra įpareigojami suteikti sveikas ir saugias darbo sąlygas. Taip pat remiantis šiomis normomis darbdaviams, kurie neužtikrina minėtų sąlygų, yra numatoma tam tikra atsakomybė. Būtent materialinė atsakomybė pagal darbo teisę turi padėti nukentėjusiems darbuotojams, kad būtų atlyginta atsiradusi žala. Todėl svarbu yra sureguliuoti santykius dėl materialinės atsakomybės tarp darbuotojo ir darbdavio, nes materialinės atsakomybės pagal darbo teisę tikslas yra suformuoti sąžiningą požiūrį darbuotojo į darbdavį, į jam patikėtą turtą ir atvirksičiai siekiama, kad darbdavys sudarytų tokias darbo sąlygas, jog darbuotojai nepatirtų jokios žalos, o jei ji patiriama, kad būtų teisingai atlyginama. Materialinė atsakomybė, kaip viena iš teisinės atsakomybės rūšių, skatina darbdavius ir darbuotojus atidžiau vykdyti savo pareigas. Pažymėtina dar ir tai, kad daugeliu atveju materialinės atsakomybės normomis siekiama apsaugoti darbuotojo, kaip silpnesniosios darbo teisinių santykių šalies, teises.

Šiame magistro darbe bus analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau LAT) praktika sprendžiant bylas dėl materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties nuo 1997 m. rugsėjo 1 d. iki 2006 m. gruodžio 31 d. Toks laikotarpis pasirinktas dėl to, kad nuo 1997 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas (toliau Laikinis įstatymas), kuris įtvirtino naująją žalos atlyginimo tvarką ir veikė kaip specialiųjų normų visuma lyginant su 1964 m. Civiliniu kodeksu. Pažymėtina, kad LAT 1997 metais neišnagrinėjo nei vienos

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 – 1014).

² 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290).

³ 1996 m. gegužės 5 d. Europos socialinė chartija (Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704).

bylos analizuojama tema, o 1998 metais buvo priimta tik viena nutartis, - dėl pašalpos žuvus nelaimingo atsitikimo darbe metu. Kitų metų statistika rodo, kad daugiausiai LAT išnagrinėjo bylų susijusių su darbuotojų profesine liga. Manytina, jog taip yra todėl, kad daugeliu atveju ieškovams (nukentėjusiesiems) yra aktualu perskaičiuoti jiems paskirtas išmokas pasikeitus draudžiamosioms pajamoms ir pan. (žiūrėti priedą Nr. 1)

Magistro darbo temos aktualumą sustiprino Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau Konstitucinis Teismas) 2006 m. kovo 28 d. nutarimas, kuriame pirmą kartą nuo Civilinio proceso kodekso (toliau CPK) įsigaliojimo (tai yra 2003 m. sausio 1 d.) Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuotos oficialios konstitucinės doktrinos lygmeniu buvo pabrėžta precedento svarba. Konstitucinis Teismas, remdamasis konstituciniu teisinės valstybės principu, konstatavo, jog „vienas iš veiksnių, turinčių lemiamą reikšmę užtikrinant bendrosios kompetencijos teismų praktikos vienodumą (nuoseklumą, neprieštarinumą), taigi ir jurisprudencijos tęstinumą, yra tai, kad bendrosios kompetencijos teismų praktika atitinkamų kategorijų bylose gali būti koreguojama ir nauji teismo precedentai tų kategorijų bylose gali būti kuriami tik tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, taip pat tai, kad toks bendrosios kompetencijos teismų praktikos koregavimas (nukrypimas nuo teismus ligi tol saiščiusių ankstesnių precedentų) visais atvejais turi būti deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojamas atitinkamuose bendrosios kompetencijos teismų sprendimuose“⁴. Be to, nutarime buvo pabrėžta ir tai, kad „jau esami aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sukurti precedentai atitinkamų kategorijų bylose susaisto ne tik žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismus, priimančius sprendimus analogiškose bylose, bet ir tuos precedentes sukūrusius aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismus (*inter alia* Lietuvos apeliacinį teismą ir Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą)⁵. Svarbu yra paminėti, kad šiame nutarime taip pat buvo nurodyta, jog „aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai (ir tų teismų teisėjai) negali kištis į žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjamas bylas, teikti jiems kokių nors privalomų ar rekomendacinio pobūdžio nurodymų“⁶. Taigi darytina išvada, jog minėtas nutarimas iš vienos pusės sustiprino LAT vaidmenį, o iš kitos pusės paneigė šio teismo priimamų nutarimų ir konsultacijų privalomumą žemesnės instancijos teismams. Be to, magistrinio darbo tema aktuali tuo, kad bus analizuojamos problemos, kylančios teismų praktikoje sprendžiant bylas dėl materialinės atsakomybės už

⁴ LRKT 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

⁵ Ten pat.

⁶ Ten pat.

žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties. Pažymėtina, kad suformuotos LAT praktikos bylose dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir susirgimų profesine liga skatina mąstyti apie būdus, kaip galėtų būti mažinamas tokių teisminių ginčų skaičius, tai yra, ką daryti, kad darbdaviai stengtųsi sudaryti saugias ir sveikas darbo sąlygas, o įvykus nelaimingam atsitikimui darbe ar susirgus profesine liga, geranoriškai atlygintų atsiradusią žalą, kuri tarkime pilnai nepadengiama draudimo išmokomis.

Magistro darbas rašomas remiantis suformuota LAT praktika, teorija ir teisės doktrina. Darbe bus pateikiamos konkrečios teismo nutartys, kurios iliustruoja praktinį Lietuvos Respublikos Darbo kodekso (toliau DK), Laikinojo įstatymo, Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo (toliau Draudimo įstatymas) ir kitų įstatymų normų taikymą. Taip pat bus stengiamasi pateikti esmines analizuojamo klausimo problemas teismų praktikoje, išsiaiškinti, kokią įtaką šiam institutui padarė LAT suformuota teismų praktika.

Darbo paskirtis yra pasitelkiant teisės aiškinimo metodus atskleisti LAT praktiką sprendžiant bylas dėl materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties nuo 1997 m. rugsėjo 1 d. iki 2006 m. gruodžio 31 d., pateikti šios temos analizę, jos santykį su kitomis teisinės atsakomybės rūšimis, rasti taikymo problemas ir išsiaiškinti, kodėl šiam klausimui reikalingas dėmesys. Manytina, jog teisė yra nuosekli, darni vienokio ar kitokio lygio elgesio taisyklių sistema. Kaip žinoma, visos teisės šakos yra vienaip ar kitaip tarpusavyje susijusios, todėl siekiant išsamiai atskleisti magistrinio darbo temą, bus naudojamas lyginamasis metodas. Šis metodas taip pat bus naudojamas lyginat įvairius teisės aktus ir kt. Suprantama, kad taikant bet kurį teisės aiškinimo metodą būtina remtis logika, todėl darbe panaudotas ir loginis teisės aiškinimo metodas. Darbe bus panaudotas ir statistinis teisės aiškinimo metodas, kurio pagalba bus pateikta LAT išnagrinėtų bylų statistika. (priedas Nr 1)

1. MATERIALINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ ŽALĄ, PADARYTĄ DARBUOTOJO SULUOŠINIMU AR KITOKIU PAKENKIMU JO SVEIKATAI ARBA DĖL NUKENTĖJUSIOJO MIRTIES, BENDRIEJI KLAUSIMAI TEORIOJE IR LAT PRAKTIKOJE

1.1. Materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties, sąvoka ir santykis su kitomis teisinės atsakomybės rūšimis (civiline, administracine ir baudžiamąja)

Materialinė atsakomybė už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai arba dėl nukentėjusiojo mirties yra materialinės atsakomybės pagal darbo teisę dalis, o materialinė atsakomybė pagal darbo teisę yra viena iš teisinės atsakomybės rūšių. Siekiant atskleisti materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties sąvoką, reikia tai susieti su pačios teisinės atsakomybės esme ir prigimtimi. Analizuojant teisinės atsakomybės sampratą sunku apie ją kalbėti atskirai nuo moralės, nes ir teisė, ir moralė yra žmogaus elgesio reguliavimo priemonės. Be to, nemažai teisės normų įtvirtina tam tikras moralės nuostatas. Iš kitos pusės, pažymėtina, jog teisės normų laikomasi ne vien dėl to, kad to reikalauja vidinis žmogaus sąžinės balsas, o taip pat bijantis teisės normose numatytų sankcijų, taikytinų už tų normų nesilaikymą. Tačiau teisė yra išorinė žmogaus elgesio reguliavimo priemonė, o moralė – vidinis, paties žmogaus įsisąmonintas ir suvoktas elgesio standartas. Šis esminis skirtumas tarp teisės ir moralės yra išėities taškas, analizuojant atsakomybę, kaip moralinę kategoriją, ir atsakomybę, kaip teisinę kategoriją⁷. Taigi materialinė atsakomybė pagal darbo teisę ypatinga tuo, kad dažnai ji yra taikoma greta kitų, kaip papildoma, pavyzdžiui, šalia baudžiamosios ar administracinės atsakomybės. Materialinė atsakomybė mokslinėje literatūroje yra apibrėžiama kaip valstybės prievartos rūšis, taikoma už darbo teisės normų pažeidimą ir turinti apsauginių teisinių santykių formą, kurios tikslas yra tas, kad teisės pažeidėjas padengtų padarytus nuostolius darbo teisės normų nustatytu dydžiu bei tvarka, ir kad būtų apginti nukentėjusiosios šalies teisėti turtiniai interesai,

⁷ Mikelėnas, Valentinas. Civilinės atsakomybės problemos. Lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995, p. 4.

teisėtvara ir pasmerkti teisės pažeidimai⁸. Be to, materialinė atsakomybė visada atsiranda tik dėl teisės pažeidimo. Doc. dr. R. Macijauskienė pateikia materialinės atsakomybės principus, kurie, autorės nuomone, užtikrina jos vienybę ir saugo nuo savivalės taikant šio instituto normas:

- atsakomybės ribų ir pagrindo normatyvinis nustatymas;
- atsakomybės neišvengiamumo principas, kuris reiškia, kad kiekviena darbo sutarties šalis, padariusi kitai šaliai materialinę žalą, privalo ją atlyginti. Individualizuojant materialinę atsakomybę būtina atsižvelgti į atsakomybės dydį, kuris nustatomas pagal pažeidimo pobūdį ir žalos dydį;
- atsakomybės greitumo principas padeda nedelsiant atkurti nukentėjusios šalies teises;
- atsakomybės subjektai turi teisę ginti teisėtus interesus teisme⁹.

Taigi pateikti principai išplėtoja materialinės atsakomybės pagal darbo teisę sampratą ir pateikia tam tikrus jos ypatumus.

Svarbu yra tai, kad pagrindinė materialinės atsakomybės funkcija yra kompensacinė, tai yra ja siekiama, kad būtų kompensuoti atsiradę nuostoliai. Taikant materialinę atsakomybę už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai arba dėl nukentėjusiojo mirties, darbdavys turi atlyginti nukentėjusiajam darbuotojui atsiradusią žalą. Teisinėje literatūroje darbdaviu plačiaja prasme laikomas kiekvienas asmuo (fizinis, juridinis), kuris pagal darbo sutartį yra įdarbinęs bent vieną darbuotoją¹⁰. DK 16 straipsnyje yra numatyta, jog darbdaviu gali būti įmonė, įstaiga, organizacija ar kita organizacinė struktūra, nepaisant nuosavybės formos, teisinės formos, rūšies bei veiklos pobūdžio, pagal DK turinčios darbinį teisnumą ir veiksnumą. Darbdaviu taip pat gali būti kiekvienas fizinis asmuo¹¹. Nelaimingo atsitikimo darbe ir profesinės ligos turinį reglamentuoja ir Laikinasis, ir Draudimo įstatymai. Pagal Laikinojo įstatymo 2 straipsnio 3 dalį, nelaimingas atsitikimas darbe yra ūmus darbuotojo sveikatos pakenkimas dėl trumpalaikio darbo aplinkos pavojingo, kenksmingo veiksnio (veiksnių) poveikio, kai darbuotojas netenka darbingumo nors vienai dienai arba dėl to miršta. To paties įstatymo 2 straipsnio 4 dalis numato, kad profesinė liga yra darbuotojo sveikatos sutrikimas dėl darbo aplinkos kenksmingo veiksnio (veiksnių) poveikio, nustatyta tvarka pripažintas profesine

⁸ Nekrašas, Vytautas. Darbininkų ir tarnautojų materialinė atsakomybė. Vilnius: Mintis, 1984, p. 10.

⁹ Macijauskienė, Rasa. Materialinės atsakomybės problemos darbo teisėje. Jurisprudencija, T. 25(17), 2002, p. 82.

¹⁰ Bagdanskis, Tomas. Darbdavio materialinė atsakomybė. Juristas, 2003, Nr. 3, p. 3.

¹¹ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 64 – 2569)

liga¹². Draudimo įstatymo 3 straipsnio 11 dalyje nurodyta, kad nelaimingu atsitikimu darbe yra laikomas įvykis darbe, įskaitant eismo įvykį darbo laiku, nustatyta tvarka iširtas ir pripažintas nelaimingu atsitikimu darbe, kurio padarinys – darbuotojo trauma (lengva, sunki, mirtina). Įvykis darbe, kai darbuotojas mirė dėl ligos, nesusijusios su darbu, nepriskiriamas prie nelaimingo atsitikimo darbe. Pagal minėto įstatymo 3 straipsnio 14 dalį, profesinė liga laikomas ūmus ar lėtinis darbuotojo sveikatos sutrikimas, kurį sukėlė vienas ar daugiau kenksmingų ir (ar) pavojingų darbo aplinkos veiksnių, nustatyta tvarka pripažintas profesine liga¹³. Nuo to, ar nelaimingo atsitikimo darbe metu darbuotojas buvo sužalotas, mirė ar susirgo profesine liga, priklauso žalos atlyginimo būdas. Pavyzdžiui, pagal Laikinąjį įstatymą, darbuotojui mirus, išmokama laidojimo pašalpa, kitais atvejais mokama vienkartinė ar periodinė netekto darbingumo kompensacija. Draudimo įstatyme numatytos išmokos rūšis taip pat priklauso nuo to, kas atsitiko darbuotojui ir kokio dydžio yra, pavyzdžiui, netektas darbingumas. Taigi nuo sveikatos sužalojimo kvalifikavimo priklauso žalos atlyginimo išmokos.

Analizuojant teismų praktiką, pastebėtina, kad daugiausiai klausimų, nagrinėjant šios kategorijos bylas, kyla dėl atlyginimo žalos susirgus profesine liga. Tai patvirtina lentelės duomenys (priedas Nr. 1). Manytina, jog tai yra dėl to, kad šios kategorijos teisminiuose ginčuose yra itin svarbus profesinės ligos nustatymo momentas. Taip yra todėl, kad, pavyzdžiui, Laikinojo įstatymo 11 straipsnio 2 dalyje yra numatyta, jog vidutinis darbo užmokestis apskaičiuojamas laikantis Vyriausybės patvirtintos darbuotojo ir valstybės tarnautojo vidutinio darbo užmokesčio apskaičiavimo tvarkos pagal darbo užmokestį, gautą iki susirgimo profesine liga nustatymo, pagal Draudimo įstatymą taip pat svarbus profesinės ligos nustatymo momentas. LAT dar 1999 m. birželio 14 d. nutartyje yra nurodęs, jog susirgimo profesine liga nustatymo momentas siejamas su atitinkamos ligos diagnozavimo momentu. Susirgimas profesine liga nustatomas tada, kai darbo medicinos gydytojas diagnozuoja, jog asmuo serga profesine liga. Iki šio momento galima tik įtarti ar daryti prielaidą asmenį sergant profesine liga. Taigi susirgimo profesine liga nustatymo momentas ir ligos pradžia yra skirtingi dalykai, todėl susirgimo profesine liga nustatymo momentu reikia laikyti tą dieną, kurią darbuotojui teisės aktų nustatyta tvarka buvo diagnozuota profesinė liga¹⁴. Teismas taip pat yra konstatavęs, kad profesinės ligos

¹² Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1997, Nr. 67 – 1656).

¹³ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas (Valstybės žinios, 1999Nr. 110 – 3207; nauja redakcija, valstybės žinios, 2003, Nr. 114 – 5114) (su pakeitimais ir papildymais).

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje R. N. v. AB „Skuodo melioracija“, Nr. 3K-3-286/99, kat. 3.

diagnozavimo momentu laikytinas ne pats susirgimas kokia nors liga, kuri vėliau pripažinta profesine liga, bet nustatymas, kad konkretus darbuotojo sveikatos sutrikimas atsirado dėl darbo aplinkos kenksmingo veiksnio (veiksnių)¹⁵. Taigi tokios teismo išvados yra labai svarbios taikant atitinkamas įstatymų nuostatas. Įsigaliojus Draudimo įstatymui, iškilo klausimų dėl profesinės ligos pripažinimo draudiminiu įvykiu. Dėl šio LAT yra konstatavęs, kad profesinės ligos pripažinimas draudiminiu įvykiu sietinas ne su jos nustatymo (konstatavimo) diena, o su susirgimo profesine liga diagnozavimo diena¹⁶. Kitoje nutartyje šis teismas analizavo klausimą, ar profesinė liga gali būti pripažįstama nedraudiminiu įvykiu. Buvo padaryta išvada, jog profesinė liga negali būti pripažinta nedraudiminiu įvykiu, nes profesinės ligos nėra minimos kaip juridiniai faktai, kurie gali būti nepripažinti draudimo įvykiais dėl to, kad neturi ryšio su darbu. Tokia liga gali būti nepripažinta draudimo įvykiu Draudimo įstatymo prasme ne todėl, kad ji nesusijusi su darbu (tokiu atveju ji būtų ne profesinė, o taptų bendruoju susirgimu), o tokia liga susirgo neapdraustas asmuo. Pažymėtina, kad dėl šios aplinkybės nepripažinus profesinės ligos draudimo įvykiu, ji nebūtų pagrindas mokėti draudimo išmokas pagal Draudimo įstatymą, tačiau profesinė liga (pakenkimas sveikatai), kaip juridinis faktas, būtų pagrindas atlyginti žalą pagal deliktinės atsakomybės taisyklę¹⁷. Šioje nutartyje teismas taip pat nurodė, kad asmeniui daroma fizinė žala dėl darbo aplinkos kenksmingų faktorių poveikio dėl įvairių priežasčių nėra iš karto fiksuojama. Tai suprantama, kadangi pakenkimas neretai vystosi ilgą laiką, dėl nuolatinio, nežymaus, tačiau vis tiek kenksmingo organizmui poveikio. Objektīvūs tyrimai (sveikatos, organizmo būklės medicininiai tyrinėjimai, darbo aplinkos higieninis vertinimas ir kt.) leidžia nustatyti ir įrodyti, kad dirbantysis konkrečiose darbo sąlygose buvo veikiamas sveikatai žalingų veiksnių ir dėl to sužalotas¹⁸. Tai leidžia daryti išvadą, kad profesinės ligos nustatymas yra sudėtingas procesas. Be to, LAT vienoje iš savo nutarčių nurodė, jog profesinis susirgimas paprastai konstatuojamas jau po to, kai asmuo susirgo, nes profesinė liga yra ilgalaikio proceso rezultatas ir konstatavo, kad minėto teismo praktika patvirtina, kad draudiminiu įvykiu turi būti pripažįstami ir tie atvejai, kai profesinė liga konstatuojama asmeniui jau nebedirbant pagal darbo sutartį, tačiau esant akivaizdžių įrodymų, jog profesine liga asmuo susirgo tuo metu, kai jis buvo draudžiamas socialiniu draudimu nuo nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga (LAT 2002 m.

¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. spalio 3 d. nutartis civilinėje byloje. *B. K. v. AB „Leimesta“*, Nr. 3K-3-898/2001, kat. 7.1, 115.

¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje. *M. B. v. VĮ „Utenos apskrities ligoninė“*, Nr. 3K-3-1272/2001, kat. 7.1.

¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje. *M. B. v. VSDV Utenos rajono skyrius*, Nr. 3K-3-1737/2002, kat. 7.1.

¹⁸ Ten pat.

gruodžio 16 d. nutartis byloje *M. B. v. VSDFV Utenos skyrius*; 2003 m. vasario 3 d. nutartis byloje *L. B. v. VSDFV Plungės rajono skyrius*)¹⁹. Tokia teismo išvada aktuali tiems asmenims, kuriems profesinės ligos požymiai atsirado jiems jau nebeesant teisiniuose darbo santykiuose su darbdaviu.

LAT, nagrinėdamas klausimą dėl įrodinėjimo šios kategorijos bylose (CPK XIII skyrius), yra nurodęs, jog teismo sprendimas apie profesinės ligos buvimą ar nebuvimą paprastai pagrindžiamas specialiomis įrodinėjimo priemonėmis – ekspertų išvadomis, nes tokios ligos buvimui ar nebuvimui konstatuoti reikalingos specialios medicininės žinios, todėl šio svarbaus fakto buvimas ar nebuvimas liudytojų parodymais neįrodinėjamas²⁰. Šis teismas dėl klaidų, padarytų vertinant įrodymus apie profesinės ligos buvimą ar nebuvimą, yra panaikinęs žemesnių instancijų teismų sprendimus ir nurodęs, kad ieškinys dėl žalos atlyginimo buvo nepagrįstai atmestas remiantis Plungės MSEK raštu, pasirašytu komisijos pirmininko, nors tai nebuvo ekspertų komisijos aktas su atitinkamais tyrimais ir išvadomis, kuriuo būtų galima remtis kaip tinkamu įrodymu²¹. Taigi tokios teismo išvados rodo, jog kiekvienu atveju nagrinėjant šios kategorijos bylas yra aktualus įrodinėjimo priemonių, įrodymų leistinumo klausimas (CPK 177 str.). Pažymėtina, jog vien fakto, kad įvyko nelaimingas atsitikimas ar darbuotojas susirgo profesine liga nepakanka, kad darbdaviui atsirastų pareiga atlyginti žalą. Tam reikalingos ir kitos sąlygos, būtinos materialinei atsakomybei atsirasti.

Taigi suprantama, jog adekvačios teisinės atsakomybės nustatymas ir efektyvus jos taikymas gali tikrai padėti sumažinti nelaimingų atsitikimų ir susirgimų profesine liga darbe skaičių.

Kaip jau anksčiau minėta, materialinė atsakomybė už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties, yra materialinės atsakomybės pagal darbo teisę dalis, o ši yra viena iš teisinės atsakomybės rūšių. Be to, labai dažnai materialinė atsakomybė pagal darbo teisę yra taikoma greta kitų teisinės atsakomybės rūšių, todėl svarbu yra analizuoti jos santykį su kitomis teisinės atsakomybės rūšimis.

Manytina, jog glaudžiausias ryšys yra tarp materialinės atsakomybės pagal darbo teisę ir civilinės atsakomybės. DK 249 straipsnyje yra numatyta, kad darbdavys pagal Civilinio

¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje. *A. S. v. Šiaulių miesto savivaldybė, VSDFV Šiaulių skyrius*, Nr. 3K-3-492/2003, kat. 7.1, 39.6.2.12.

²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gegužės 21 d. nutartis civilinėje byloje. *K. G. v. AB „Dirbtinis pluoštas“, Kauno visuomenės sveikatos centras, Kauno IV VMSEK, VSDFV*, Nr. 3K-3-627/2003, kat. 7.1, 39.6.2.12.

²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje. *S. Z. v. AB „Skuodo melioracija“*, Nr. 3K-3-473/2000, kat. 3.

kodekso normas privalo atlyginti žalą, padarytą dėl darbuotojo suluošinimo ar kitokio jo sveikatos sužalojimo, ar jo mirties atveju arba dėl susirgimo profesine liga, jeigu jis nebuvo apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ar profesinių ligų socialiniu draudimu²². Taigi ši blanketinė DK norma rodo, jog darbo teisės normos iš viso nereguliuoja tokio pobūdžio žalos atlyginimo, o tai daroma remiantis kitų teisės šakų normomis. Jei darbuotojas buvo draustas nurodytu draudimu, atsiranda socialinio draudimo santykiai, kuriuos reguliuoja socialinės apsaugos teisė. Pagrindinis šių teisinės atsakomybės rūšių skirtumas yra tas, kad materialinė atsakomybė pagal darbo teisę yra ribojama, ji atsiranda tarp darbo sutarties šalių, atsakomybės dydis priklauso nuo kaltės formos²³. Tuo tarpu civilinėje atsakomybėje yra taikomas visiškas žalos atlyginimo principas. Tačiau bendras jų tikslas – nuostolių atlyginimas. Svarbu atsižvelgti į tai, kad materialinė darbdavio atsakomybė darbuotojui visų pirma yra darbo teisės normų reglamentavimo dalykas, todėl civilinės teisės normos gali būti taikomos tiek ir tokia apimtimi, kiek tai yra suderinama ir neprieštarauja darbo teisės normoms. Taigi civilinė teisė darbo teisiniuose santykiuose gali būti taikoma subsidiariai ir ta apimtimi, kurią leidžia DK. Prof. V. Mikelėnas, analizuodamas civilinę atsakomybę, rašė, jog „civilinės atsakomybės taikymo ribų klausimas kyla kalbant ir apie darbdavio atsakomybę už žalą, padarytą darbuotojo sveikatai, turtui, jo gyvybės atėmimu. Tarybinėje teisėje diskusija apie taikymą normų, reguliuojančių darbdavio turtinę atsakomybę už darbuotojui padarytą žalą, buvo sąlygota tų normų numatymu ir civiliniuose, ir darbo įstatymuose. Visgi vyravo nuomonė, kad organizacijos atsakomybė už žalą, padarytą darbuotojo sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu, yra deliktinė, tai yra civilinė. Mažiau šalininkų turėjo kitos dvi nuomonės: pirmoji – aiškinanti šios atsakomybės atsiradimą iš darbo sutarties ir todėl laikanti ją sutartine atsakomybe pagal darbo teisę; antroji – nurodanti šią atsakomybę esant kompleksiniu institutu, jungiančiu ir darbo, ir civilinės teisės normas“²⁴. DK komentaro autorių kolektyvo nuomone, darbdavio materialinė atsakomybė pagal savo prigimtį yra deliktinė atsakomybė. Jų teigimu, tai patvirtina ta aplinkybė, kad darbdavio materialinė atsakomybė reglamentuojama civilinės teisės normomis. Todėl DK komentaro autorių teigimu, darbdavio materialinė atsakomybė yra deliktinė civilinė atsakomybė²⁵. Taigi galima teigti, jog iš esmės materialinė atsakomybė yra civilinė atsakomybė, tačiau turinti tam tikrų ypatybių, pavyzdžiui, dvi

²² Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 64 – 2569).

²³ Nekrašas, V., et. al. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis, individualūs darbo santykiai. Vilnius: Justitia, 2004, p. 362.

²⁴ Mikelėnas, Valentinas. Civilinės atsakomybės problemos. Lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995, p. 36.

²⁵ Nekrašas, V., et. al. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis, individualūs darbo santykiai. Vilnius: Justitia, 2004, p. 363.

papildomas materialinės atsakomybės sąlygas, kurių neesant neatsiranda materialinė atsakomybė pagal darbo teisę. Pastebėtina, jog Vakarų valstybių teisėje jau nebėra diskutuojama šiuo klausimu, nes dauguma šalių priėmė įstatymus dėl privalomo draudimo nuo nelaimingų atsitikimų darbe. Įvedus tokią sistemą, vienoje valstybėse poreikis taikyti civilinę atsakomybę natūraliai išnyko, nes atsirado draudimas, kuris visais atvejais garantuoja visišką žalos atlyginimą. Kitose šalyse išliko galimybė nukentėjusiajam pasirinkti vieną iš dviejų kompensavimo sistemų – arba draudimo atlyginimą, arba deliktinės civilinės atsakomybės taikymą²⁶. Lietuvoje šiuo metu jau galioja draudimo sistema nuo nelaimingų atsitikimų darbe, tačiau problema yra ta, jog draudimo išmokomis nėra pilnai atlyginama atsiradusi žala. Tai ir yra silpnoji socialinės apsaugos Lietuvoje pusė. Todėl nukentėjusieji, nors ir gavę išmokas pagal Draudimo įstatymą, gali reikalauti, kad jiems būtų visiškai atlyginta žala. LAT nuomonė dėl darbdavio atsakomybės pripažinimo deliktine yra vienareikšmė. Teismas ne vieną kartą savo nutartyse yra pabrėžęs, kad darbdavio atsakomybė šios kategorijos bylose yra deliktinė²⁷. Analizuojant LAT praktiką šiuo klausimu pastebėtina tai, kad teismas savo nutartyse, kaip taisyklė, remiasi vien CK normomis, neakcentuoja materialinės atsakomybės, kylančios iš darbo teisinių santykių, ypatumų. Manytina, jog tokia teismo pozicija nėra teisinga. Juk materialinė atsakomybė pagal darbo teisę yra savarankiška teisinės atsakomybės rūšis ir jos vaidmuo, kaip buvo minėta, yra labai svarbus. Dėl to, LAT neturėtų jos visiškai sutapatinti su civiline atsakomybe. Atsižvelgiant į LAT, kaip į galutinės kasacinės instancijos, nutarčių statusą, reikšmę formuojant teismų praktiką minimos kategorijos bylose, šis teismas turėtų išryškinti materialinės atsakomybės pagal darbo teisę ypatumus: darbdavio materialinė atsakomybė atsiranda, kai tarp šalių yra darbo santykiai, numatyta ypatinga procesinė tvarka išieškoti žalą, leidžiama padidinti darbdavio materialinę atsakomybę kolektyvinėse sutartyse. Taigi darbdavio deliktinė atsakomybė glaudžiai susijusi su egzistuojančiais sutartiniais santykiais²⁸.

Svarstyтина ir tai, ar teisinga, jog nagrinėjant ginčus dėl materialinės atsakomybės yra taikomos vienodos ginčų nagrinėjimo taisyklės, neatsižvelgiant į tai, kad atsakovas padarė žalą darbuotojui ar kitam asmeniui, su kuriuo jo nesiejo darbo santykiai. Kaip žinoma, CPK XX skyriaus normos reglamentuoja darbo bylų nagrinėjimo ypatumus. Pavyzdžiui, pagal

²⁶ Mikelėnas, Valentinas. Civilinės atsakomybės problemos. Lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995, p. 36.

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje A. J. B. v. VSDF Šiaulių skyrius, Nr. 3K-7-1115/2003, kat. 7.1, 39.6.2.12; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje M. B. v. VSDF Utenos rajono skyrius, Nr. 3K-3-1737/2003, kat. 7.1.

²⁸ Nekrašas, V., et. al. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis, individualūs darbo santykiai. Vilnius: Justitia, 2004, p. 363.

CPK 414 straipsnį teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu jis mano, jog tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą. Manytina, jog šia norma įstatymų leidėjas siekia sustiprinti silpnesniosios šių teisinių santykių šalies (darbuotojo) teisėtą interesų gynybą. Šio kodekso 410 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad šiame skyriuje nustatyta tvarka nagrinėjami dėl darbo teisinių santykių kylantys ginčai, išskyrus ginčus dėl žalos atlyginimo. Vadinasi, tokiems ginčams yra taikomos bendrosios civilinio proceso nuostatos. Remiantis tuo, kas pasakyta, ir tokio pobūdžio teisiniams ginčams turėtų būti taikomi darbo bylų nagrinėjimo ypatumai.

Analizuojamas materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties ir civilinės atsakomybės santykis taip pat yra neišvengiamas nagrinėjant ginčus dėl neturtinės žalos atlyginimo. DK 250 straipsnyje numatyta, jog „darbo sutarties šalys privalo atlyginti viena kitai padarytą neturtinę žalą, o jos dydį kiekvienu atveju nustato teismas, vadovaudamasis Civiliniu kodeksu“²⁹. Taigi šiuo atveju vėlgi nagrinėjant teisinius ginčus dėl neturtinės žalos remiamasi civilinę atsakomybę reglamentuojančios normos. Išanalizavus šių dviejų atsakomybių santykį, galima teigti, kaip jau minėta, jog jų abiejų yra bendras tikslas – nuostolių atlyginimas.

Siekiant išsiaiškinti darbdavio materialinės atsakomybės sampratą, taip pat būtina analizuoti jos santykį su administracine atsakomybe. Administracinė atsakomybė yra taikoma už padarytus administracinius teisės pažeidimus. Jos taikymas yra teisinis santykis, kurio viena šalis – valstybės institucija, jos pareigūnas traukia atsakomybėn kitą šalį, t.y. pažeidėją, taikydamas jam administracinę nuobaudą. Administracinei teisei būdingi valdymo santykiai ir būtent administracinę nuobaudą taiko tam tikros valstybės institucijos pareigūnas. Nagrinėjamos materialinės atsakomybės santykis su administracine atsakomybe pasireiškia būtent tuo, kad Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 41 straipsnyje yra numatyta atsakomybė už darbo įstatymų, darbų saugos ir darbo higienos norminių aktų pažeidimus, o 41¹ straipsnyje numatyta administracinė atsakomybė už nelaimingo atsitikimo darbe nuslėpimą, nustatytos pranešimo ir ištyrimo tvarkos pažeidimus³⁰. Taigi yra tam tikros institucijos, kurios turi įgalinimus taikyti nuobaudas už šiuos numatytus pažeidimus. Pavyzdžiui, darbdavys, kaltas dėl nelaimingo atsitikimo darbe, kurį nuslėpė, turės atsakyti ir administracine tvarka, ir atlyginti nukentėjusiajam atsiradusią žalą. Vadinasi, šios dvi teisinės atsakomybės veikdamos kartu gali dar efektyviau vykdyti

²⁹ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 64 – 2569)

³⁰ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1).

nelaimingų atsitikimų darbe prevenciją ir padėti nukentėjusiajam, kad jam būtų atlyginta žala.

Materialinė atsakomybė už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties yra siejama ir su baudžiamąja atsakomybe. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas numato baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus ir nusižengimus socialinėms teisėms. Šio kodekso 176 straipsnyje yra numatyta, jog darbdavys ar jo įgaliotas asmuo, pažeidęs darbų saugos įstatymuose ar kituose teisės aktuose nustatytus darbų saugos ar sveikatos apsaugos darbe reikalavimus, jeigu dėl to įvyko nelaimingas atsitikimas žmonėms, avarija arba atsirado kitokių sunkių padarinių, baudžiamas bauda arba laisvės atėmimu iki aštuonerių metų³¹. Kitoje to paties straipsnio dalyje numatyta atsakomybė, jei dėl numatytų pažeidimų galėjo įvykti toks nelaimingas atsitikimas. Taigi dėl nelaimingo atsitikimo darbe darbdavys gali atsakyti ne tik atlygindamas atsiradusią žalą, atsakydamas administracine tvarka, bet ir būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Tai rodo nagrinėjamo klausimo svarbą siekiant visapusiškai apsaugoti silpnesniosios šalies – darbuotojo – interesus. Materialinės atsakomybės santykis su baudžiamąja teise toliau darbe bus atskleidžiamas analizuojant materialinę atsakomybę, kai žalą padaręs asmuo yra pripažintas kaltu baudžiamąja tvarka.

1.2. Santykis su socialinės apsaugos teise

Darbdavio materialinė atsakomybės klausimas dėl žalos, padarytos darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu darbuotojo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties, yra neatsiejamas su socialinės apsaugos teise. Būtent nesaugios darbo sąlygos buvo viena iš pirmųjų priežasčių, paskatinusių socialinės teisės raidą. Daug darbininkų rimtai susižalodavo ar net žūdavo cechuose dėl neatsargumo, dėl tam tikrų saugumo priemonių trūkumo. Taigi socialinės apsaugos ištakos susijusios su saugesnių darbo sąlygų kūrimu³². Tačiau pati socialinės apsaugos teisė anksčiau buvo vadinama socialinio aprūpinimo teise, o maždaug prieš 20 metų ji buvo dar darbo teisės dalis. Tai parodo, kad tarp socialinės apsaugos ir darbo teisės iš tikrųjų yra glaudus ryšys. Svarbu yra tai, jog ir socialinės apsaugos teisės, ir darbo teisės viena iš pagrindinių funkcijų yra apsauginė. Šių abiejų teisės šakų užduotis yra maksimaliai apsaugoti dirbantį žmogų, nes kaip ne kartą buvo minėta, darbuotojas yra silpnesnioji darbo santykių šalis. Be to kas pasakyta, stiprūs saitai, siejantys darbo teisę ir socialinės apsaugos teisę, taip pat išryškėja atskleidžiant tai, kiek jos yra atsakingos už

³¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741).

³² Pieters, Daniel. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 43.

žalos kompensavimą socialinės rizikos atvejais. Nedarbingumas yra išskiriamas kaip socialinė rizika, o išplėtojus jo schemą, į ją patenka ir pajamos, kompensuojančios išmokas dėl susižalojimo darbe ar profesinio susirgimo. Pastebėtina dar ir tai, kad darbo teisė yra labai svarbi socialinės rizikos prevencijai, nes ji reguliuoja darbuotojų teisę į saugias ir sveikas darbo sąlygas³³. Pagal prof. D. Pieters, kartais būna aišku, kad socialinės rizikos nebūtų buvę, jeigu vienas ar kitas asmuo nebūtų elgęsis netinkamai ar neteisėtai. Tuomet asmuo, remiantis materialinės atsakomybės įstatymais, kaltas dėl nuostolių, gali būti laikomas atsakingu už nuostolių atlyginimą. Teikiant socialinės apsaugos išmokas socialinės rizikos atvejais, kurių sukėlėjas žinomas, pašalpos dydis atitinka socialinės apsaugos nuostolio dydį³⁴. Tai, kas paminėta, įrodo, jog materialinė atsakomybė už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu darbuotojo sveikatai ar dėl nukentėjusio mirties, kaip darbo teisės institutas, glaudžiai siejasi su socialinės apsaugos teise. Analizuojant jų santykį toliau, pažymėtina, kad socialinės apsaugos teisė apima ir socialinį draudimą, o viena iš socialinio draudimo rūšių yra būtent socialinis draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų. Šis klausimas yra reguliuojamas Draudimo įstatymu. Pastebėtina, kad minėtas įstatymas buvo priimtas tik 1999 m. gruodžio 23 d, o įsigaliojo nuo 2000 m. sausio 1 d. Iki jo priėmimo nebuvo numatytas tokio tipo darbuotojų draudimas. Šį klausimą reguliavo Laikinis įstatymas, pagal kurio 4 straipsnį įmonės, įstaigos, organizacijos, ūkinės bendrijos, žemės ūkio bendrovės, kooperatinės organizacijos, ūkininkai, dėl kurių kaltės buvo sužalota nukentėjusiojo sveikata arba dėl to jis mirė, susirgo profesine liga, privalėjo atlyginti įstatyme nustatytą žalą. Privalomu draudimu įtvirtinus tokią žalos atlyginimo sistemą, išsprendžiama galima problema, kai darbdavys yra tapęs nemokiu, žalos atlyginimas tampa daug paprastesnis ir greitesnis. Be to, draudimu siekiama sumažinti ir galimus atlygintinos žalos neigiamus padarinius darbdavio atstovo, kaip už žalą atsakingo asmens, turtinei padėčiai³⁵.

Šiuo metu galiojančio DK 248 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad darbdavio materialinė atsakomybė atsiranda, kai darbuotojas sužalojamas ar miršta arba suserga profesine liga, jeigu jis nebuvo apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu³⁶. Taigi šiame straipsnyje yra numatyta, kad darbdavys turi atlyginti žalą tik tuomet, kai darbuotojas nėra apdraustas nurodytu draudimu. Iš šio straipsnio analizės matyti, jog ir šiuo metu socialinės apsaugos teisė yra neatsiejama nuo darbo teisės, nes įvykus nelaimingam atsitikimui darbe ar susirgus profesine liga darbuotojo ir darbdavio

³³ Ten pat, p. 126.

³⁴ Ten pat, p. 127.

³⁵ Bagdanskis, Tomas. Darbdavio materialinė atsakomybė. *Juristas*, 2003, Nr. 3, p. 5.

³⁶ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 64 – 2569)

santykius reguliuoja ne tik darbo teisės, bet ir socialinės apsaugos teisės normos: tokiu būdu darbuotojui turėta žala atlyginama iš socialinio draudimo fondo lėšų, o būtent socialinio draudimo santykius ir reguliuoja socialinės apsaugos teisė. Tačiau reikia turėti omenyje tai, kad pagal Draudimo įstatymą yra kompensuojamos tik negautos pajamos. Todėl LAT ne kartą yra pabrėžęs, kad draudžiant darbuotoją atsiranda ribota draudiko, bet ne žalą padariusio asmens atsakomybė, kaip buvo minėta jo atžvilgiu taikomas visiškai žalos atlyginimo principas. Šiuo klausimu teismų praktika nekinta ir yra nusistovėjusi³⁷. Taigi, jeigu darbuotojas buvo sužalotas dėl nelaimingo atsitikimo dėl darbdavio kaltės ar neteko dalies ar viso darbingumo dėl profesinės ligos, o jam paskirta socialinio draudimo išmoka visiškai neatlygina patirtos žalos, likusią dalį bendraisiais pagrindais turi atlyginti darbdavys³⁸. Svarbu dar ir tai, kad teismas yra pasakęs, jog jeigu įvykis nėra draudiminis ir Draudimo įstatymas yra netaikomas, tai nepaneigia nukentėjusiojo asmens teisės gauti žalos atlyginimą kitų įstatymų nustatyta tvarka³⁹. Šioje 2002 m. spalio 28 d. nutartyje LAT apie tai užsiminė vienu sakiniu ir plačiau šio klausimo neanalizavo. Tačiau vėlesniame, tai yra 2005 m. birželio 13 d. LAT Civilinių Bylų Plenarinės sesijos nutarime, šis klausimas vėl buvo iškeltas ir išsamiai išanalizuotas. Teismo nutarime buvo nagrinėjama CK 6. 284 straipsnio ir jo 4 dalies aiškinimo ir taikymo problema. LAT sprendė, ar pagal CK 6. 284 straipsnį darbdavys gali būti įpareigotas atlyginti žalą, atsiradusią darbuotojo gyvybės atėmimo atveju, jeigu nukentėjęs darbuotojas buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe Draudimo įstatymo nustatyta tvarka, tačiau nelaimingas atsitikimas nepripažintas draudiminiu įvykiu ir dėl to draudimo išmokos neišmokėtos. Teismas pasakė, kad „darbdavys, nesant įstatyme numatytų jo atsakomybę eliminuojančių sąlygų, įstatymų nustatyta tvarka atsako ir už dėl nelaimingo atsitikimo darbe, kuris nepripažintas draudiminiu įvykiu, atsiradusią žalą. CK tiesiogiai nesieja žalos atlyginimo su draudiminiais ar nedraudiminiais įvykiais, numatytais Draudimo įstatyme. Dėl to CK 6.284 straipsnį ir jo 4 dalį aiškinant sistemiškai darytina išvada, kad šis CK straipsnis gali būti taikomas ir tais atvejais, kai, esant nustatytoms darbdavio atsakomybės sąlygoms, nukentėjęs asmuo buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe Draudimo įstatymo

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje A. J. B. v. VSDF Šiaulių skyrius, Nr. 3K-7-1115/2003, kat. 7.1, 39.6.2.12; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje A. R. v. VSDF Tauragės rajono skyrius, Nr. 3K-3-982/2003, kat. 7.1.

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje T. K. v. AB „Markučiai“, Nr. 3K-3-103/2005, kat. 44.5.2.16.

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. spalio 28 d. nutartis civilinėje byloje A. N. v. VSDF Utenos rajono skyrius, Nr. 3K-3-1254/2002, kat. 7.1.

nustatyta tvarka, tačiau nelaimingas atsitikimas nepripažintas draudiminiu įvykiu⁴⁰. Toje pačioje nutartyje teismas pažymėjo, kad toks šios normos aiškinimas atitinka ir įstatymų leidėjo valią, nes Draudimo įstatymas buvo pakeistas 2003 m. lapkričio 11 d. įstatymu Nr. IX – 1819, kurio naujosios redakcijos 8 straipsnio 2 dalyje buvo numatyta, kad įvykio nepripažinus draudiminiu, žala atlyginama CK nustatyta tvarka. Šioje nutartyje išdėstyta pozicija yra labai svarbi ir aktuali, nes praktiškai įtvirtina tai, kad įvykio nepripažinimas draudiminiu nereiškia to, kad darbdavys yra atleidžiamas nuo žalos atlyginimo.

Daugelyje šalių socialinės apsaugos administravimo institucijos turi teisę reikalauti, kad atsiradusius nuostolius atlygintų atsakingas asmuo, tai yra trečioji šalis socialinės apsaugos įstaigos ir socialinės rizikos aukos atžvilgiu. Iš čia kilęs terminas „trečiosios šalies atsakomybė“ ir kartu galimybė socialinės apsaugos sistemai išsireikalauti nuostolių atlyginimo iš trečiosios šalies. Teisiniais terminais tai vadinama aukos teisių subrogavimu socialinės apsaugos įstaigai. Tik retais atvejais socialinės apsaugos teisė reikalauja, kad ginamasis asmuo pats imtųsi įstatymuose numatytų veiksmų prieš atsakingą šalį ir po to perduotų kompensaciją (lygią gautai socialinės pašalpos sumai) socialinės apsaugos įstaigai⁴¹. Lietuvoje Draudimo įstatymo 31 straipsnyje yra įtvirtinta kad, „jeigu ištyrus nelaimingą atsitikimą darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo nustatoma, kad jis įvyko dėl trečiojo asmens kaltės, tai Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritorinis skyrius atgręžtinio reikalavimo teise išreikalauja išmokėtas išmokas iš kalto asmens CK nustatyta tvarka.“⁴²

Pateikta analizė rodo, kad darbdavio materialinė atsakomybė dėl žalos atsiradusios darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties yra tiesiogiai susijusi su socialinės apsaugos teise ir turi vieną bendrą tikslą – nuostolių atlyginimas nukentėjusiajam ir kartu kaltojo asmens atsakomybės neišvengiamumus (atgręžtinio reikalavimo teisė).

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. birželio 13 d. nutarimas civilinėje byloje *L. S. v. UAB „Vigidas“*, Nr. 3K-P-276/2005, kat. 16.2.1; 16.3;17.7; 44.5.2.16.

⁴¹ Pieters, Daniel. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 127.

⁴² Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas (Valstybės žinios, 1999Nr. 110 – 3207; nauja redakcija, valstybės žinios, 2003, Nr. 114 – 5114) (su pakeitimais ir papildymais).

2. DARBDAVIO MATERIALINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ ŽALĄ, PADARYTĄ DARBUOTOJO SULUOŠINIMU AR KITOKIU PAKENKIMU SVEIKATAI AR DĖL NUKENTĖJUSIOJO MIRTIES, SĄLYGOS IR JŲ SAMPRATA LAT PRAKTIKOJE

2.1. Samprata

Išnagrinėjus materialinės atsakomybės pagal darbo teisę sąvoką būtina išanalizuoti darbdavio materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties, sąlygas. Pažymėtina, kad bet koku atveju atsakomybei atsirasti reikalingos tam tikros sąlygos, kurios sudaro sudėtingą reiškinį – darbo teisės pažeidimą, kuris ir tampa pagrindu materialinei atsakomybei atsirasti. Bendrosios atsakomybės sąlygos yra šios:

- Žala;
- Neteisėta veika;
- Priežastinis ryšys tarp neteisėtos veikos ir žalos atsiradimo;
- Pažeidėjo kaltė.

Tačiau materialinei atsakomybei pagal darbo teisę atsirasti būtinos dar dvi sąlygos, kurios vadinamos specialiosiomis. Tai yra:

- Pažeidėjas ir nukentėjusioji šalis teisės pažeidimo metu turi būti susiję darbo santykiais;
- Žalos atsiradimas yra susijęs su darbo veikla.

Taigi neesant specialiųjų materialinės atsakomybės sąlygų negalima materialinė atsakomybė pagal darbo teisę. Bendrųjų materialinės atsakomybės sąlygų, kaip minėta, užtenka civilinei atsakomybei taikyti. LAT teisėjų Senatas 1997 m. sausio 16 d. buvo priėmęs nutarimą Nr. 2 dėl „Įstatymų taikymas teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“. Nors minėtas Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas iš vienos pusės sustiprino LAT vaidmenį, o iš kitos pusės paneigė šio teismo priimamų nutarimų ir konsultacijų privalomumą žemesnės instancijos teismams, tačiau ilgą laiką LAT teisėjų Senato nutarimai ir konsultacijos turėjo įtaką formuojant teismų praktiką atskirų kategorijų bylose, tarp jų ir minimos kategorijos. Todėl manytina, kad šiame darbe būtina paminėti šio Senato nutarimo nuostatas.

Taigi nutarime buvo nustatyta, jog nagrinėdami civilines bylas dėl žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo, teismai privalo išaiškinti:

- Bendrąsias civilinės atsakomybės sąlygas, be kurių atsakomybė iš viso neatsiranda, tai yra neteisėta veika, žalą (nuostolius), priežastinį ryšį tarp pažeidėjo priešingų teisei veikslių (neveikimo) ir žalos nukentėjusiajam atsiradimo ir asmens kaltę (išskyrus atvejus, kai įstatymai numato civilinę atsakomybę be kaltės);
- Papildomas sąlygas, kurios yra būtinos atsakomybei už žalą atsirasti (pvz., pagal CK 499 str. (1964 m.) būtina nustatyti, kad žalos padarymo metu tarp ginčo šalių buvo darbiniai teisiniai santykiai ir kad žala nukentėjusiajam atsirado ryšium su jo darbinių (tarnybinių) pareigų ėjimu)⁴³.

LAT savo nutartyse taip pat ne vieną kartą yra nurodęs, kad civilinei atsakomybei atsirasti turi būti nustatytos visos atsakomybės sąlygos: „įmonės (darbdavio) atsakomybę Įstatymas sieja su įmonės kalte. Todėl ieškinyje dėl žalos, padarytos darbuotojo sveikatai, pareikštas įmonei (darbdaviui) gali būti tenkinamas tik nustatius visas keturias civilinės atsakomybės sąlygas: žalą, neteisėtus veiksmus, priežastinį ryšį tarp neteisėtų veikslių ir atsiradusios žalos, ir kaltę“⁴⁴. Kitoje nutartyje teismas nurodė, jog „nustatant įmonės atsakomybę reikia nustatyti ir bendrąsias civilinės atsakomybės sąlygas“⁴⁵. Iš pateiktų dviejų teismo nutarčių matyti, jog pirmuoju atveju net nėra užsimenama apie materialinę atsakomybę, o tiesiog taikoma civilinė. Bet kokiu atveju visada bylose dėl žalos atlyginimo teismas turi nustatinėti, ar yra visos civilinės atsakomybės sąlygos, o jei šalis dar sieja darbo santykiai ir žala atsirado vykdant darbinę veiklą, turi nustatyti ir papildomas sąlygas materialinei atsakomybei taikyti. Turint omenyje tai, jog visos atsakomybės sąlygos sudaro vieną teisės reiškinių – teisės pažeidimą, tai suprantama, kad tarp jų yra glaudus ryšys. Šios sąlygos ne tik susijusios tarpusavyje, bet ir turi įtakos vertinant kitas sąlygas arba net yra viena kitos egzistavimo prielaida. Pavyzdžiui, negalima teigti, kad žala buvo padaryta dėl kaltos veikos, jei ši veika yra teisėta ir pan. Todėl, analizuojant atskiras materialinės atsakomybės sąlygas, visada reikia turėti galvoje jų tarpusavio sąveiką⁴⁶. Toliau šiame darbe, remiantis teisės teorija bei LAT nutartimis, bus analizuojamos bendrosios ir specialiosios materialinės atsakomybės sąlygos.

⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 2 „*Įstatymų taikymas teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę*“.

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje V. N. v. AB „Kalcitas“, Nr. 3K-3-1165/2000, kat. 3.

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje A. S. v. AB „Rokiškio grūdai“, Nr. 3K-3-1488/2002, kat. 7.1, 39.6.2.12.

⁴⁶ Nekrašas, Vytautas. Darbininkų ir tarnautojų materialinė atsakomybė. Vilnius: Mintis, 1984, p. 18.

2.2. Žala

Žala yra nukentėjusiojo turtinio ar kitokio intereso pažeidimas, tai yra nukentėjusiojo turtiniai ar kitokie praradimai, dėl kurių nukenčia jo turtinė padėtis arba padaromas neigiamas poveikis jo neturtiniams interesams⁴⁷. Pagal žalos padarymo objektą ji gali būti turtinė ir neturtinė, o pagal žalos atlyginimo pobūdį – visiškai atlyginama (turtinė žala) ir iš dalies atlyginama (neturtinė). Turtinė žala atsiranda tuomet, kai nukenčia asmens ekonominiai interesai. Ji yra skirstoma į tiesioginę tikrąją žalą ir negautas pajamas, kurias nukentėjusioji šalis būtų gavusi, jei pažeidėjas būtų tinkamai įvykdęs savo pareigas⁴⁸. Tiesioginė tikroji žala gali pasireikšti labai įvairiai, pavyzdžiui, turėtos nenumatytos išlaidos ir kt. Pažymėtina, kad Laikinojo įstatymo 6 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad nukentėjusiajam atlyginami ir kiti nuostoliai (papildomos išlaidos), turėti dėl sveikatos sužalojimo ar susirgimo profesine liga (pagerintas maitinimas, protezavimas, slauga, gydymo išlaidos ir kt.). LAT šiuo klausimu nagrinėjo bylą, kurioje ieškovas prašė iš atsakovo priteisti papildomų išlaidų atlyginimą, nors pastarasis jam moka periodinę darbingumo netekimo kompensaciją. Pirmosios instancijos teismas priteisė išlaidas, kurias ieškovas įrodė: už gydymąsi ligoninėje, už gydymąsi sanatorijoje, už vaistus. Taip pat, remdamasis tuo, kad ieškovas tapo pirmos grupės invalidu ir jam reikalinga nuolatinė kito asmens priežiūra, priteisė kas mėnesį minimalus darbo užmokesčio dydžio slaugos išlaidų kompensaciją. Apeliacinės instancijos teismas padidino priteistos sumos dydį ir priteisė žalos atlyginimą už sugadintus darbužius, pagerintą maitinimą, kompiuterinės tomografijos tyrimą. Atsakovai kasaciniu skundu ginčijo minėtą sprendimą, be kitų argumentų, remdamiesi tuo, kad papildomos išlaidos turi būti realios, jų reikalingumas pagrįstas, teigė, kad slauga ieškovui reikalinga tik epizodiškai ir pan. Tačiau LAT 2000 m. gegužės 29 d. nutartimi paliko nepakeistą Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartį, nuroydamas, jog teismai tinkamai taikė Laikinojo įstatymo 6 straipsnį ir kt.⁴⁹. Kitoje LAT nagrinėtoje byloje ieškovė nurodė, kad nelaimingo atsitikimo darbe metu jai buvo sužalota koja, dėl ko jai paskirta antra invalidumo grupė ir todėl ji negali atlikti sunkesnių namų ruošos darbų. Ji prašė priteisti iš atsakovo 4288 Lt, kuriuos ji sumokėjo moteriai, atlikusiai jai namų ruošos darbus, taip pat 455,16 Lt už vaistus bei 300 Lt už avalynės pritaikymą. Pirmosios instancijos teismas, ieškinį patenkino iš dalies, atmesdamas

⁴⁷ Mikelėnas, Valentinas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, Šeštoji knyga, Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003, p. 341.

⁴⁸ Nekrašas, V., et. al. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis, individualūs darbo santykiai. Vilnius: Justitia, 2004, p. 363

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje S. B. v. AB „Šalmesta“, Nr. 3K-3-626/2000, kat. 3.

ieškinio dalį dėl aptarnavimo išlaidų priteisimo. Apeliacinės instancijos teismas šį sprendimą paliko nepakeistą, o LAT ieškovės kasacinį skundą atmetė. Kasacinės instancijos teismas remdamasis Laikiniu įstatymu ir anksčiau minėtu LAT teisėjų Senato 1997 m. sausio 16 d. nutarimu Nr. 2, nurodė, kad fizinio asmens dėl sveikatos sužalojimo turėtos papildomos išlaidos nustatomos tokiais duomenimis: 1) MSEK ar teismo apskirtos medicininės ekspertizės komisijos išvada apie papildomų išlaidų reikalingumą (pvz. pagerintas maitinimas, protezavimas ir pan.); 2) byloje surinktais įrodymais apie turėtų papildomų išlaidų realumą (dydį). Neesant medicininės ekspertizės išvados atlyginamos tik pirmos grupės invalido slaugymo išlaidos (nutarimo 25 punktas). Teismas, remdamasis žemesnės instancijos teismų nustatytais faktinėmis aplinkybėmis, nusprendė, jog dėl patirto suluošinimo ieškovė pati galėjo susitvarkyti butą ir atlikti kitus darbus. Be to, LAT nurodė, kad teismai teisingai konstatavo, jog ieškovė neįrodė papildomų išlaidų realumą, o ieškovės pateiktų sąsiuvinį su išrašais apie atliktas paslaugas teismai pagrįstai nepripažino pakankamu papildomų išlaidų įrodymu⁵⁰. Taigi iš minėtų LAT nutarčių darytina išvada, kad šis teismas nuosekliai formuoja praktiką, nagrinėjant ginčus dėl papildomų išlaidų priteisimo, pabrėždamas įrodymų leistinumo ir pakankamumo svarbą, nes kaip žinoma, nei viename iš paminėtų įstatymų nėra nurodyta pavyzdinio tokių papildomų išlaidų sąrašo.

Kaip minėta, žalos sąvoka apima ir negautas pajamas, kurios reiškia negautą pelną, tai yra tai, kuo būtų pagerėjusi nukentėjusiojo turtinė padėtis. Tačiau šios pajamos turi būti realios, o ne tikėtinos, todėl būtina atsižvelgti į realias nukentėjusiojo galimybes gauti tokių pajamų, jo ankstesnes pajamas, taip pat jo pasiruošimą ir priemones, kurių jis ėmėsi, siekdamas gauti tokias pajamas. Šios pajamos yra tokios, kurias nukentėjusioji darbo teisinių santykių šalis būtų gavusi, jeigu darbdavys būtų tinkamai vykdęs savo pareigas. Pažymėtina, kad tik įsigaliojus naujam DK buvo įtvirtintas negautų pajamų atlyginimas. Anksčiau galiojusio Darbo įstatymų kodekso 142 straipsnio 2 dalyje buvo kalbama apie materialinę atsakomybę tik tokiu atveju, kai yra padaryta tiesioginė tikra žala⁵¹. Tai reiškia, kad nuostoliai neapėmė negautų pajamų. Manytina, kad tokios nuostatos nebuvimą lėmė tuometinė santvarka, privatus verslo santykių nebuvimas.

Svarbu yra tai, jog žala, atsiradusi dėl darbuotojo sužalojimo, mirties ar profesinio susirgimo, yra atlyginama remiantis CK normomis, jei darbuotojas nebuvo apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ar profesinių ligų socialiniu draudimu (CK 6. 284 str.). Jei pagal Draudimo įstatymą, pagal kurį kompensuojamos tik negautos pajamos, žala nėra pilnai atlyginama, tuomet ji atlyginama, kaip jau minėta, remiantis CK normomis. Kaip

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje *M. G. v. Šiaulių miesto savivaldybė*, Nr. 3K-3-527/2002, kat. 7.1.

⁵¹ Darbo įstatymų kodeksas (Valstybės žinios, 1972, Nr. 18 -137; nebegalioja nuo 2003 m. sausio 1 d.).

buvo pažymėta, CK yra įtvirtintas visiškas žalos atlyginimo principas. Šis principas reiškia, jog žalą būtina tiksliai įvertinti, kad nukentėjusiajam būtų atlyginta tiek, kiek jis iš tiesų prarado. Jeigu atlyginama daugiau, nei iš tikrųjų padaryta žalos, šis principas pažeidžiamas, nes civilinė atsakomybė tokiu atveju atlieka ne tik kompensavimo, bet ir baudimo funkciją (pvz. Jungtinės Karalystės teisė numato ir baudimo funkciją). Tai, ką nukentėjusysis gavo daugiau, nei jam padaryta nuostolių, gali būti kvalifikuojama kaip nepagrįstas praturtėjimas. Ir atvirkščiai – ne visiškas žalos atlyginimas taip pat pažeistų minėtą principą, nes civilinė atsakomybė nevysiškai atliktų kompensavimo funkciją. Bet kokiu atveju nukentėjusysis privalo tiksliai įrodyti jam padarytos žalos dydį, kad šis principas nebūtų pažeistas⁵². LAT 1998 m. spalio 28 d. nutartyje, aiškindamas Žmonių saugos įstatymo (negalioja nuo 2003 m. liepos 16 d.) 19 straipsnio 2 dalį, nustatančią įmonės, kurioje dėl saugos darbe norminių aktų pažeidimo įvyko nelaimingas atsitikimas, turtinę atsakomybę mirusiojo šeimos nariams, konstatavo, jog šioje normoje numatyta turtinė atsakomybė turi bendrų bruožų su civiline atsakomybe, nes ja yra siekiama kompensuoti žalą, kurią patyrė mirusiojo dėl nelaimingo atsitikimo darbe šeimos nariai. Taip pat nurodė, kad esant įstatyme nustatytai tvirtai kompensacijos sumai ir jos dydžio nesiejant su padarytos žalos dydžiu, šia turtine atsakomybe yra siekiama civilinei atsakomybei nebūdingo tikslo – nubausti įmonę, kuri ignoravo darbų saugos darbe norminių aktų reikalavimus⁵³. Taigi galima teigti, kad šioje nutartyje LAT konstatavo įstatymo neatitikimą materialinės atsakomybės principams.

Kaip minėta anksčiau, DK yra pagrindinis teisės aktas, kuris reglamentuoja darbo santykius. Tačiau civilinė teisė darbo santykiams gali būti taikoma subsidiariai ir ta apimtimi, kuria leidžia DK. Taigi neturtinės žalos atlyginimas darbo teisėje neatsiejamas nuo civilinės teisės, nes DK 250 straipsnyje yra numatyta, kad „Darbo sutarties šalys privalo atlyginti viena kitai padarytą neturtinę žalą. Jos dydį kiekvienu atveju nustato teismas, vadovaudamasis Civiliniu kodeksu“⁵⁴. Taigi ši norma yra blanketinė ir nukreipia į CK, kurio CK 6.250 straipsnis nurodo, jog neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasinai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais⁵⁵. Neturtinę žalą gali patirti:

⁵² Mikelėnas, Valentinas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, Šeštoji knyga, Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003, p. 346.

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1998 m. spalio 28 d. nutartis civilinėje byloje *G. M. v. UAB „Antriniai metalai“, AB „Medgina“ ir UAB „Šeduvos komunalinis ūkis“*, Nr. 3K-69/98, kat. 3.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 64 – 2569).

⁵⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74 – 2262).

- Darbdavys kaip fizinis asmuo;
- Darbdavys kaip juridinis asmuo;
- Darbuotojas.

Neturtinė žala gali būti atlyginama, kai darbuotojas neteisėtai atleistas iš darbo, neteisėtai nepriimtas į darbą, sužalojus jam sveikatą ir kt. Baigtinio tokių atvejų sąrašo nėra. Minėtame CK straipsnyje yra numatyta, jog neturtinė žala atlyginama tik įstatymų numatytais atvejais, o visais atvejais yra atlyginama, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo⁵⁶. Taigi tokiais atvejais nereikia įrodinėti neturtinės žalos fakto, o tik pagrįsti reikalaujamos piniginės kompensacijos dydį. CK 6. 283 straipsnio 1 dalyje yra numatyta „jeigu fizinis asmuo suluošintas ar kitaip sužalota jo sveikata, tai už žalą atsakingas asmuo privalo nukentėjusiajam asmeniui visus šio patirtus nuostolius ir neturtinę žalą“⁵⁷. Analizuojant LAT praktiką dėl materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties, pastebėtina, kad nėra daug šio teismo išnagrinėtų bylų dėl neturtinės žalos priteisimo iš darbdavio. Manytina, jog taip yra dėl tos priežasties, kad tik nuo naujojo DK įsigaliojimo atsirado galimybė priteisti tokią žalą.

Vienoje iš minėtų laikotarpiu nagrinėtų bylų, neturtinė žala buvo priteista, tai yra civilinėje byloje, kurią LAT nagrinėjo pagal atsakovo UAB „Club & Company“ kasacinį skundą dėl Vilniaus apygardos teismo 2003 m. kovo 19 d. sprendimo ir Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. birželio 23 d. nutarties peržiūrėjimo civilinėje byloje pagal ieškovės N. Ch. ieškinį atsakovui UAB „Club & Company“ ir trečiajam asmeniui Valstybinei darbo inspekcijai dėl neturtinės žalos atlyginimo. Ieškovė nurodė, jog nelaimingo atsitikimo darbe metu neteko 60 procentų darbingumo, be to, ji buvo atleista iš darbo, atleidimo priežastimi nurodant „darbo sutarties pasibaigimą“, nors ji tuo metu turėjo dar galiojantį nedarbingumo lapelį. Teigė, kad atsakovas vėliau įrašą dėl atleidimo panaikino, bet ieškovės manymu toks atsakovo elgesys buvo įžeidžiantis, neigiamai paveikęs jos psichinę būklę, tuo tarpu jai kompensuoti tik turtiniai nuostoliai. Prašė priteisti iš atsakovo 20 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo. Teismas 2003 m. lapkričio 5 d. nutartyje teigė, jog „CK 6.283 straipsnis yra taikomas, kai negalima taikyti 1999 m. gruodžio 23 d. LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo. Kadangi ieškovei žala dėl jos sužalojimo nelaimingo atsitikimo darbe metu 2001 m. rugpjūčio 31 d. padaryta turtinė yra atlyginama pagal 1999 m. gruodžio 23 d. Įstatymą, šioje byloje svarstyti tik neturtinės žalos atlyginimo

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Ten pat.

klausimas. Šis įstatymas neturtinei žalai atlyginti netaikomas, nes draudėjas pagal minėtą įstatymą dirbantįjį apdraudė tik dėl turtinės žalos atlyginimo ryšium su nelaimingu atsitikimu darbe ir susirgimu profesine liga (2 str.), o dėl neturtinės žalos atlyginimo darbuotojai nėra draudžiami. Todėl neturtinė žala atlyginama bendrais pagrindais. CK 6. 250 straipsnio 2 dalis nustato, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Tačiau neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta asmens sveikatai: sužalojimas ieškovei sukėlė fizinį skausmą, dvasinį sukrėtimą ir bendravimo galimybių sumažėjimą⁵⁸. Kitoje byloje LAT 2003 m. kovo 24 d. nutartimi paliko nepakeistus pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų sprendimus, kuriais buvo atsisakyta priteisti tarp kitų reikalavimų prašomos ir neturtinės žalos. Ieškovas neturtinės žalos reikalavimą grindė tuo, kad dėl 1986 m. įvykusio nelaimingo atsitikimo darbe negali normaliai gyventi, pastoviai turi atlikti procedūras, vartoti vaistus, nes plaučiuose kaupiasi skystis, yra apsunkintas kvėpavimas, ko pasekoje dažnai praranda sąmonę, nėra tikras, ar išgyvens, todėl yra emocinėje depresijoje, jaučia pastovius nepatogumus, be to, buvo pažemintas, nes buvo priverstas aiškintis dėl neišmokėtos žalos atlyginimo. LAT atmesdamas ieškovo kasacinį skundą, savo nutartyje nurodė: pirma, neturtinė žala atlyginama tik tuomet, kai ji atsiranda įsigaliojus naujam CK, o šiuo atveju ji atsiradusi iki 2001 m. liepos 1 d., todėl nėra atlyginama. Be to, ieškovas nepateikė įrodymų, kurie patvirtintų ieškovo teisę į neturtinės žalos atlyginimą remiantis CK; antra, įstatymas pačiam žalos atlyginimo gavėjui uždeda pareigą rūpintis tinkamu turtinės žalos atlyginimo gavimu. Žinoma, tai sudaro nepatogumų asmeniui, tačiau dėl to negali būti išieškoma neturtinė žala iš žalos mokėtojo⁵⁹. Panaši situacija buvo analizuojama ir 2005 m. vasario 21 d. LAT nutartyje, tačiau šiuo atveju teismas nepaliko galioti ankstesnių teismų sprendimų, kuriais buvo atmestas reikalavimas dėl neturtinės žalos priteisimo o bylą perdavė nagrinėti iš naujo apeliacinės instancijos teismui ir įpareigojo svarstyti, ar neturtinė žala gali būti atlyginama, vadovaujantis CK patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 47 straipsnio 2 dalimi⁶⁰. Taigi šios nutartys svarbios tuo, kad jose: pažymima, jog darbuotojai nėra draudžiami dėl neturtinės žalos atlyginamo, todėl ji atlyginama bendrais pagrindais; teismas įpareigoja svarstyti klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, atsižvelgiant į CK patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 47 straipsnio 2 dalį.

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje *N. Ch. v. UAB „Club & Company“*, Nr. 3K-3-1049/2003, kat. 7.1;

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje *I. J. v. AB „Vakarų laivų gamykla“*, Nr. 3K-3-391/2003, kat. 39.2.4;39.6.2.12.

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje *T. K. v. AB „Markučiai“*, Nr. 3K-3-103/2005, kat. 44.5.2.16.

Dar vienoje LAT nagrinėtoje byloje dėl turtinės ir neturtinės žalos priteisimo buvo prašoma iš atsakovo ieškovei – žuvusiojo darbuotojo našlei bei vaikams priteisti neturtinę žalą – vienkartinę pašalpą po 36 236, 66 Lt kiekvienam, iš viso 108 710 Lt. Pirmosios instancijos teismas ieškinį atmetė remdamasis tuo, kad nelaimingo atsitikimo priežastimi buvo paties nukentėjusiojo neblaivumas, todėl šį atsitikimą laikė nedraudiminiu įvykiu ir žalos atlyginimo nepriteisė. Apeliacinės instancijos teismas ieškinį iš dalies patenkino ir be periodinių išmokų, remdamasis Laikinojo įstatymo 8 straipsnio 1 dalimi, ieškovei bei vaikams priteisė po 14 494, 66 Lt vienkartinę pašalpą. Nors minėtame straipsnyje tai nėra įvardinta kaip neturtinė žala, galima manyti, jog apeliacinės instancijos teismas šią sumą laikė neturtinės žalos atlyginimu, kaip to ir prašė ieškovė. Kasacinės instancijos teismas, atsižvelgdamas į tai, jog nelaimingas atsitikimas įvyko 2002 m. rugpjūčio 27 d., nurodė, jog Laikinasis įstatymas nagrinėjamoje byloje negali būti taikomas, nes jis taikomas žalai atlyginti dėl nelaimingų atsitikimų darbe, įvykusių iki 2000 m. sausio 1 d. Teismas konstatavo, jog apeliacinės instancijos teismas, taikydamas minėtą įstatymą pažeidė materialinės teisės normas. Kartu pažymėjo, kad nagrinėjamojoje byloje priimti procesiniai sprendimai neužkerta kelio šios bylos ieškovams CPK nustatyta tvarka reikšti reikalavimą įgyvendinant CK 6. 284 straipsnio 1 dalyje numatytą teisę į neturtinės žalos atlyginimą⁶¹. Manytina, kad šioje byloje LAT galėjo pasielgti ir kitaip. Turint omenyje tai, kad ieškovė minimą reikalaujamą priteisti 108 710 Lt sumą traktavo kaip neturtinės žalos atlyginimą. Taigi nagrinėjamojo byloje jau buvo pareiškusi reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, LAT konstatavęs apeliacinės instancijos teismo klaidą, aiškinat ir taikant Laikinojo įstatymo normas nors tai nebuvo konkrečiai išreikšta, teismas galėjo spręsti klausimą iš esmės dėl neturtinės žalos priteisimo. Turint omenyje tai, kad kasacinės instancijos teismas nenagrinėja fakto klausimų, konstatavęs, jog byloje žemesni teismai nenustatė faktinių aplinkybių, būtinų šiam klausimui išspręsti, galėjo bylą gražinti atgal žemesnės instancijos teismams šiam klausimui nagrinėti iš esmės. Tokiu būdu nukentėjusiojo šeimos nariams nereikėtų iš naujo pradėti bylinėjimąsi. Be to, LAT 2003 m. gegužės 28 d. nutartyje yra pažymėjęs, jog bylos dėl žalos atlyginimo, netekus maitintojo, yra socialiai reikšmingos ir jas būtina nagrinėti kaip įmanoma operatyviau⁶².

Pažymėtina, kad pagal CK 6. 250 straipsnį teismas nustato neturtinės žalos atlyginimo dydį, atsižvelgdamas į neturtinės žalos padarinius, žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį ir kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, tai yra

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. birželio 13 d. nutarimas civilinėje byloje *L. S. v. UAB „Vigidas“*, Nr. 3K-P-276/2005, kat. 16.2.1;16.3,17.7,44.5.2.16.

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *D. G. v. UAB „Eura“*, Baltarusijos Respublikos Minsko namų statybos įmonė „Minskžilstroj“, Nr. 3K-3-640/2003, kat. 7.1; 39.6.2.1.

amžių, galimybes dirbti, galimybes gyventi visavertį gyvenimą, estetinius faktorius ir pan., taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. Kaip jau anksčiau minėta, turtinei žalai yra taikomas visiškas žalos atlyginimo principas. Tuo tarpu atlyginant neturtinę žalą, šis principas nėra taikomas, nes neturtinę žalą neįmanoma tiksliai įvertinti pinigais. Įstatymas numato piniginę satisfakciją, kuria siekiama kiek įmanoma teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtą dvasinį, fizinį skausmą ir kt. Teismo funkcija yra nustatyti teisingą piniginę kompensaciją už patirtą skriaudą (dvasinius, fizinius išgyvenimus, praradimus). Atlygintinos neturtinės žalos ribų (minimumo ar maksimumo) šis įstatymas nenustato, todėl teisė įvertinti neturtinę žalą palikta teismui, nes tai yra fakto klausimas⁶³. Pažymėtina yra tai, jog darbdavys ir darbuotojas gali susitarti ir dėl neturtinės žalos atlyginimo natūra.

Paminėtina, kad nelaimingo atsitikimo metu darbe žuvusiojo darbuotojo įpėdiniai ir išlaikytiniai taip pat turi teisę reikalauti, kad jiems būtų atlyginta ir neturtinė žala. 1975 m. kovo 15 d. Europos Tarybos Ministrų komitetas priėmė rezoliuciją Nr. (75) 7, kurioje rekomendavo valstybėms – Europos Tarybos narėms – savo įstatymuose numatyti nukentėjusiojo mirties atveju neturtinės žalos atlyginimą jo sutuoktiniui, vaikams arba tėvams, tačiau tik tuomet, jeigu pastarieji buvo tikrai draugiškuose šeiminiuose santykiuose su mirusiuoju iki pat mirties⁶⁴.

LAT 2006 m. sausio 11 d. nutartyje konstatavo, kad teismai netinkamai taikydami CPK 163 straipsnio 1 dalies 3 punktą nusprendė, kad negalima išnagrinėti mirusiojo įpėdinių reikalavimo priteisti neturtinę žalą iš darbdavio, kol neišnagrinėta baudžiamoji byla dėl nelaimingo atsitikimo darbe, nors mirusiojo darbuotojo įpėdinių reikalavimo darbdaviui patenkinimas nepriklauso nuo konkretaus jo darbuotojo kaltumo nustatymo baudžiamojoje byloje. Teismas nurodė, kad šie faktai reikšmingi, kai darbdavys regresu tvarka reikalauja atlyginimo iš kalto darbuotojo (DK 254, 255 str.). Taip pat konstatavo, kad tais atvejais, kai atlyginti žalą darbdavio reikalauja darbe žuvusio asmens darbuotojo įpėdiniai ir išlaikytiniai, baudžiamasis tyrimas, kuriame sprendžiamas konkretaus darbuotojo atsakomybės dėl nelaimingo atsitikimo klausimas, negali būti privalomo civilinės bylos dėl neturtinės žalos atlyginimo sustabdymo pagrindas, nes darbdavys privalo atlyginti neturtinę žalą esant nelaimingam atsitikimui darbe faktui nepriklausomai nuo baudžiamosios bylos baigties ir jo konkretaus darbuotojo kaltės⁶⁵. Taigi šia nutartimi

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje *N. Ž. v. SP UAB „Vilniaus troleibusai“*, Nr. 3K-3-371/2003, kat. 39.2.4.; 39.6.2.2.; 39.6.2.12.

⁶⁴ Mikelėnas, Valentinas. Civilinės atsakomybės problemos, Lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995, p. 195.

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. sausio 11 d. nutartis civilinėje byloje *I. T., R. T., M. T. ir A. T. v. UAB „Plungės lagūna“*, Nr. 3K-3-27/2006, kat. 16.2.1,16.2.4,44.5.2.16,73.2.13.

suformuota teisminė praktika turėtų padėti išvengti ateityje tokių situacijų ir nukentėjusiojo artimieji galėtų greičiau išspręsti neturtinės žalos atlyginimo klausimą. Kaip minėta, bylos dėl žalos atlyginimo, netekus maitintojo, yra socialiai reikšmingos ir jas būtina nagrinėti kaip įmanoma operatyviau⁶⁶.

Įdomu tai, kad iki naujojo DK įsigaliojimo darbo teisėje nebuvo numatytas neturtinės žalos atlyginimas, tačiau praktiškai pasitaikė atvejų, kai šalys reikalavo ją atlyginti, bet jų mėginimai buvo nesėkmingi. Atkreiptinas dėmesys, kad po naujojo CK įsigaliojimo darbdavio padaryta moralinė žala darbuotojui dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo galėjo būti atlyginama, nepaisant to, kad naujasis DK įsigaliojo tik 2003 m. sausio 1 d.⁶⁷ Taigi neturtinės žalos atlyginimo klausimas yra naujas dalykas darbo teisėje.

Išanalizavus žalą kaip materialinės atsakomybės sąlygą, darytina išvada, jog būtent žala inicijuoja materialinės atsakomybės teisinį santykį.

2.3. Neteisėta veika kaip materialinės atsakomybės sąlyga

Neteisėta veika gali pasireikšti:

- Neteisėtu veikimu;
- Neteisėtu neveikimu;
- Nurodymu elgtis atidžiai ir rūpestingai nepaisymu.

Neteisėta veika yra pripažįstamas toks asmens elgesys, kuris prieštarauja norminių teisės aktų nustatytoms taisyklėms. Tokios taisyklės gali būti nustatytos įstatymuose, Vyriausybės nutarimuose, potvarkiuose, instrukcijose, darbo tvarkos taisyklėse, administracijos įsakymuose ir potvarkiuose, kolektyvinėse sutartyse ir kt.⁶⁸ Tačiau skirtingai nei baudžiamojoje teisėje, nėra konkrečiai išvardinta, kokia veika yra priešinga teisei. Darbuotojo ar darbdavio neveikimas gali būti pripažintas neteisėtu, kai esant tam tikroms aplinkybėms jis yra įpareigotas atlikti reikiamus veiksmus, sudaryti sąlygas, būtinas saugiai ir tinkamai atlikti darbo pareigas. Pavyzdžiui, LAT vienoje savo nutartyje konstatavo, jog atsakovo įmonėje nebuvo saugių darbo sąlygų – parduotuvė (viena darbo vieta) įrengta rūšio patalpoje, be apsaugos priemonių, telefoninio ryšio⁶⁹. Taigi šioje

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *D. G. v. UAB „Eura“*, Baltarusijos Respublikos Minsko namų statybos įmonė „Minskžilstroj“, Nr. 3K-3-640/2003, kat. 7.1; 39.6.2.1.

⁶⁷ Bagdanskis, Tomas. Darbdavio materialinė atsakomybė. *Juristas*, 2003, Nr. 3, p. 7.

⁶⁸ Nekrašas, V., et. al. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis, individualūs darbo santykiai. Vilnius: Justitia, 2004, p. 357.

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje *G. N. v. A. Donėlos komercinė firma*, Nr. 3K-3-1188/2000, kat. 3.

nutartyje teismas nurodė, jog darbdavys savo neveikimu sudarė netinkamas darbo sąlygas ir tai turėjo įtakos nelaimingam atsitikimui darbe. Beje, neteisėtai veikai yra būdinga tai, jog ja ne tik pažeidžiamas norminis teisės aktas, bet ir nukentėjusiojo subjektinė teisė, nes jam padaroma žala. Šie abu momentai yra glaudžiai tarpusavyje susiję ir būtini materialinei atsakomybei atsirasti⁷⁰.

Pažymėtina, kad žala yra neatlyginama, jeigu ji yra padaroma teisėta veika. Taigi čia turima omenyje atvejus, kai yra aplinkybės, kurios pašalina veikos neteisėtumą. Viena iš tokių aplinkybių – nenugalima jėga (*force majeure*). Tai neišvengiamai kylanti aplinkybė, kurios asmuo negalėjo numatyti ir jos kontroliuoti. Dažniausiai tai yra gamtos reiškiniai (stichinės nelaimės): audros, potvyniai, žemės drebėjimai, žaibo sukelti gaisrai ir pan. Kartais tokias aplinkybes gali sukelti ir žmonių veiksmai. Tai gali būti masinės riaušės karai ir pan. Tačiau šios aplinkybės gali būti pripažįstamos nenugalima jėga tik tuomet, kai jų negalima buvo numatyti ir kontroliuoti. Kita aplinkybė, pašalinanti veikos neteisėtumą, yra būtinas reikalingumas. Tai veikla, kuria asmuo padaro žalos dėl to, kad siekia pašalinti didesnę pavojų, didesnės žalos atsiradimą nukentėjusiajam ar kitiems asmenims. Būtinas reikalingumas yra teisėtas, jei:

- yra realus pavojus, gresiantis asmeniui ar jo turtui. Pavojaus šaltinis šiuo atveju nėra reikšmingas. Tai gali būti stichinė nelaimė, gaisras, žmogaus veiksmai ir panašiai. Tačiau, jeigu realus pavojus nebuvo, žalą padaręs asmuo turi visiškai ar bent iš dalies atlyginti žalą. Buvo ar ne realus pavojus, teismas sprendžia atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes;
- realus pavojus buvęs neišvengiamas, todėl vienintelė galimybė jo išvengti buvo padaryti žalos. Pavyzdžiui, darbuotojas, siekdamas išvengti avarijos ir kito asmens žūties ar sužalojimo, įvažiavo į griovį ir sugadino vilkiku vežtas prekes;
- žala padaryta siekiant išvengti realaus pavojaus, yra mažesnė arba tolygi žalai, kuri galėjo būti padaryta siekiant jos išvengti. Tokiu atveju reikia atsižvelgti, kokiai vertybei padaryta žalos ir kokia vertybė nuo jos apsaugota. Pavyzdžiui, jei darbuotojas, siekdamas išvengti prekių sugadinimo užmuša žmogų, tokia jo veika nebus pripažįstama būtinuoju reikalingumu.

Pažymėtina, kad tiksliai įvertinti visus momentus, dėl būtinojo reikalingumo teisėtumo, yra pakankamai sunku. Teismas savo nuožiūra sprendžia dėl būtinojo reikalingumo instituto taikymo, taip pat gali priteisti visišką ar dalinį žalos atlyginimą iš

⁷⁰ Nekrašas, V., et. al. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis, individualūs darbo santykiai. Vilnius: Justitia, 2004, p. 357.

asmens, kurio interesais veikta. Todėl vertinant būtinojo reikalingumo veiklos institutą reikia elgtis labai atsargiai, protingai⁷¹.

Užtikrinti tinkamą gamybos procesą ir ūkinę apyvartą privalo darbdavys, nes tai yra susiję su normalia gamybine ir ūkine rizika. Jei vykdamas šią veiklą, siekiant organizacijai naudingų padarinių, padaroma žala, tai už padarytus nuostolius gali atsakyti tie asmenys, į kurių pareigas įeina organizuoti tą veiklą, o ne įprasti gamybos proceso dalyviai (darbininkai ir pan.). Anksčiau galiojusio Darbo įstatymų kodekso 142 straipsnio 3 dalyje net buvo imperatyvi nuostata: „neleidžiama reikalauti, kad darbuotojas materialiai atsakytų už žalą, kuri atsirado dėl normalios gamybinės ar ūkinės rizikos“. Pasikeitus nuosavybės formoms, jos valdymo ir gamybos organizavimo tvarkai, dabar tokia bendroji nuostata nebepriimtina. Padaugėjus savininkų (bendrasavininkų), gamybinė ir ūkinė rizika tenka gerokai platesniam ratui asmenų – darbdavių. Tačiau asmenų, dirbančių gamyboje pagal darbdavio nurodymus (jei jie nėra aiškiai neteisėti), darbo, nors dėl jo padaroma žala, negalima laikyti neteisėta veika⁷².

2.4. Priežastinis ryšys

Priežastinis ryšys yra neteisėtos veikos ir žalos atsiradimo tiesioginė arba lemiama sąsaja. Be priežastinio ryšio jokia atsakomybė nėra įmanoma. Materialinė atsakomybė pagal darbo teisę yra taikoma tik tada, kai yra priežastinis ryšys. Pagal LAT, nustatinėjant priežastinio ryšio faktą būtina nustatyti, ar:

- 1) atsakovas turėjo teisinę pareigą;
- 2) atsakovas pažeidė teisinę pareigą;

3) dėl šio pažeidimo kilo žala arba jis padėjo žalai atsirasti ar padidėti. Nustatant kalto dėl atitinkamų įstatymų pažeidimo asmens administracinę, baudžiamąją ar drausminę atsakomybę, svarbu teisės normos pažeidimo faktas. Ne visada teisės normų atitinkamo pažeidimo (nusikaltimo ar administracinio teisės pažeidimo) sudėtis reikalauja nustatyti žalos atsiradimą arba neigiamas turtines pasekmes. Todėl žalos atlyginimo bylose turi būti nustatoma, kad žalos atsiradimą – turto sugadinimą ar sunaikinimą – lemia ar sąlygoja neteisėti veiksmai;

4) nėra kitų pašalinių įvykių, kurie nutrauktų priežastinio ryšio grandinę (pvz., kalti paties nukentėjusiojo veiksmai, trečiųjų asmenų neteisėtas veikimas ir kt.);

⁷¹ Nekrašas, V., et. al. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis, individualūs darbo santykiai. Vilnius: Justitia, 2004, p. 357.

⁷² Ten pat. p. 358.

5) kitos svarbios aplinkybės⁷³.

Priežastinis ryšys yra pati sudėtingiausia materialinės atsakomybės sąlyga, ją yra sunkiausia įrodyti. Analizuojant priežastinį ryšį yra nustatoma, dėl kieno veikos ir kokio dydžio atsirado žala.

Priežastinis ryšys gali būti tiesioginis ir netiesioginis. Tiesioginis priežastinis ryšys bus tuomet, kai dėl teisinę pareigą pažeidusio asmens veiksmų žala atsirado tiesiogiai. Tokiu atveju nustatyti priežastinį ryšį nėra sudėtinga. Sunkiau jį nustatyti tada, kai žalą padaro ne vienas asmuo, nors ir tiesiogiai (kyla klausimas, kiek žalos atsirado dėl kiekvieno asmens veikos, koks jų kaltės laipsnis). Netiesioginis priežastinis ryšys yra tuomet, kai atsakovo veiksmais tiesiogiai nepadarytas neigiamas turtinis poveikis, bet sudarytos sąlygos žalai atsirasti ar jai padidėti. Toks ryšys nebūtinai sukelia žalą, o tik yra sąlygai jai padaryti. Šiuo atveju žalos padarymas turi atsitiktinį pobūdį. Netiesioginis ryšys yra teisiškai reikšmingas, pakankamas materialinei atsakomybei atsirasti tada, kai norminiai teisės aktai ne tik nurodo tam tikras subjekto darbo pareigas, bet ir nustato, esant kitoms materialinės atsakomybės sąlygoms, materialinę atsakomybę už padarytą žalą. Žinotina yra tai, jog ne visada žalą padaro vienas asmuo. Būna atvejų, kai žalą padaro keli asmenys. Tuomet yra daug sunkiau nustatyti priežastinį ryšį. Yra atvejų, kai dėl keleto asmenų padarytos žalos yra ir nukentėjusiojo kaltė, todėl labai svarbu tinkamai nustatyti, kokia dalis žalos atsirado dėl kiekvieno iš grupės asmenų neteisėtos veikos ir už kokią dalį žalos kiekvienas jų privalės atsakyti. Jei žala padaroma esant tiesioginiam ir netiesioginiam neteisėtos veikos ir žalos atsiradimo priežastiniam ryšiui, materialinei atsakomybei ir jos dydžiui nustatyti dažnai reikia pasitelkti tam tikrus specialistus, skirti ekspertizes ir panašiai. Be jų pagalbos teisingai išspręsti materialinės atsakomybės klausimą dažniausiai negalima⁷⁴. Tai patvirtina LAT 2002 m. gruodžio 9 d. nutartis, kurioje ieškovė, atstovaudama savo ir nepilnamečio sūnaus interesus, norėjo prisiteisti iš atsakovo AB „Rokiškio grūdai“ vienkartinę pašalpą, paminklo pastatymo išlaidų ir neterminuotą pašalpą, nes jos vyras pas atsakovą dirbo vairuotoju ir darbo metu avarijoje žuvo. Pirmosios instancijos teismas ieškinį patenkino iš dalies, o Lietuvos apeliacinis teismas ieškinį atmetė ir nurodė, jog darbdavio padaryti KET pažeidimai neturėjo įtakos autoįvykio kilimui, t.y. tarp autoįvykio, jo pasekmių ir atsakovo veiksmų nėra priežastinio ryšio. Be to, šios nutarties konstatuojamojoje dalyje numatyta, jog teismas, aiškindamasis priežastinį ryšį tarp KET ir atsiradusių padarinių skyrė autotechninę ir kompleksinę autotechninę – teismo ekspertizę, kurios metu nustatyta, kad

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. birželio 16 d. apžvalga „Dėl teismų praktikos taikant įstatymus dėl atlyginimo turtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu, apibendrinimo“.

⁷⁴ Nekrašas, V., et. al. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis, individualūs darbo santykiai. Vilnius: Justitia, 2004, p. 358.

priekinio dešiniojo rato protektoriaus rašto gylys ir automobilio perkrovimas neturėjo įtakos autoįvykio kilimui ir ieškovės vyro patirtiems mirtiniams sužalojimams⁷⁵. Taigi šioje byloje būtent ekspertizių pagalba buvo nustatyta, jog nėra priežastinio ryšio tarp darbdavio veiksmų ir atsiradusios žalos. LAT 2003 m. kovo 31 d. nutartyje nurodė, kad „teismai nustatė, jog nelaimingo atsitikimo priežastys buvo: autokrautuvo stabdžių netvarkingumas ir autokrautuvo eksploatavimo bei norminių aktų, reglamentuojančių saugų darbą, reikalavimų laikymosi kontrolės nebuvimas. Nors nukentėjusysis nelaimingo atsitikimo darbe metu buvo neblaivus, teismas pagrįstai šią aplinkybę pripažino nereikšminga ir nesudarančia pagrindo mažinti vienkartinę pašalpą⁷⁶. Be to, nagrinėjant šią bylą, teismas konstatavo, kad tarp nukentėjusiojo neblaivumo ir atsiradusios žalos nėra priežastinio ryšio. Taigi kaip matyti neblaivumas kartais gali visai nedaryti įtakos tam, jog įvyktų nelaimingas atsitikimas. Tai dar kartą patvirtina priežastinio ryšio svarbą analizuojant konkrečią situaciją.

LAT 1999 m. birželio 14 d. nutartyje yra konstatavęs, kad darant teisinę išvadą apie priežastinio ryšio buvimą ar nebuvimą teismas turi atsižvelgti į byloje esančius įrodymus, patvirtinančius ar paneigiančius ryšį tarp žalos ir atsakovo elgesio. Bylose dėl žalos, padarytos sveikatai, susirgus profesine liga, įrodymais, patvirtinančiais priežastinio ryšio buvimą, yra ieškovo sveikatos tyrimų medicininiai duomenys, eksperto išvada, ieškovo darbo sąlygų tyrimo medžiaga⁷⁷. Šioje byloje vienas iš atsakovo argumentų, dėl ko jis nesutinka mokėti žalos atlyginimo dėl susirgimo profesine liga yra tai, kad ieškovas dirbo ne visą laiką vienoje darbovietėje. Dėl šio, teismas pasakė, jog aplinkybė, kad prieš pradėdamas dirbti pas atsakovą, ieškovas dirbo ir kitose įmonėse, nepaneigia teismų išvados dėl priežastinio ryšio buvimo, nes teisine prasme svarbiausia yra laikytina pagrindinė, o ne šalutinė ar atsitiktinė priežastis. Be to, teismas nurodė, kad įrodyti esant priežastinį ryšį yra ieškovo pareiga. Atsakovui neįrodžius priežastinio ryšio nebuvimo, teismai, remdamiesi byloje esančiais įrodymais, daro išvadą, kad priežastinis ryšys yra⁷⁸. Dar viena įdomi LAT nutartis, priimta byloje I. ir I. Z. v. Vilniaus teritorinė muitinė, kurioje teismas pasisakė dėl priežastinio ryšio. Ieškovų sūnus Vilniaus muitinės darbuotojų organizuotame sąskrydyje nelaimingo atsitikimo metu žuvo. Ieškovai be kitų reikalavimų prašė priteisti vienkartinę pašalpą iš darbdavio. Teismas nurodė, jog „sprendžiant dėl

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje A. S. v. AB „Rokiškio grūdai“, Nr. 3K-3-1488/2002, kat. 7.1;39.6.2.12.

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje I. S., I. S., A. S. ir S. S. v. UAB „Panevėžio ketus“, Nr. 3K-3-421/2003, kat. 39.6.2.12;7.1.

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje R. J. N. v. AB „Skuodo melioracija“, Nr. 3K-3-286/1999, kat. 3.

⁷⁸ Ten pat.

vienkartinės pašalpos priteisimo, kaip dėl žalos atlyginimo vienos iš rūšių, pažymėtinas priežastinio ryšio skirtumas, kai sprendžiama, ar darbdavys užtikrino saugią aplinką, ir svarstant, ar jis visiškai atsakingas už kilusias neigiamas pasekmes –žalą. Darbdavio pažeidimas pasireiškė tuo, kad jis neinstruktavo darbuotojo apie pasikeitusias darbo aplinkos sąlygas, neinformavo apie pavojingus aplinkos faktorius ir galimybę saugiai elgtis. Tuo jis pažeidė darbų saugos reikalavimus, neužtikrino saugios aplinkos, tačiau tiesiogiai žalingų pasekmių nesukūrė. <...> Atsižvelgiant į tai turi būti daroma išvada žalos atlyginimo byloje, ar darbdavio padarytas darbų saugos pažeidimas tapo žalos atsiradimo priežastimi. Turi būti nustatytas teisiškai reikšmingas priežastinis ryšys tarp darbdavio pažeidimo ir atsiradusių žalingų pasekmių. Tiriant nelaimingo atsitikimo priežastis priežastinio ryšio reikalavimai yra kitokie. Tuo atveju yra nustatomas priežastinis ryšys tarp darbdavio veiksmų ir jam tenkančios teisinės pareigos įvykdymo - sveikų ir saugių darbo sąlygų darbuotojui užtikrinimo. Viešojo intereso prasme, kai kalbama apie darbdavio vaidmenį organizuojant tokio pobūdžio renginius, būtina pasakyti, kad jis turi maksimaliai stengtis ir visiškai laikytis saugos užtikrinimo reikalavimų. Iš kitos pusės, tais atvejais, kai ne visi saugos reikalavimai įvykdyti, teismas gali spręsti, kiek jie objektyviai sąlygojo neigiamas pasekmes, ar buvo žalos priežastimi, ar pakankamai prisidėjo prie žalos atsiradimo ar padidėjimo, kad darbdaviui tektų turtinė atsakomybė ir kokio dydžio. Jeigu darbdavys reikalavimus pažeidė, kaip šiuo atveju, tai jis neužtikrino saugių darbo sąlygų. Tai savaime nelėmė neigiamų pasekmių atsiradimo – darbuotojo sužalojimo. <...> Tiesioginės neigiamos pasekmės kilo dėl darbuotojo elgesio, kurio kaltė pasireiškė kaip elementarių saugumo reikalavimų nepaisymas. Konkrečioje situacijoje jo neatsargumas buvo akivaizdus. Paprasčiausių saugumo reikalavimų ignoravimas objektyviai grėstų tokiomis pat pasekmėmis nepriklausomai nuo to, ar kas organizuotų renginį, ar asmuo maudytųsi privačiai, ar tai vyktų ryšium su darbu ir tarnyba, ar ne. Tai leidžia daryti išvadą, kad darbdavio padarytas pažeidimas sukūrė tik abstrakčią neigiamų pasekmių galimybę. Pareigūno didelis neatsargumas, pasireiškęs paprasčiausių saugumo reikalavimų nepaisymu, realizavo abstrakčią žalos atsiradimo galimybę. Atsižvelgiant į tai vertintina, kad priežastinis ryšys tarp darbuotojo būtent tokio pobūdžio padarytų pažeidimų ir žūties yra svarbesnis ir esminis, nutraukiantis priežastinio ryšio grandinę tarp neteisėtų darbdavio veiksmų ir atsiradusios žalos kaltės pagrindu. Pabrėžtas priežastinio ryšio skirtumas šioje byloje taikytinas, sprendžiant dėl galimybės priteisti vienkartinę pašalpą. Priklausomai nuo to pagrindinė žalos atsiradimo priežastis yra nukentėjusiojo veiksmai, o darbdavio

padarytas pažeidimas yra atsitiktiniame priežastiniame ryšyje su neigiamomis pasekmėmis⁷⁹.

Taigi, analizuojant teismų praktiką, matyti, jog teismas kiekvienu atveju turi aiškintis, ar dėl atsiradusios žalos ir neteisėtų veiksmų yra priežastinis ryšys ir tik tai nustačius, atsakovą galima laikyti kaltu. Dažnai tai padaryti galima tik su specialistų pagalba. Iš paskutinės analizuotos LAT nutarties matyti, jog siekiant išsiaiškinti priežastinį ryšį dėl nelaimingo atsitikimo darbe yra taikomi kitokie reikalavimai.

2.5. Kaltė

Kaltė yra viena iš būtinų sąlygų darbdavio arba darbuotojo materialinei atsakomybei atsirasti pagal darbo teisę. Kaltė yra suvokiama objektyviai ir subjektyviai. Subjektyvus kaltės suvokimas reiškia asmens psichinį santykį su daroma veika ir atsirasiančiomis pasekmėmis. Yra dvi kaltės formos: tyčia ir neatsargumas. Tyčia laikomas toks elgesys, kai sąmoningai siekiama padaryti žalos arba sąmoningai leidžiama jai atsirasti. Bet kokiu atveju turi būti įrodyta, kad kaltininkas supranta, jog tai į ką jis kėsina, turi atitinkamą vertę. Tyčia gali būti tiesioginė ir netiesioginė. Tiesioginės tyčios atveju pažeidimą darantis asmuo supranta savo veiksmų žalingumą, o netiesioginės – supranta savo veiksmų žalingumą, būsiančių pasekmių nenori, bet sąmoningai leidžia, kad tos pasekmės atsirastų. Neatsargumas yra toks asmens elgesys, kai jis atitinkamomis aplinkybėmis elgiasi nepakankamai apdairiai, rūpestingai ir atidžiai. Neatsargumas yra skirstomas į neatsargumą dėl pasitikėjimo ir į neatsargumą dėl nerūpestingumo. Neatsargumo dėl pasitikėjimo atveju asmuo numato, kad jo veika gali sukelti neigiamas pasekmes, bet lengvabūdiškai tikisi jų išvengti. Kai yra neatsargumas dėl nerūpestingumo, tai asmuo nenumato pasekmių, nors turėtų jas numatyti. Reikia žiūrėti į tai, kaip tokioje situacijoje elgtųsi protingas žmogus. Dar kitaip kaltę galima skirstyti pagal jos laipsnį. Tai gali būti didelis neatsargumas ir paprastas neatsargumas. Didelis neatsargumas – tai paprasčiausių, elementarių atidumo, rūpestingumo taisyklių nepaisymas, o paprastas neatsargumas – tai nepaisymas griežtesnių, specifinių rūpestingumo, atidumo taisyklių. Kiekviena kaltės rūšis, jos laipsnis yra pakankamas pagrindas materialinei atsakomybei atsirasti, bet dažniausiai nuo to priklauso atsakomybės ribos, jos dydis.

Kaltė yra nustatoma pažeidimo padarymo metu, todėl svarbu išsiaiškinti, ar pažeidėjas tuo metu suvokė savo veiką ir padarinius. Kai teismas pripažįsta, kad asmuo neveiksnu,

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje *I. Z ir I. Z. v. Vilniaus teritorinė muitinė*, Nr. 3K-3-530, kat. 6.1; 39.2.2; 39.2.3.

jam nėra taikoma materialinė atsakomybė, nes jis neteisėtai veikia darymo metu nesuvokė savo veiksmų.

Pažymėtina, kad darbdavio kaltė paprastai yra preziumuojama. Manytina, jog taip yra siekiant apginti darbuotojus, palengvinant jiems ir nukeliant įrodinėjimo našta darbdaviams. Kai pažeidėjas yra darbuotojas, tai jo kaltę paprastai turi įrodyti darbdavys. LAT 2003 m. gegužės 28 d. nutartyje konstatavo, jog darbdavio kaltė pasireiškia per darbuotojo kaltę. Jeigu nustatoma, kad darbdavio darbuotojai yra padarę tam tikrus pažeidimus, tai darytina išvada, jog yra darbdavio kaltė. Konkrečioje situacijoje teismas nurodė, kad atsižvelgiant į tai, kad darbdavio veikla susijusi su transporto paslaugų teikimu, į darbdavio bei jo darbuotojų pareigas įeina ir pareiga laikytis kelių eismo saugumą užtikrinančių teisės normų⁸⁰.

DK trijuose straipsniuose yra numatyta, kad turi būti atsižvelgiama į kaltę. DK 247 straipsnyje numatyta, kad: „Jeigu žalai atsirasti sudarė sąlygas nukentėjusiojo kaltė (sužalojimo ir mirties atvejais – sužalotojo (mirusiojo) asmens didelis neatsargumas), žalos atlyginimas yra mažinamas atsižvelgiant į kaltės laipsnį arba reikalavimas atlyginti žalą atmetamas⁸¹“. Taigi šiuo atveju yra nustatoma, ar turi būti atsižvelgta į tai, kad būta šalies kaltės dėl to, jog atsirado žala. Nuo to priklausys pažeidėjo materialinės atsakomybės dydis. Tokiu atveju neturi reikšmės nei tai, kad veikia yra tyčinė ar neatsargi, nei koks yra kaltės laipsnis. Tačiau tame pačiame straipsnyje yra numatyta išimtis, jei žala padaroma asmens sužalojimu ar gyvybės atėmimu. Tuomet žalos dydis gali būti mažinamas, tik jeigu yra nukentėjusiojo (mirusiojo) didelis neatsargumas, tai yra, jei nukentėjusysis (mirusysis) nepaisė elementarių taisyklių. Paprastas neatsargumas tokiu atveju jokios įtakos žalos atlyginimo dydžiui neturės. Dažniausiai darbo metu yra sužalojami ar miršta darbuotojai, todėl tai yra silpnesniąją šalį – darbuotoją – apsauganti norma. Tam tikrais atvejais darbuotojas ir darbdavys gali atsakyti už padarytą žalą kartu. Pavyzdžiui, nustatoma, kad dėl įvykusio nelaimingo atsitikimo darbdavio teritorijoje kaltas ir pats darbdavys ir darbuotojas, tai reiškia, kad nustatoma mišri kaltė. Tokiu atveju abi šalys dėl atsiradusios žalos yra kaltos. Tuomet remiantis DK 247 straipsniu yra mažinamas atlyginamos žalos dydį. Išanalizavus teismų praktiką nagrinėjamu klausimu ir žvelgiant į nutartis per kaltės aspektą, galima jas visas suskirstyti į keturias dalis. Tai nutartys, kuriose konstatuota, kad:

- 1) darbdavys yra kaltas;

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje D. G. v. UAB „Eura“ ir kt., Nr. 3K-3-640/2003, kat. 7.1;39.6.2.1;83.7;85.2.

⁸¹ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569).

- 2) pats darbuotojas yra kaltas (įvykis nepripažįstamas draudiminiu ir nemokamos išmokos);
- 3) yra mišri kaltė;
- 4) kaltas yra trečiasis asmuo.

Pirmojoje grupėje nutarčių LAT konstatavo, kad darbdavys yra atsakingas už atsiradusią žalą. Pavyzdžiui teismas, 1999 m. rugsėjo 6 d. nutartyje nurodė, kad pagal Laikinojo įstatymo 4 straipsnio 1 dalį ir CK 499 straipsnį (1964 m. CK), darbdavio kaltė yra preziumuojama dėl darbuotojo sužalojimo, todėl darbdavys turi įrodyti, kad nukentėjusysis buvo sužalotas ne dėl jo kaltės, tačiau atsakovas to neįrodė⁸². Kitoje nutartyje teismas nurodė, kad ieškovas įrodė, jog jo sveikatai žala buvo padaryta ryšium su darbinių pareigų vykdymu, įrodė jam padarytos žalos dydį, todėl belieka atsakyti, kas kaltas dėl to, kad ieškovas neteko dešinės rankos dviejų pirštų⁸³. Taigi šiuo atveju vėlgi atsakovas neįrodė savo nekaltumo. Kitoje nutartyje teismas konstatavo, kad atsakovas, prašydamas atleisti nuo materialinės atsakomybės, neįrodė, kad ieškovui buvo sudarytos saugios darbo sąlygos. 2002 m. birželio 12 d. nutartyje, priimtoje byloje pagal ieškovės, kuri buvo sužalota nelaimingo atsitikimo darbe metu, ieškinį atsakovui dėl žalos atlyginimo yra nurodyta, kad „Įvykio aplinkybės – tamsus paros metas, manevravimo darbai vykdomi neapšviestoje teritorijoje, aplinkiniai apie juos niekaip neįspėti – ir nelaimingo atsitikimo darbe faktas sąlygoja išvadą, kad traukinių derintojas A. B. P., vykdydamas manevravimo darbus, nebuvo reikiamai atidus. Tai sudarė šioje byloje pagrindą pripažinti, jog pagrindine nelaimingo atsitikimo darbe ir žalos atsiradimo ieškovei priežastimi buvo atsakovo neužtikrinimas saugių ieškovės darbo sąlygų“⁸⁴. Taigi turint omenyje tai, kad darbdavio kaltė yra preziumuojama, jeigu jis neįrodo, kad yra kaltas pats nukentėjusysis arba kad buvo sudarytos saugios darbo sąlygos, pripažįstama jo kaltė. Kitu atveju darbdavys buvo pripažintas kaltu dėl nelaimingo atsitikimo darbe, nors ieškovų vyras ir tėvas darbo metu buvo sunkiai sužalotas, o vėliau mirė dėl trečiųjų asmenų kaltės. Teismas nurodė, kad nors nukentėjusiojo mirties priežastimi buvo pašalinių asmenų smurtiniai veiksmai, bylos aplinkybės sąlygoja išvadą, kad sutartimi nustatytas įsipareigojimas centralizuotai rinkti iš prekybos taškų grynus pinigus, juos saugoti kasoje, pristatyti į bankus buvo vykdomas iš esmės visiškai nesiimant saugumo priemonių. Taip pat teismas nurodė, kad reikiamų saugumo priemonių iš atsakovų pusės nesiėmimas sudarė galimybę pašaliniams asmenims

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. rugsėjo 6 d. nutartis civilinėje byloje *V. P. v. UAB „Kavoliškis“*, Nr. 3K-3-350/1999, kat. 3.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *J. S. v. UAB „Vilniaus žemės ūkio chemija“*, Nr. 3K-3-919/1999, kat. 3.

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje *S. M. v. AB „Lietuvos geležinkeliai“*, Nr. 3K-3-844/2002, kat. 7.1.

neįveikiant jokių kliūčių užpulti pinigais atvežusius asmenis bei juos pasitinkantį nukentėjusįjį⁸⁵. Pritaikant *ratio decidendi* principą, LAT nagrinėjo kitą bylą, kurioje ieškovų motina darbo metu buvo nužudyta trečiųjų asmenų. Minėtas teismas 2001 m. vasario 5 d. nutartyje konstatavo, kad „Kasatorių motina buvo nužudyta vykdydama tiesiogines darbinės funkcijas, į kurias *inter alia*, įėjo darbdavio turto apsauga nuo užpuolimo. Darbdavys, priimdamas darbuotoją į tokias pareigas, turėjo suvokti, trečiųjų asmenų kėsintis į jo turtą – realus rizikos veiksnys, susijęs su pavojumi turtą saugančio darbuotojo sveikatai ir gyvybei, todėl toks darbuotojas turėjo būti tinkamai instruktuojamas ir techniškai aprūpintas. Byloje surinkti įrodymai parodo, kad darbdavys pažeidė saugos darbe normų reikalavimus, O.K. tinkamai neinstruktuoja ir neužtikrindamas jos darbo riziką atitinkančių darbo sąlygų. Taip elgdamasis darbdavys neparodė reikiamo rūpestingumo ir atidumo standarto. Darbdavio civilinė atsakomybė savo pagrindu skiriasi nuo tiesioginių kaltininkų atsakomybės. Jie atsako už tai, kad pažeidė asmens teisę į gyvybę ir tuo padarė kriminalinį nusikaltimą. Darbdavys atsako už saugos darbe norminių aktų pažeidimą“⁸⁶. Taigi išnagrinėtos LAT nutartys pateikia vienareikšmę teismo poziciją šiuo klausimu ir parodo tai, kad vien faktas, jog darbuotojas buvo sužalotas ar mirė dėl trečiųjų asmenų kaltės, nereiškia, jog darbdavys bus atleistas nuo žalos atlyginimo. Šie pavyzdžiai rodo, kad darbdaviai nesudarė saugių darbo sąlygų ir tai sąlygojo nelaimingus atsitikimus darbe. Teismas taip pat yra suformavęs tokią praktiką, kad kiekvieno žalos padarymo atveju turi būti nustatinėjama, ar žala nepadaryta didesnio pavojaus šaltinio, jeigu yra faktinių duomenų apie tai, kad žala kilo dėl faktoriaus, kuris kelia padidintą žalos padarymo grėsmę. Konkrečiu atveju buvo nurodyta, jog atsakovas vykdė didesnę pavojų aplinkiniams keliančią veiklą, užpildydamas galinčius sprogti atitinkamoms aplinkybėms esant deguonies užtaisais. Kaip didesnio pavojaus šaltinio – pavojingo objekto – valdytoja bendrovė atsakinga prieš asmenis už žalą, kurią padarė grėsmingi įmonės veiklos faktoriai. Nors pavojingą veiksnį – deguonies balionų sproginimą – suaktyvino nusikalstami pašalinių asmenų veiksmai, tačiau šia aplinkybe nelaikoma didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybę šalinančia aplinkybe (beje, šioje nutartyje pasakyta, kad padidinto pavojaus šaltiniu yra daiktai, objektai ar procesai, kurių žmogus iki galo nepajėgia kontroliuoti dėl jų didesnio pavojingumo)⁸⁷. Kaip minėta, esant dideliame neatsargumui sužalojimo ar mirties

⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje D. G., J. G., K. G. v. UAB „Paukštis“, UAB „Perkūno užkandinė“, UAB „Oazė“, Nr. 3K-3-811/2000, kat. 3.

⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje R. K., K. K. ir G. K. v. Marijampolės savivaldybės Švietimo skyriaus Jaunimo mokykla, Nr. 3K-3-159/2001, kat. 7.1.

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. balandžio 22 d. nutartis civilinėje byloje L. J. v. UAB „Žemaitijos deguonis“, Nr. 3K-3-627/2001, kat. 7.1, 39.6.2.2.

atveju, žalos atlyginimas gali būti mažinamas arba toks reikalavimas iš viso atmetamas. LAT 2002 m. gruodžio 16 d. nutartyje nurodė, kad iš nagrinėjamos bylos medžiagos matyti, kad nelaimingo atsitikimo metu ieškovė buvo 20 metų amžiaus ir buvo ką tik pradėjusi dirbti virėja. Taip pat nustatė, kad į darbą virėja buvo priimta nuo 1993 m. gegužės 16 d., o nelaimingas atsitikimas įvyko 1993 m. rugsėjo 23 d. Todėl teismas konstatavo, kad nelaimingo atsitikimo metu ieškovė dar neturėjo pakankamos profesinės patirties. Be to, teigė, jog iš bylos medžiagos matyti, kad nėra paneigtas ieškovės teiginys, jog darbo vietoje nebuvo medinio grūstuvėlio, pritaikytos dešrų darymo mašinos. Todėl konstatavo, kad šios faktinės aplinkybės patvirtina, kad nėra teisinio pagrindo vertinti ieškovės veiksmus kaip didelį neatsargumą⁸⁸. 2003 m. kovo 31 d. nutartyje teismas priteisė iš darbdavio, vienkartinę pašalpą pagal Žmonių saugos darbe įstatymo 79 straipsnio 2 dalį, nes nukentėjusiojo neblaivumą pripažino nereikšminga aplinkybe ir nesudarančia pagrindo mažinti vienkartinę pašalpą. Nurodė, kad nelaimingo atsitikimo priežastys buvo: autokrautuvo stabdžių netvarkingumas ir autokrautuvo eksploatavimo bei norminių aktų, reglamentuojančių saugų darbą, reikalavimų laikymosi kontrolės nebuvimas⁸⁹. Taigi šiuo atveju teismas vėlgi laikė darbdavį kaltu dėl nelaimingo atsitikimo, nes nebuvo sudarytos saugios darbo sąlygos. Pažymėtina, kad nagrinėjamas nelaimingas atsitikimas darbe įvyko, kai kitas darbuotojas, važiuodamas autokrautuvu, mirtinai prispaudė nukentėjusįjį. Todėl teismas minėtoje nutartyje dar nurodė, kad atsakovas savo regresinius reikalavimus tam kitam darbuotojui gali pareikšti savarankiškai.

Teismas 2002 m. birželio 19 d. ir 2004 m. gegužės 5 d. nutartyse atmetė ieškinius vieno iš jų dėl laidojimo pašalpos priteisimo, kitą dėl žalos atlyginimo, nes nelaimingi atsitikimai darbe buvo nepripažinti draudiminiais įvykiais. 2002 m. birželio 19 d. nutartyje teismas konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas padarė pagrįstą išvadą, jog nelaimingas atsitikimas darbe buvo priežastiniame ryšyje su nukentėjusiojo apsvaigimu nuo alkoholio ir tai buvo pagrindinė nelaimingo atsitikimo priežastis⁹⁰. 2004 m. gegužės 5 d. nutartyje teismas taip pat nurodė, kad nukentėjusiojo apsvaigimas nuo alkoholio buvo pripažintas vienintele ir tiesiogine nelaimingo atsitikimo priežastimi⁹¹. Taigi šie atvejai parodo, jog tuomet, kai nukentėjusiojo neblaivumas yra tiesiogine nelaimingo atsitikimo priežastimi, žala nėra atlyginama.

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje *I. B. v. UAB „Žardė“*, Nr. 3K-3-1588/2002, kat. 7.1;7.2.

⁸⁹ Ten pat.

⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje *I. S., I. S., A. S. ir S. S. v. UAB „Panevėžio ketus“*, Nr. 3K-3-421/2003, kat. 39.6.2.12; 7.1.

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje *A. M. v. Lygumų ŽŪB*, Nr. 3K-3-294/2004, kat. 7.1.

Kaip minėta, tam tikrais atvejais ir darbuotojas, ir darbdavys gali būti pripažinti kaltais dėl įvykusio nelaimingo atsitikimo darbe. Šiuo klausimu yra gana gausi teismų praktika. 2000 m. kovo 20 d. LAT nutartimi buvo palikta nepakeista apeliacinės instancijos nutartis, o 2000 m. gegužės 24 d. nutartimi palikti nepakeisti abiejų žemesnės instancijų teismų sprendimai, nes buvo teisingai nustatyta ne tik darbdavio, bet ir darbuotojo kaltė dėl įvykusio nelaimingo atsitikimo. Pirmuoju atveju ieškovas buvo sužalotas, kai automobilio Zil varikliu jam buvo prispausta ranka, dėl ko jis neteko 80 procentų darbingumo. Teismas nurodė, kad remiantis Nelaimingo atsitikimo tyrimo aktu, toks darbo saugos taisyklių pažeidimas buvo pagrindas sumažinti žalos atlyginimą 20 procentų. Be to, LAT konstatavo, jog teismai nustatė, kad darbdavys nesudarė saugių darbo sąlygų ieškovui atlikti darbines pareigas – pavedė dirbti darbą, nesulygtą darbo sutartimi ir nesupažindino su saugumo technikos taisyklėmis⁹². Kitoje minėtoje nutartyje žalos atlyginimas buvo sumažintas 40 procentų, nes buvo nustatyta, kad nelaimingas atsitikimas įvyko ne tik dėl darbdavio kaltės, kuri pasireiškė, kad nebuvo sudarytos saugios darbo sąlygos, bet ir paties nukentėjusiojo dideliu neatsargumu⁹³. Taigi teismas abiem atvejais, atsižvelgdamas į paties nukentėjusiojo elgesį vienareikšmiškai mažino atlygintinos žalos dydį. LAT 2000 m. lapkričio 15 d. priimta nutartis yra įdomi tuo, kad ji skiriasi nuo anksčiau išanalizuotų dviejų nutarčių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje *R. K., K. K. ir G. K. v. Marijampolės savivaldybės Švietimo skyriaus Jaunimo mokykla*, Nr. 3 K-3-159/2001, kat. 7.1 ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje *R.K., K.K. ir G. K. v. Marijampolės savivaldybės Švietimo skyriaus Jaunimo mokykla*, Nr. 3K-3-159/2001, kat. 7.1.) tuo, kad analizuotose nutartyse, teismas pripažino kaltais darbdavius nepaisant to, kad nelaimingi atsitikimai darbe įvyko dėl trečiųjų asmenų (tokie sprendimai buvo grindžiami tuo, kad nebuvo sudarytos saugios darbo sąlygos). Nagrinėjamoje nutartyje nurodyta, kad ieškovas kreipėsi dėl žalos atlyginimo, nes parduotuvėje, kurioje jis dirbo pardavėju, buvo sužeistas apiplėšimo metu. Taigi teismas konstatavo, kad reikiamų saugumo priemonių nesiėmimas sudarė galimybę pašaliniams asmenims, neįveikiant jokių kliūčių, be galimo pavojaus signalo, užpulti vieną darbuotoją, todėl atsakovas buvo pripažintas atsakingu dėl atsiradusios žalos. Tačiau LAT taip pat nurodė, kad „Pirmosios instancijos teismas revizavo atsakovo kaltės klausimą ir, atsižvelgdamas į bylos faktines aplinkybes, jo kaltės laipsnį įvertino 50 procentų. Be šių argumentų kolegija atkreipia dėmesį ir į nukentėjusiojo

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje *P. S. v. UAB „Mažeikių autotransporto ūkis“*, Nr. 3K-3-333/2000, kat. 3.

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje *H. D. v. UAB „Skalvija“*, Nr. 3K-3-603/2000, kat. 3.

(ieškovo) neatsargumą – sutiko dirbti atsakovo pasiūlytomis sąlygomis, vienas, nesant apsaugos priemonių⁹⁴. Manytina, kad ši nutartis yra prieštaringa tuo, kad žalos atlyginimo dydis mažintinas dėl ieškovo kaltės. Minėtose dviejose nutartyse ieškovai taip pat galėjo būti pripažinti iš dalies kaltais, kad sutiko dirbti tokiose sąlygose, tačiau jose apie tai užsiminta nebuvo. Iš tikrųjų labai abejotina, ar remiantis tokiais argumentais kaip kad „sutiko dirbti atsakovo pasiūlytomis sąlygomis, vienas, nesant apsaugos priemonių“, galima būti mažinti atlygintinos žalos dydį. Juk darbdavio pareiga yra pasirūpinti saugiomis darbo sąlygomis, o darbuotojui, kaip silpnesniam darbuotojui, yra sudėtingiau reikalauti, kad būtų pakeistos darbo sąlygos, ar tiesiog atsisakyti darbo pasiūlymo vien dėl to, kad darbe nesaugu.

LAT 2001 m. lapkričio 13 d. išplėstinės teisėjų kolegijos nutartis suformavo mišrios kaltės pripažinimo praktiką. Nagrinėjamoje byloje ieškovai kreipėsi dėl vienkartinės pašalpos, delspinigių bei laidojimo išlaidų priteisimo, nes nukentėjusysis mirė apsinuodijęs netvarkingos dujinės viryklės smalkėmis darbo metu. Teismas nutartyje nurodė, kad nukentėjusiojo atviros ugnies panaudojimas sandariai uždarius automašinos kabinos langus ir duris, prilyginamas dideliame nukentėjusiojo neatsargumui, kuris padėjo atsirasti žalai. Todėl LAT nusprendė, kad nukentėjusiojo kaltės laipsnis yra nustatytinas 25 procentais⁹⁵. Ši nutartis minima ir kitose dviejose toliau nagrinėjamosiose LAT nutartyse.

2003 m. spalio 8 d. nutartyje nurodė, teismai turi nustatinėti neblaivumo santykį su įvykusi nelaimingu atsitikimu, t.y. kiek šį atsitikimą įtakojo neblaivumas. Taip pat konstatavo, kad ieškinys dėl žalos atlyginimo gali būti atmestas, nustačius didelį darbuotojo neatsargumą, jeigu nelaimingo atsitikimo darbe tyrimo akte nenustatyta, jog darbdavys pažeidė saugos darbe reikalavimus, kurių pažeidimas padėjo arba buvo tiesioginė priežastis žalai atsirasti. Šiuo atveju nelaimingo atsitikimo darbe tyrimo akte buvo nurodyta, kad darbo saugos reikalavimus pažeidė ne tik ieškovas, bet ir šilumvežio mašinisto padėjėjas, baro meistras. Todėl teismai, atmesdami ieškinį, neįvertinę šių tyrimo akte nurodytų faktų bei jų ryšio su žala, iš esmės dėl įvykusio nelaimingo atsitikimo pripažino kaltu tik ieškova, o kitų priežasčių, nulėmusių nelaimingą atsitikimą, netyrė ir netaikė mišrios atsakomybės taisyklių, tokiu būdu nukrypo nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamos praktikos⁹⁶. Taigi šiuo atveju teismai būtent ir nesirėmė minėta išplėstinės teisėjų kolegijos nutartimi. Be to, ši nutartis dar kartą parodo, jog kiekvieną kartą būtina atsižvelgti į visas

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje *G. N. v. A. Donėlos komercinė firma*, Nr. 3K-3-1188/2000, kat. 3.

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje *J. V., Ž. V., E. V., I. V., ir L. V. v. UAB „Liekupė“*, Nr. 3K-7-1188/2001, kat. 6.1.

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje *V. U. v. AB „Plungės grūdai“*, Nr. 3K-3-844/2003, kat. 7.1;7.2.

aplinkybes ir nustatinėti, ar nėra abiejų šalių kaltės dėl įvykusio nelaimingo atsitikimo darbe.

LAT, priimdamas 2005 m. spalio 10 d. nutartį, taip pat rėmėsi 2001 m. lapkričio 13 d. išplėstinės teisėjų kolegijos nutartimi ir nurodė, jog buvo ar ne didelis nukentėjusiojo neatsargumas, o jeigu buvo, tai kokios yra nukentėjusiojo ir darbdavio kaltės proporcijos (kaltės laipsnis), vertinama kiekvienu konkrečiu atveju pagal konkrečias bylos aplinkybes. Nagrinėjamos bylos atveju buvo konstatuotas ieškovo didelis neatsargumas. Tačiau esant atsakovo kaltei, nukentėjusiojo didelis neatsargumas konkrečios bylos atveju neeliminuoja atsakovo atsakomybės. Byloje pagal faktines aplinkybes nustatyta, kad nukentėjusiojo ir atsakovo kaltės proporcijos yra po 50 procentų. Nors ieškovas pažeidė kelių eismo taisyklės, bet automobilis, kurį vairavo nukentėjęsysis buvo tokios techninės būklės, kad jis neatitiko techninių saugaus eksploatavimo reikalavimų ir jį buvo draudžiama eksploatuoti⁹⁷. Pastebėtina, kad teismai, analizuodami kaltę, dažnai neatsižvelgia į tai, kad galima pripažinti esant mišrią kaltę ir tokiu pagrindu mažinti atlygintinos žalos dydį.

Tam tikrais atvejais ne tik darbdavys gali būti pripažintas kaltu dėl nelaimingo atsitikimo darbe, bet ir kita įmonė, t. y. jiems taikoma bendra atsakomybė. LAT 1998 m. spalio 28 d. priimta nutartis būtent tokią atsakomybę ir pripažino. Šioje byloje ieškovė iš atsakovų prašė priteisti pašalpą ir nurodė, kad jos sutuoktinis dirbo UAB „Antriniai metalai“, o nelaimingo atsitikimo metu buvo komandiruotas pjaustyti ir krauti metalo į AB „Medgina“. Vairuodamas automobilį nukentėjęsysis išvažiavo į UAB „Šeduvos komunalinis ūkis teritoriją“ ir, nenuleistam automobilio kėlimo mechanizmui prisilietus prie aukštos įtampos elektros laidų, buvo nutrenktas. Ieškovė nurodė, kad nei vienas iš atsakovų nesutiko sumokėti pašalpos, tai ji prašo ją priteisti iš visų trijų ieškovų. Ir pirmosios, ir apeliacinės instancijos teismai nusprendė, kad pašalpą turi sumokėti darbdavys, t.y. UAB „Antriniai metalai“. LAT šiuos sprendimus pakeitė ir nurodė, kad byloje esantys įrodymai patvirtina, kad nukentėjusiojo mirtį sąlygojo trijų įmonių padarytieji saugos darbe norminių aktų pažeidimai. Teismas konstatavo, jog atsižvelgiant į įmonių padarytų pažeidimų pobūdį, jų pareigos užtikrinti saugias darbo sąlygas apimtį, UAB „Antriniai metalai“ kaltė sudaro 50 procentų, AB „Medgina“ – 30 procentų ir UAB „Šeduvos komunalinis ūkis“ – 20 procentų⁹⁸. Taigi pagal šią nutartį matyti, kad yra atvejų kuomet ne tik darbdavys yra atsakingas ir manytina, kad tokia praktika yra teisinga, skatina rūpintis darbuotoju ne tik tiesioginį darbdavį.

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje A. S. ir K. S. v. UAB „Šilna“ ir kt., Nr. 3K-3-640/2003, kat. 7.1;39.6.2.1;83.7;85.2.

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1998 m. spalio 28 d. nutartis civilinėje byloje G. M. v. UAB „Antriniai metalai“, AB „Medgina“, UAB „Šeduvos komunalinis ūkis“, Nr. 3K-69/98, kat. 3.

Kita LAT nagrinėta byla panaši į aukščiau išnagrinėtą, o tai rodo vienodą teismo praktiką analizuojamu klausimu. Šiuo atveju nelaimingo atsitikimo darbe metu kaltais pripažintas ne tik darbdavys, bet ir nukentėjusiosios darbo vietoje tuo metu buvusio kitos įmonės darbuotojo darbdavys. Teismas 2003 m. rugsėjo 29 d. nutartyje nurodė, kad darbdavys, nusiuntęs savo darbuotoją į kitą įmonę, privalo bendradarbiauti su kita įmone, kurios teritorijoje bus atliekamas darbas, kad būtų užtikrinta darbų sauga. Tokiu atveju abi įmonės turi pareigą užtikrinti darbų saugą ir, vykdydamos šią pareigą, privalo bendradarbiauti. Laikinojo įstatymo 8 straipsnio 1 dalyje nustatyta atsakomybė turi būti taikoma abiem (ar visoms) įmonėms, atsižvelgiant į jų kaltės dalį (dalinė atsakomybė). Ši norma prarastų savo tikslus, jeigu nepriklausomai nuo kitų įmonių kaltės visada atsakingu už nelaimingą atsitikimą būtų laikomas darbdavys ir (ar) įmonė, kurios teritorijoje įvyko nelaimingas atsitikimas. Šiuo atveju teismas nukentėjusiosios darbdavio kaltės laipsnį nustatė 30 procentų, o kito darbdavio kaltės laipsnį pripažino esant 70 procentų⁹⁹. Taigi ši nutartis dar kartą patvirtina aukščiau išdėstyta nuomonę šiuo klausimu.

Ketvirtoji kategorija nutarčių – tai nutartys, kai dėl nelaimingo atsitikimo darbe kalti yra tretieji asmenys ir jie kaltais yra pripažinti baudžiamojo proceso tvarka.

Tokiu atveju nukentėjusysis dėl žalos atlyginimo gali reikšti civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje ir tokiu būdu bus išspręstas žalos atlyginimo klausimas. Civilinio ieškinio dalyku gali būti turtinė ir neturtinė žala. Anksčiau galiojusiame BPK civilinio ieškinio dalyku galėjo būti tik materialinė (turtinė) žala. Naujasis BPK, siekiant efektyviau apginti nukentėjusiųjų asmenų interesus bei padidinti kaltinamųjų materialinę atsakomybę už nusikalstamų veikų padarymą, taip pat atsižvelgiant į Europos valstybių įstatymus ir jų taikymo praktiką, išplėtė žalos sąvoką baudžiamojoje byloje. Antra vertus, neturtinės žalos sąvokai baudžiamajame procese atsirasti turėjo įtakos ir ta aplinkybė, kad civilinių bylų teismų praktikoje jau daug metų civilinio ieškinio dalyku buvo ir moralinė žala¹⁰⁰. Civilinio ieškinio klausimą teismas išsprendžia priimdamas nuosprendį. Pažymėtina, kad teismas priima sprendimą patenkinti ieškinį tik tada, kai remdamasis dokumentais nustato, kad ieškinys pagrįstas:

- Fiziniam ar juridiniam asmeniui padaryta turtinė ar neturtinė žala;
- Kaltinamojo veikoje yra nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių;
- Tarp kaltinamojo veikos ir atsiradusios žalos yra priežastinis ryšys.

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje B. Z. v. AB „Lifosa“ ir AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“ ir kt., Nr. 3K-3-867/2003, kat. 7.1.

¹⁰⁰ Goda, G., et. al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, I-IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 279.

Civiliniam ieškiniui patenkinti turi būti nustatytos visos šios aplinkybės. Jei bent į vieną iš šių klausimų atsakoma neigiamai, civilinis ieškinys atmetamas. Turtinės ir neturtinės žalos dydis turi būti įrodytas. Jei pagal baudžiamojoje byloje esamą medžiagą negalima tiksliai apskaičiuoti civilinio ieškinio, teismas, priimdamas kaltinamąjį nuosprendį, gali pripažinti civiliniam ieškovui teisę į ieškinio patenkinimą, o klausimą dėl ieškinio dydžio perduoti nagrinėti civilinio proceso tvarka (BPK 115 str. 2 d.). LAT yra suformavęs vienareikšmę praktiką, jog darbdavys neprivalo atlyginti žalą, jei dėl jos atsiradimo baudžiamojo proceso tvarka kaltais yra pripažinti tretieji asmenys. Tai patvirtina konkrečios LAT nutartys.

1999 m. gegužės 26 d. nutartis: šioje byloje ieškovė prašė priteisti iš darbdavio žalos atlyginimą, nes ją, grįžtančią iš darbo, pėsčiųjų perėjoje partrenkė automobilis. Ji mano, kadangi ji buvo sužalota grįžtant iš darbo, tai jai padarytą žalą privalo atlyginti darbdavys. LAT konstatavo, jeigu darbuotojui žala padaryta nusikaltimu, už kurią žalą padaręs asmuo yra nuteistas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, ir teismo nuosprendžiu yra patenkintas civilinis ieškinys dėl žalos atlyginimo, tai toks teismo nuosprendis yra pakankamas darbdavio (įmonės) kaltės dėl žalos padarymo nebuvimo įrodymas ir 1997 m. liepos 1 d. Laikinojo įstatymo 4 straipsnis negali būti taikomas. Taip pat nurodė, jeigu kaltojo asmens sumokėta ir iš teismo nuosprendžiu priteista suma visiškai neatlygino ieškovės patirtos žalos, ieškovė remdamasi CK turi teisę reikšti papildomą ieškinį. Teisėjų kolegija dar paaiškino, kad teisingumas kartu reikalauja, kad padarytą žalą atlygintų tik tas asmuo, kuris pagal galiojančius įstatymus turi tokią pareigą. Reikalavimas, kad žalą atlygintų asmuo, kuris pagal galiojančius įstatymus žalos neprivalo atlyginti, pažeistų teisingumo reikalavimus. Tokiu atveju civilinė atsakomybė negalėtų atlikti ir kitų savo funkcijų – prevencinės ir auklėjamosios¹⁰¹.

2000 m. spalio 23 d. nutartyje taip pat buvo konstatuota, kad darbdavys nėra atsakingas dėl atsiradusios žalos, nes dėl ieškovės vyro mirties baudžiamojo proceso tvarka kaltu yra pripažintas tretysis asmuo. Nurodė, kad teismas, nagrinėdamas civilinę bylą civilinio proceso tvarka, negali revizuoti nuosprendžiu nustatytų aplinkybių ir pripažinti, kad dėl nukentėjusiojo žūties yra ne nuteistojo, o kitų asmenų, šiuo atveju atsakovo kaltė¹⁰².

Teismas, priimdamas 2000 m. lapkričio 15 d. nutartį, rėmėsi minėta 1999 m. gegužės 26 d. nutartimi. LAT nurodė, kad dėl ieškovui atsiradusios žalos yra kaltas ne darbdavys, o kitas asmuo, kuris kaltu pripažintas baudžiamojo proceso tvarka. Be to, priėmus

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. AB „Javinė“*, Nr. 3K-3-205/99, kat. 3.

¹⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje *I. S. v. SP UAB „Vilniaus vandenys“*, Nr. 3K-3-1029/2000, kat. 3.

apkaltinamąjį nuosprendį, ieškovui buvo pripažinta teisė į ieškinio patenkinimą iš nuteistojo¹⁰³. 2001 m. gruodžio 17 d. nutartyje vėlgi buvo konstatuota, kad teismo nuosprendis yra pakankamas darbdavio (įmonės) kaltės dėl žalos padarymo nebuvimo įrodymas¹⁰⁴. Taigi pateiktos teismo nutartys rodo, kad tam tikrais atvejais darbdavys nėra atsakingas dėl atsiradusios žalos, nors ir ji atsirado ir darbo metu. Tokiu atveju svarbu atsižvelgti į baudžiamosios bylos baigtį.

2.6. Pažeidėjas ir nukentėjusioji šalis teisės pažeidimo metu turėjo būti susiję darbo santykiais

Darbo teisiniai santykiai – tai santykiai, kurie atsiranda pagal darbo sutartį, ir kurių vienas subjektas (darbuotojas) atlieka tam tikrą darbo funkciją laikydamasis nustatytų darbo normų ir vidaus darbo tvarkos, o kitas subjektas (darbdavys) suteikia jam darbą, sulygta pagal darbo sutartį, garantuoja darbo sąlygas, numatytas darbo įstatymais, kolektyvine sutartimi ir šalių susitarimu, ir moka darbo užmokestį pagal atliekamo darbo kiekį ir kokybę. Taigi pagal šį darbo teisinių santykių apibrėžimą galima būtų išskirti tokius šių santykių požymius:

- Jie atsiranda pagal darbo sutartį;
- Jų subjektai gali būti tik darbuotojai ir darbdaviai;
- Darbuotojo teisių ir pareigų asmeninis pobūdis;
- Darbdavys privalo užtikrinti saugias ir sveikas darbo sąlygas;
- Darbdavio ir darbuotojo santykių atlygintinumas;
- Darbuotojų, kaip teisinių darbo santykių subjektų, teisinių pareigų turinį sudaro jų darbo veikla;
- Atlikdami savo darbo pareigas, darbuotojai privalo paklusti vidaus darbo tvarkai¹⁰⁵.

Nagrinėjant šią materialinės atsakomybės pagal darbo teisę sąlygą, kuri yra specialioji, svarbu yra tai, kad darbo teisiniai santykiai atsiranda sutarties pagrindu. Darbo sutartis laikoma sudaryta, kada darbo sutarties šalys susitaria dėl būtinųjų darbo sutarties sąlygų. Pažymėtina, kad nėra svarbu, kokia darbo sutartis yra sudaryta – terminuota, neterminuota, sezoninė ir kt., nes kiekviena iš jų sudaro pagrindą materialinei atsakomybei pagal darbo teisę atsirasti. Svarbu yra tai, kad jei žala padaroma kitam darbo teisinio santykio subjektui to santykio galiojimo metu, nutraukus darbo teisinį santykį po žalos

¹⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje V. K. v. AB „Vilniaus duona“, Nr. 3K-3-1189/2000, kat. 3.

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. gruodžio 17 d. nutartis civilinėje byloje J. D. v. UAB „Žirmūnų valda“, Nr. 3K-3-1338/2001, kat. 7.1.

¹⁰⁵ Tiažkijus, Viktoras. Darbo teisė, teorija ir praktika, I tomas. Vilnius: Justitia, 2005, p. 108.

padarymo, materialinės atsakomybės teisinis pobūdis nesikeičia ir ši atsakomybė reguliuojama darbo teisės normomis.

Jeigu darbuotojas dirba nesudaręs darbo sutarties, tai yra vadinama nelegaliu darbu. Manytina, jog tokiu atveju ginčai, kylantys materialinės atsakomybės, turėtų būti sprendžiami vis vien remiantis DK. Pažymėtina, kad labai dažnai, kai yra siekiama, kad būtų atlyginta žala dėl susirgimo profesine, šalių jau nebesieja darbo santykiai, tačiau žala vis tiek yra atlyginama remiantis darbo teisės normomis (tai įrodo ir anksčiau analizuota nutartis). Be to, kai darbuotojas miršta nelaimingų atsitikimų darbe metu, jo artimieji gali prašyti atlyginti žalą. Tuomet vėlgi šalys nebus susijusios darbo santykiais, bet reikalaujant atlyginti žalą bus remiamasi ir darbo teisės normomis.

2.7. Žalos atsiradimas yra susijęs su darbo veikla

Ši sąlyga, kuri taip pat yra specialioji, reiškia, jog materialinė atsakomybė pagal darbo teisės normas yra taikoma tada, kai žala kitam darbo teisinio santykio subjektui padaroma veika, kuri susijusi su darbo pareigų vykdymu. Taigi esmė yra ta, jog tokiu atveju žala bus atlyginama būtent pagal darbo teisės normas. Jei žala bus padaryta veika, nesusijusia su darbo pareigų vykdymu, nors ir darbo metu ir darbo vietoje, tai ji bus atlyginama, pavyzdžiui, pagal civilinės teisės normas, nes kaip anksčiau minėta, civilinei atsakomybei atsirasti užtenka bendrųjų sąlygų. LAT bandė apibrėžti kriterijus, kada yra laikoma, kad žala padaryta veika, susijusia su darbo veikla:

- Žala atsirado darbdavio teritorijoje arba atliekant darbinės pareigas ne darbo vietoje;
- Vykdam darbinės pareigas;
- Kitais atvejais, kai darbdavys privalėjo pasirūpinti saugiomis ir sveikomis sąlygomis, kai darbuotojas atlieka darbo funkcijas¹⁰⁶.

Laikinojo įstatymo 10 straipsnio antrojoje dalyje, o Draudimo įstatymo 7 straipsnio 2 dalyje yra numatyta, kuomet žala nėra atlyginama. Tai apima tuos atvejus, kada arba pats darbuotojas yra kaltas dėl atsiradusios žalos, arba tretieji asmenys. Tokiais atvejais žala atsiranda darbo metu ar pakeliui į darbą, bet visiškai nepriklauso nuo darbdavio.

Svarbu yra tai, jog Draudimo įstatymo 6 straipsnyje yra numatyta, jog draudiminiais įvykiais taip pat pripažįstami įvykė nelaimingi atsitikimai, kuriuos ištyrus nustatoma, kad jie yra įvykė šiais atvejais:

¹⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 2 „Įstatymų taikymas teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę.“

- Papildomų, specialių pertraukų metu ar pertraukų pailsėti ir pavalgyti metu, kai darbuotojas yra darbo vietoje, įmonės patalpose ar jos teritorijoje;
- Pakeliui į darbą ar iš darbo;
- Kai įspėjimo apie darbo sutarties nutraukimą laikotarpiu (pagal DK 130 straipsnio trečiąją dalį) darbuotojas ieško naujo darbo;
- Atliekant įstatymų numatytas valstybines, visuomenines ar piliečio pareigas, kai už tą laiką mokamas darbo užmokesti arba atitinkama kompensacija, nuo kurių mokamos arba turi būti mokamos nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo įmokos¹⁰⁷.

Pagal minėtą įstatymą tokiais atvejais irgi yra laikoma, jog nelaimingas atsitikimas įvyko darbo metu. Įdomu, kad draudiminiu įvykiu laikomas ir nelaimingas atsitikimas vykstant į darbą ar iš darbo, įskaitant ir eismo įvykį. Tačiau toks atsitikimas turėjo būti įvykęs darbuotojo darbo dienomis kelyje tarp darbovietės ir:

- Gyvenamosios vietos;
- Ne darbovietėje esančios vietos, kurioje darbuotojui išmokamas darbo užmokestis;
- Vietos ne darbovietės teritorijoje, kurioje darbuotojas gali būti pertraukos pailsėti ar pavalgyti metu¹⁰⁸.

Taigi šis įstatymas išplečia sąvoką „darbo veikla“ ir numato, kad „darbo veikla“ pripažįstami ir ne tik tiesiogiai su darbu susiję atsitikimai. Tokiu būdu silpnesnioji darbo santykių šalis darbuotojas yra apsaugomas net vykstant į darbą ar iš jo. Pastebėtina, kad LAT savo nutartyse tiesiog nurodo, kad „ieškovas įrodė, kad jo sveikatai žala buvo padaryta ryšium su jo darbinių pareigų vykdymu¹⁰⁹“. Pagal jau minėto LAT nutarimo 3 punktą, suluošintas ar kitaip sužalotas darbe darbuotojas privalo įrodyti, kad žala jo sveikatai buvo padaryta ryšium su jo darbinių pareigų vykdymu, taip pat padarytos sveikatai žalos dydį. Įrodžius šias aplinkybes, darbdavio kaltė, tai yra, kad jis nesudarė saugių darbo sąlygų, yra preziumuojama¹¹⁰.

Pažymėtina, kad kartais darbuotojai, vykdydami darbo pareigas, padaro žalą tretiesiems asmenims. Tuomet padarytą žalą turi atlyginti darbdavys. Vėliau darbdavys regresu tvarka gali išieškoti iš darbuotojo sumokėtas sumas, tačiau skirtumas tas, kad darbdavys tretiesiems asmenims atlygina žalą visiškai pagal civilinės teisės normas, o iš

¹⁰⁷ Ten pat.

¹⁰⁸ Ten pat.

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *J. S. v. UAB „Vilniaus žemės ūkio chemija“*, Nr. 3K-3-919/99, kat. 3 ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje *K.L. v. AB „Ermeda“*, Nr. 3K-3-28/2001, kat. 7.1.

¹¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 2 „*Įstatymų taikymas teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę.*“

darbuotojo jis gali išieškoti tik pagal darbo teisę ir daugeliu atvejų ribotai. Taigi ši materialinės atsakomybės sąlyga svarbi yra tuo, kad kiekvienu atveju būtina nagrinėti, ar konkretus nelaimingas atsitikimas yra susijęs su darbo veikla. Nesant šios sąlygos darbdavys negali būti įpareigojamas atlyginti žalą.

3. ŽALOS, AT SIRADUSIOS DĖL DARBUOTOJO SULUOŠINIMO, KITOKIO PAKENKIMO JO SVEIKATAI AR DĖL NUKENTĖJUSIOJO MIRTIES, DYDŽIO NUSTATYMAS IR ATLYGINIMO TVARKA LAT PRAKTIKOJE

Žalos, atsiradusios dėl darbuotojo suluošinimo, kitokio pakenkimo sveikatai ar dėl jo mirties, atlyginimo tvarka skirstoma į tris etapus:

- 1) Nuo 1990 m. kovo 11 d. iki 1997 m. rugsėjo 1 d.;
- 2) Nuo 1997 m. rugsėjo 1 d. iki 2000 m. sausio 1 d.;
- 3) Nuo 2000 m. sausio 1 d. iki dabar.

Pirmuoju laikotarpiu žala buvo atlyginama remiantis dabar jau nebegaliojančio CK 499 straipsniu, kuriame buvo numatyta „Jeigu darbuotojas ryšium su savo darbinių (tarnybinių) pareigų ėjimu suluošintas arba kitaip sužalota jo sveikata dėl organizacijos arba fizinio asmens, privalančių mokėti už jį socialinio draudimo įnašus, kaltės, ši organizacija arba fizinis asmuo turi atlyginti nukentėjusiajam žalą tik tiek, kiek ji viršija jo gaunamos pašalpos arba po jo sveikatos sužalojimo paskirtos jam ir faktiškai jo gaunamos pensijos sumą. Išimtis iš šios taisyklės gali nustatyti Lietuvos Respublikos įstatymai“¹¹¹. Nuo 1997 m. rugsėjo 1 d. šis CK straipsnis buvo pakeistas ir jame jau buvo numatyta „Jeigu asmuo dėl nelaimingo atsitikimo darbe sužalotas ar susirgo profesine liga dėl organizacijos ar fizinio asmens, privalančių mokėti už jį valstybinio socialinio draudimo įmokas, kaltės, ši organizacija arba fizinis asmuo turi atlyginti nukentėjusiajam žalą, nustatytą Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinojo įstatymo 7 straipsnio 2 dalyje“¹¹². Taigi nuo 1997 m. rugsėjo 1 d., įsigaliojus Laikinajam įstatymui, buvo pakeistas ir CK 499 straipsnis. Analizuojant šių dviejų teisės aktų santykį, mokslinėje literatūroje randama nuomonė, jog

¹¹¹ Civilinis kodeksas (Valstybės žinios, 1964, 19 – 138) (aktuali redakcija nuo 1997 m. birželio 26 d. iki 1997 m. birželio 30 d.).

¹¹² Civilinis kodeksas (Valstybės žinios, 1964, 19 – 138) (aktuali redakcija nuo 1997 m. liepos 1 d. iki 1997 m. spalio 20 d.).

„Laikinajame įstatyme iš esmės pakartotos civilinės deliktinės atsakomybės taisyklės, tik jos išdėstytos konkretesne forma. Tai patvirtina ir 1964 m. CK 499 straipsnis, kuriame nurodyta, kad Laikinis įstatymas yra šį straipsnį detalizuojantis aktas. Be to, LAT, vertindamas minėto įstatymo nuostatas, konstatavo, kad šiuo įstatymu reglamentuojama civilinė atsakomybė [19]. Tai reiškia, kad Laikinajame įstatyme nustatytos specialios darbuotojo sveikatai žalos atlyginimo taisyklės nenustatė naujo žalos atlyginimo būdo. Šiame įstatyme įtvirtintos darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo taisyklės – tai specialiosios normos civilinėje deliktinėje atsakomybėje“¹¹³. Su pateikta nuomone galima sutikti, nes iš tikrųjų naujai priimtas Laikinis įstatymas tiesiog numatė konkrečią tvarką, kaip bus atlyginta atsiradusi žala.

Suprantama, jog atlygintinos žalos dydis yra nustatomas priklausomai nuo to, koks sužalojimas ar pakenkimas sveikatai yra padarytas, tai yra, koks yra darbingumo netekimas. Pagal Laikiną įstatymą darbingumo netekimu yra laikomas darbingumo netekimas dėl nelaimingo atsitikimo darbe arba dėl susirgimo profesine liga, kuris yra išreiškiamas procentais. Jei nukentėjęs miršta dėl nelaimingo atsitikimo darbe, laikoma, kad netekta 100 procentų darbingumo. Darbingumo netekimo procentą nustato Neįgalumo ir darbingumo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Draudimo įstatymas darbingumo netekimą reglamentuoja iš esmės taip pat kaip ir minėtas įstatymas, tik įtraukia į sąvoką ir nelaimingą atsitikimą pakeliui į darbą.

Laikinis įstatymas numato atsiradusiai žalai atlyginti tokias išmokas:

- vienkartinę netekto darbingumo kompensaciją,
- periodinę netekto darbingumo kompensaciją,
- žalos atlyginimą maitintojo netekimo atveju,
- pašalpą žuvus dėl nelaimingo atsitikimo darbe,
- laidojimo išlaidų atlyginimą.

Pagal minėto įstatymo 12 straipsnį vienkartinės netekto darbingumo kompensacijos dydis, jei nukentėjęs neteko iki 20 procentų (imtinai) darbingumo, yra 10 procentų jo 24 mėnesių kompensuojamojo uždarbio. Jeigu nukentėjęs neteko daugiau negu 20, bet mažiau negu 30 procentų darbingumo, jam išmokama 20 procentų jo 24 mėnesių kompensuojamojo uždarbio dydžio vienkartinė kompensacija. To paties straipsnio antroje dalyje numatyta, kad kompensuojamasis uždarbis apskaičiuojamas dauginant jų kompensavimo koeficientą (k) iš draudžiamųjų pajamų (D). Draudžiamosios pajamos yra einamųjų metų draudžiamosios pajamos, apskaičiuotos pagal VSDF tarybos patvirtintą

¹¹³ Verikas, Andrius. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema. Jurisprudencija, Mokslo darbai 2006 11(89), p. 67.

metodiką, o kompensavimo koeficientas yra nukentėjusiojo vidutinio darbo užmokesčio santykis su mėnesių, pagal kuriuos apskaičiuotas vidutinis darbo užmokestis, einamųjų metų draudžiamųjų pajamų vidurkiu. Jei darbuotojui yra nustatytas pastovus nedarbingumas, išmokama trigubai didesnė vienkartinė kompensacija, negu aukščiau nurodyta.

Periodinė netekto darbingumo kompensacija mokama, jeigu nustatoma, kad nukentėjusysis neteko 30 ir daugiau procentų darbingumo. Ji mokama kas mėnesį žalos atlyginimo mokėtojo nustatytais dienomis, ne vėliau kaip mėnesio paskutinę darbo dieną, ir apskaičiuojama kaip darbingumo netekimo koeficiento (d), kompensavimo koeficiento ir mokėjimo mėnesį galiojančių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų (D) sandaugos pusė, t.y. pagal formulę $0,5 \times d \times k \times D$. Darbingumo netekimo koeficientas yra vieneto dalimis išreikštas dydis, apskaičiuojamas netekto darbingumo procentą dalijant iš šimto.

Kai nukentėjusysis miršta, teisę į žalos atlyginimą turi nedarbingi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą, taip pat mirusiojo vaikas (vaikai), gimęs (gimę) po jo mirties. Žala atlyginama:

- 1) nepilnamečiams – iki jiems sukanka 18 metų, o jeigu mokosi nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių, vidurinių mokyklų dieniniuose skyriuose, - iki jiems sukanka 24 metai;
- 2) asmenims, sulaukusiems senatvės pensijos, - iki gyvos galvos;
- 3) asmenims, kurie pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais), - nedarbingumo ar dalinio darbingumo (invalidumo) laikui;
- 4) mirusiojo sutuoktiniui ar tėvui (motinai), įtėviui, nepaisant amžiaus ir darbingumo, jeigu jis nedirba ir prižiūri mirusiojo vaikus, vaikaičius, įvaikius, brolius ar seseris, - iki jiems sukanka 8 metai.

Šiems asmenims mokamas žalos atlyginimas, kuris lygus periodinei netekto darbingumo kompensacijai, padalintai iš vienetu padidinto anksčiau minėtų asmenų skaičiaus. Jis mokamas kas mėnesį.

Laikinojo įstatymo 8 straipsnyje yra numatyta pašalpa žuvus dėl nelaimingo atsitikimo darbe. Ją mirusiojo šeimai išmoka įmonė, kurioje dėl saugos darbe norminių aktų pažeidimo įvyko mirtinas nelaimingas atsitikimas.

Be to, šiame įstatyme numatyta, kad jeigu dėl nelaimingo atsitikimo darbe nukentėjusysis miršta, įmonė, ūkininkas, atsakingi už su nukentėjusiojo mirtimi susijusią žalą, jo laidojimo išlaidas atlygina mirusiojo šeimos nariams arba kitiems jį laidojusiems asmenims tiek, kiek jos viršija laidojimo pašalpas, gautas pagal kitus teisės aktus, tačiau ne

daugiau kaip dvigubas Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės paskelbtas respublikos ūkio vidutinis darbo užmokestis.

Taigi svarbu pažymėti tai, kad pagal Laikinąjį įstatymą bet koku atveju žalos atlyginimą moka darbdavys.

Priėmus Laikinąjį įstatymą teismų praktikoje atsirado analizuotinų klausimų, susijusių su minėto įstatymo nuostatomis. Kaip minėta, LAT ne vienoje nutartyje nagrinėjo Laikinojo įstatymo taikymo atvejus. LAT 2001 m. gruodžio 17 d. nutartyje konstatavo, kad ieškovei žalos atlyginimas buvo mokamas pagal 1987 m. balandžio 6 d. Kauno miesto Panemunės rajono liaudies teismo sprendimą. Ieškovė teigė, kad priėmus Laikinąjį įstatymą, pasikeitė žalos apskaičiavimo tvarka ir todėl taikant analogiją, darbdavys jai turėtų mokėti kompensaciją pagal minėtą įstatymą. Teismas ieškovės kasacinį skundą atmetė remdamasis dviem argumentais: pirma, žala ieškovei buvo padaryta nesant jai darbo teisiniuose santykiuose su atsakovu, todėl Laikinasis įstatymas kitiems žalos atlyginimo atvejams pagal analogiją netaikytinas. Priešingu atveju singuliarinių (*jus singulare*) normų taikymas pagal analogiją išeitų už toje normoje numatytų jos taikymo prielaidų ribų; antra, civiliniai įstatymai ir kiti civilinius santykius reguliuojantys aktai negalioja atgaline tvarka. Tam, kad būtų pateisinamas civilinės teisės normos galiojimas iki jos priėmimo susiklosčiusiems santykiams reguliuoti, būtinas šiuo klausimu įstatymo leidėjo pozicijos pareiškimas, ko šiuo atveju nėra¹¹⁴. Pastebėtina, kad Laikinojo įstatymo 23 straipsnio 2 dalyje yra numatyta, kad pagal šį įstatymą žala atlyginama ir tiems asmenims, kurių sveikata dėl nelaimingo atsitikimo darbe buvo sužalota, kurie dėl šios priežasties neteko maitintojo ar susirgo profesine liga iki šio įstatymo įsigaliojimo. Taigi nagrinėjamas įstatymas yra taikomas iki jo įsigaliojimo susiklosčiusiems teisiniams santykiams, tačiau jis nėra taikomas, kai žalos atlyginimas jau yra priteistas galiojančiu teismo sprendimu, kuris negali būti peržiūrimas iš naujo.

Praktikoje kyla neaiškumų taikant Laikinojo įstatymo 23 straipsnio 5 dalį, kurioje numatyta: jeigu asmenims, pagal šį įstatymą turintiems teisę gauti netekto darbingumo periodinę kompensaciją, ji būtų mažesnė negu iki šio įstatymo įsigaliojimo mokėtas žalos atlyginimas, mokama 1997 metų rugpjūčio mėnesį išmokėto žalos atlyginimo dydžio periodinė kompensacija. LAT 2003 m. birželio 18 d. nutartimi išaiškino kai kuriuos šio straipsnio taikymo aspektus. Teisėjų kolegija nurodė, kad siekiant tikslo, jog nebūtų pažeisti teisę į žalos atlyginimą turinčių asmenų teisėti interesai ir sutinkamai su teisėtų lūkesčių principu, naujai paskaičiuotas žalos atlyginimas turėjo būti mokamas tik tada, kai

¹¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. gruodžio 17 d. nutartis civilinėje byloje *J. A. v. AB „Panevėžio Statybos Trestas“*, Nr. 3K-3-1340/2001, kat. 7.1.

jis buvo didesnis negu išmokėtas 1997 m. rugpjūtį. Tačiau šioje nutartyje aktualu yra tai, kad analizuojamu atveju pasikeitė žalos atlyginimo mokėtojas ir naujasis mokėtojas pradėjo mokėti mažesnę žalą atlyginimą nei anksčiau. Teismas pažymėjo „jog turi būti atsakyta į klausimą, ar mokėto žalos atlyginimo dydžio sumažinimas yra teisėtas, jei skolininkas jį buvo apskaičiavęs ir mokėjo per didelį. <...> Žalos atlyginimą periodiniais mokėjimais pagal įstatymą vykdomas asmuo privalo mokėti tokio dydžio žalą atlyginimą, koks turi būti mokamas tinkamai taikant konkretų įstatymą ar kitą teisės aktą dėl žalą atlyginimo dydžio nustatymo. Per didelio, tai yra pagal įstatymą nepriklausančio žalą atlyginimo, gavimas iš skolininko reikštų ne ką kita, kaip kreditoriaus praturtėjimą skolininko sąskaita. Darytina išvada, kad skolininkas turi teisę bet kada patikrinti, ar tinkamai vykdo žalą atlyginimo prievolę. Šiuo tikslu jis turi teisę perskaičiuoti mokamą žalą atlyginimą ir jį sumažinti, jei įsitikina, kad įstatymas buvo vykdomas netinkamai. Žalos atlyginimo dydžio peržiūrėjimas ir jo sumažinimas negali būti vertinamas kaip kreditoriaus teisių pažeidimas. Priešingas aiškinimas neteisingai ir nepagrįstai pateisintų kreditoriaus praturtėjimą, būtų nelogiškas ir neatitiktų protingumo kriterijaus (CK 1.5 str.). Perėmęs žalą atlyginimo mokėjimą iš savivaldybės įmonės, atsakovas privalo tinkamai vykdyti žalą atlyginimo prievolę. Jis neprivalo tęsti faktiškai vykdytos prievolės, o turi toliau tinkamai pagal įstatymo nurodymus vykdyti mokėjimus žalai atlyginti. Šiuo atveju tai reiškia vykdyti žalą atlyginimo mokėjimus pagal Laikinąjį įstatymą, jį tinkamai taikydamas“¹¹⁵. Taigi nepaisant to, jog pagal Laikinąjį įstatymą negali būti mokamas mažesnis žalą atlyginimas negu buvo iki jo įsigaliojimo, reikia atsižvelgti ir į kitas aplinkybes, kaip, pavyzdžiui, šiuo atveju reikia išsiaiškinti, ar anksčiau mokėtas žalą atlyginimas buvo teisingo dydžio.

Dėl šio įstatymo 18 ir 18¹ straipsnių taikymo, dėl jų reguliuojamų santykių problematikos LAT taip pat ne kartą yra pasisakęs dėl Laikinojo įstatymo minėtų straipsnių, kas padėjo sukurti nuoseklią teismų praktiką taikant šiuos straipsnius. Visų pirma dėl 18 straipsnio. Jame yra numatyta: jeigu įmonė, įpareigota atlyginti žalą, reorganizuojama, tai reikalavimai atlyginti žalą pereina tos įmonės teisių perėmėjui. Likvidavimo atveju įstatymo taikymas priklauso nuo to, ar įmonė likviduojama Įmonių bankroto įstatymo nustatyta tvarka, ar kita tvarka.¹¹⁶ Taigi teismų praktikoje dažnai kyla ginčas, kas konkrečiai turi atlyginti atsiradusią žalą.

LAT 2006 m. spalio 16 d. priėmė nutartį byloje *S. A. v. Anykščių miškų urėdija*, kur buvo analizuojamas klausimas, ar dalį atsiradusios žalą atlyginimo turi mokėti valstybė, ar

¹¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje Č. M. v. *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Klaipėdos skyrius*, Nr. 3K-3-719/2003, kat. 7.1, 31.4.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos žalą atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1997, Nr. 67 – 1656).

Anykščių miškų urėdija. Ieškovas nurodė, kad dirbdamas Anykščių miškų ūkyje neteko 6,03 procento darbingumo, todėl konkrečiu atveju būtina išsiaiškinti, ar Anykščių miškų urėdija yra minėto ūkio teisių perėmėja. Pažymėtina, kad tam tikrą laiką valstybė ieškovui mokėjo žalos atlyginimą dėl 6,03 procento netekto darbingumo. Todėl teismas konstatavo, kad fizinio asmens sveikatos sužalojimo atveju ta aplinkybė, kad už žalą atsakingas asmuo ilgą laiką nevykdė žalos atlyginimo prievolės, nes ją vykdė kitas asmuo, manydamas, jog turi ją atlyginti, nesudaro pagrindo žalą padariusiam asmeniui tikėtis, jog jis taps neatsakingu už žalą. Taip pat nurodė, kad atsakovo prievolė mokėti žalos atlyginimą siejama su žalos padarymu dėl susirgimo profesine liga valstybinėje įmonėje, kuri buvo kelis kartus reorganizuojama ar kitaip pertvarkoma, bet nebuvo bankroto, likvidavimo ar privatizavimo. Buvusios valstybinės įmonės reorganizavimas ir dabartinis įregistravimas valstybės įmone sukūrė situaciją, kad žalos atlyginimo mokėjimo prievolės dalis, atitinkanti buvusioje valstybinėje įmonėje netektą kreditoriaus darbingumo dalį, turi būti vykdoma dabartinės įmonės kaip teisių perėmėjos. Nėra teisinio pagrindo, kuriuo valstybė būtų perėmusi šią prievolės dalį. Jeigu valstybė kurį laiką buvo prisiėmusi mokėjimo prievolės vykdymą, tai negali būti traktuojama kaip skolininko – už žalą atsakingo asmens – prievolės pabaiga¹¹⁷. Taigi ši teismo nutartis akcentuoja du labai svarbius dalykus: pirma, tai, kad kiekvienu atveju būtina išspręsti klausimą, ar įmonė nėra bankrutavusi ar likviduota ir ar nėra valstybei prievolės mokėti žalos atlyginimą; antra, ta aplinkybė, kad valstybė kurį laiką mokėjo žalos atlyginimą, nors to daryti neturėjo, neduoda pagrindo teigti, jog ji ir yra atsakinga už atsiradusią žalą. Pastebėtina, kad reorganizavimo atveju dėl subjektų, kurie turi mokėti žalos atlyginimą, nustatymo, kyla problemų tuomet, kai konkrečiai tam tikruose aktuose nėra nurodoma, kas tą atlyginimą turi mokėti. LAT 1999 m. gegužės 31 d. nutartyje, priimtoje byloje A. A. A. v. AB „Utenos melioracija“, UAB „Autopervežimai“, AB „Vilniaus melioracija“, UAB „Sautra“, UAB „Salininkų komunalininkas“, AB „Vūsta“, ŽŪB „Danutė“, suformavo taisyklę, kad privatizuotinių įmonių reorganizavimo (skaidymo) į smulkesnius objektus bei šių objektų privatizavimo atveju, su sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu susijusios žalos atlyginimo mokėjimo prievolė pereina reorganizuojamų ar privatizuojamų įmonių įgijėjams (naujiems savininkams). Naujų savininkų dalį šioje prievolėje nustato reorganizavimo komisija savo sprendimu, o jei tokio sprendimo nėra, prievolė pereina naujiems savininkams proporcingai kiekvieno iš jų gautai turto daliai. Tuo atveju, jei vienas iš reorganizuojamos (privatizuojamos) įmonės teisių įgijėjų faktiškai prisiėmė visą prievolę ir žalos atlyginimą nukentėjusiajam pradėjo mokėti, kitiems įmonės

¹¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje S. A. v. Anykščių miškų urėdija, Nr. 3K-3-512/2006, kat. 44.5.2.16.

teisių įgijėjams ateityje ta pati prievolė ar jos dalis nepereina. Šiuo konkrečiu atveju Utenos Valstybinė melioracijos įmonė 1993 metais buvo išskaidyta į dvi savarankiškas įmones: Utenos Valstybinę melioracijos įmonę ir Valstybinę įmonę „Autopervežimai“, tuo yra konstatuojamas Utenos Valstybinės melioracijos įmonės reorganizavimo faktas ir pagal bendrąją teisės aktuose įtvirtintą taisyklę šio fakto užtektų padaryti išvadai, kad prievolė atlyginti ieškovui žalą pereina abiem naujiems ūkio subjektams proporcingai kiekvieno iš jų gautai turto daliai, kadangi reorganizavimo komisija rašytiniu dokumentu kitokio prievolės paskirstymo naujiems subjektams neužfiksavo. Tačiau šiuo atveju po reorganizavimo žalos mokėjimo prievolė faktiškai buvo perduota (paskirstyta) ne abiem naujoms įmonėms, bet tik vienai iš jų – Utenos Valstybinei melioracijos įmonei, ši įmonė prievolę ieškovui vykdyti prisiėmė viena ir žalos atlyginimą jam mokėjo, žalą ieškovui dar po dviejų reorganizavimų toliau mokėjo ta pati įmonė¹¹⁸. LAT, remdamasis šia nutartimi, vėliau dar trijose bylose konstatavo, jog atsakovas UAB „Autopervežimai“ nėra įpareigotas mokėti žalos atlyginimą, nes anksčiau minėta Utenos Valstybinė melioracijos įmonė pareigą mokėti žalą perėmė ir ją mokėjo, šio fakto anksčiau neginčijo¹¹⁹. Taigi ši nutartis ir kitos, priimtos tuo pačiu klausimu, atsakovui UAB „Autopervežimai“, rodo, kad tokiu atveju svarbu yra faktiškai susiklostę santykiai. Manytina, kad teismo pozicija susiklosčius tokiems teisiniams santykiams yra teisinga. Ta situacija, kad viena įmonė prievolę perima savanoriškai ir moka žalos atlyginimą, negali vėliau suponuoti teisės reikalauti, kad ir kitos po reorganizavimo įsikūrusios įmonės mokėtų žalos atlyginimą, nes visada svarbu yra atžvelgti į faktinę situaciją. LAT 1999 m. rugsėjo 8 d. nutartimi išaiškino dar vieną aktualų dalyką esant įmonių reorganizavimui bei privatizavimui. Teismas nurodė, kad tais atvejais, kai rengiama privatizuoti ar privatizuojama valstybės įmonė, kuri privalo mokėti žalos atlyginimą, susijusį su fizinio asmens sveikatos sužalojimu dėl nelaimingo atsitikimo darbe, buvo reorganizuota išskyrimo būdu dalies jos turto pagrindu įsteigiant naujus juridinius asmenis, tačiau dalis pareigos mokėti žalos atlyginimą šiems juridiniams asmenims nebuvo perduota, pareiga mokėti atlyginimą pereina tam juridiniam asmeniui, kuris buvo įsteigtas likusio valstybės įmonės turto, neperduoto naujai įsteigtiems juridiniams asmenims,

¹¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje A. A. v. AB „Utenos melioracija“, UAB „Autopervežimai“ ir kt., Nr. 3K-3-207/99, kat. 3;

¹¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje A. B. L. ir J. Ž. v. AB „Utenos melioracija“, UAB „Autopervežimai“, Nr. 3K-3-640/99, kat. 3; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje J. B. . ir V.A.. v. AB „Utenos melioracija“, UAB „Autopervežimai“, Nr. 3K-3-686/99, kat. 3; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. spalio 13 d. nutartis civilinėje byloje J.L. v. AB „Utenos melioracija“, UAB „Autopervežimai“, Nr. 3K-3-616/99, kat. 3;

pagrindu ir kuris po reorganizavimo toliau tęsė žalos atlyginimo mokėjimą¹²⁰. Be to, Laikinasis įstatymas ypatingas tuo, kad 18¹ straipsnyje yra nurodyti atvejai, kada žalos atlyginimo mokėjimo prievolė pereina valstybei (nuo 2002 metų šią prievolę perėmė ir vykdo Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniai skyriai)¹²¹. Taigi žalos atlyginimo mokėjimo prievolė pereina valstybei:

1) kai įmonei iškelta bankroto byla, kai įmonė likviduojama dėl bankroto, taip pat kai įmonė neveikia ir jai netaikoma bankroto procedūra bei dėl lėšų ir turto stokos įmonėje pagal teismo antstolių kontoros dokumentus nėra galimybės išieškoti nukentėjusiems teismo priteistą žalos atlyginimą;

2) kai įmonė yra likviduota ir (ar) išregistruota, kai nėra jos teisių ir pareigų perėmėjo, tačiau žalos atlyginimas nebuvo nei išmokėtas, nei kapitalizuotas, nei perduota ši prievolė aukštesniajai organizacijai;

3) kai nukentėjusieji susirgo profesine liga arba buvo sužaloti dėl nelaimingo atsitikimo darbe, dirbdami buvusiose valstybinėse įmonėse ir buvusiose žemės ūkio įmonėse (kolūkiuose, valstybiniuose ūkiuose) iki jų privatizavimo (valstybinių, valstybinių akcinių įmonių ir buvusių žemės ūkio įmonių, reorganizuotų į akcines bendroves, uždarąsias akcines bendroves ar žemės ūkio bendroves, įregistravimo įmonių rejestre datos). Nustačius profesinę ligą po įmonės privatizavimo, nukentėjusiesiems, dirbantiems toje pačioje ar kitoje įmonėje, kurioje darbo aplinka dėl jos kenksmingo veiksnio (veiksnių) poveikio taip pat turėjo įtakos darbuotojo sveikatos sutrikimui, valstybė atlygina tą darbingumo netekimo dalį, kurios nukentėjusysis neteko dirbdamas buvusioje valstybinėje įmonėje iki jos privatizavimo, atsižvelgdama į darbo sąlygas ir toje įmonėje dirbtą laiką. Kitą darbingumo netekimo dalį atlygina įmonė, kurioje darbas po įmonės privatizavimo turėjo įtakos susirgimui profesine liga. Darbingumo netekimo dalį, kurios nukentėjusysis neteko dirbdamas buvusioje valstybinėje įmonėje iki jos privatizavimo, nustato NDNT (anksčiau buvo VMSEK). Kilus ginčui, darbingumo netekimo ir žalos atlyginimo dalis kiekvienu atveju nustato teismas;

4) kai nuolatinis Lietuvos Respublikos gyventojas, turintis teisę gauti žalos atlyginimą tarptautinėje sutartyje nustatyta tvarka iš užsienyje esančios už žalą atsakingos įmonės, jo negauna¹²².

¹²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. rugsėjo 8 d. nutartis civilinėje byloje *T. v. UAB „Ramunė“, UAB „Skomė“*, Nr. 3K-3-415/99, kat. 3;

¹²¹ Nekrašas, V., et. al. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis, individualūs darbo santykiai. Vilnius: Justitia, 2004, p. 498.

¹²² Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas, Valstybės žinios, Nr. 67 – 1656, 1997 m.

Teismų praktikoje kyla problemų dėl minėtame straipsnyje reglamentuojamų santykių. Paminėtina, kad CK 6. 289 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad po valstybės ar savivaldybės įmonės ar įstaigos likvidavimo pareiga atlyginti žalą pereina valstybei ar savivaldybei. Tuo tarpu Laikinojo įstatymo 18¹ straipsnis numato daugiau atvejų, kuomet žalos atlyginimo mokėjimas pereina valstybei. Svarbu dar ir tai, kad ankstesnėje Laikinojo įstatymo redakcijoje buvo numatyta, kad šis įstatymas taikomas žalai atlyginti dėl susirgimų profesine liga, nustatyta tvarka pripažintų profesinėmis ligomis nuo 2000 m. sausio 1 d. iki 2001 m. liepos 1 d. tiems nukentėjusiesiems, kurie nebuvo apdrausti pagal Draudimo įstatymo nuostatas. Taigi LAT 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartyje ir nurodė, kad atsižvelgiant į nurodytą teisinį reglamentavimą, Laikinojo įstatymo 23 straipsnio septintosios dalies antrajame punkte numatytas terminas (anksčiau galiojusi šio įstatymo redakcija), po kurio pasibaigimo (2001 m. liepos 1 d.) pripažinus profesine liga nebūtų taikomos Laikinojo įstatymo nuostatos, atsižvelgiant į siauresnį ratą atvejų, kai žalos atlyginimas pereina valstybei pagal CK nuostatas, iš esmės numatė teisinę nelygybę tarp dviejų kategorijų asmenų (tiems, kuriems profesinė liga diagnozuota iki 2001 m. liepos 1 d. ir po šio termino). Teisėjų kolegija pažymėjo, kad toks šių kategorijų asmenų skirtingos teisinės padėties nustatymas nėra pateisinamas ir pažeidžia lygiateisiškumo principą (CK 1.2 str.). Kaip matyti, iš LAT formuojamos teismų praktikos, Laikinojo įstatymo 18¹ straipsnio nuostatos, taikomos ir tais atvejais, kai profesinė liga pripažinta ir po 2001 m. liepos 1 d. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje *V. K. v. VSDFV Druskininkų miesto skyrius*, Nr. 3K-3-732/2003; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. birželio 4 d. nutartis civilinėje byloje *A. J. V. v. VSDFV Plungės rajono skyrius*, Nr. 3K-3-663/2003)¹²³. Beje, šioje nutartyje teismas nurodė, kad tokios teisės plėtros tinkamą formavimą patvirtina ir Lietuvos Respublikos Seime 2003 m. balandžio 25 d. įregistruotas Laikinojo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas (Nr. IXP-2537), kuriuo siekiama panaikinti Laikinojo įstatymo 23 straipsnio 7 dalies 2 punkte nustatytą terminą iki 2001 m. liepos 1 d. Pastebėtina, kad tuo metu, kai buvo priimta ši 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis, Laikinojo įstatymo minėtas straipsnis jau buvo pakeistas (nuo 2003 m. gegužės 29 d.) ir jame nebeliko nuostatos, kad įstatymas taikomas tik tada, kai profesinė liga diagnozuota iki 2001 m. liepos 1 d. Taigi analizuojant teismų praktiką matyti, kaip ši praktika atskleidžia įstatymų netobulumus ir tuo pačiu padeda įstatymų leidėjui koreguoti priimtus įstatymus.

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje *L. V. v. Rokiškio rajono savivaldybė, VSDFV Rokiškio rajono skyrius*, Nr. 3K-3-846/99, kat. 7.1;14.3.

Trečiasis etapas prasidėjo 2000 m. sausio 1 d., kada įsigaliojo Draudimo įstatymas, reglamentuojantis nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo santykius, asmenų, kurie draudžiami šios rūšies socialiniu draudimu, kategorijas, teises į šio draudimo išmokas, išmokų skyrimo, apskaičiavimo bei mokėjimo sąlygas, apibrėžia draudiminius bei nedraudiminius įvykius¹²⁴. Šis įstatymas iš esmės pakeitė žalos atlyginimo tvarką, nes įvedė privalomą darbuotojų draudimą pagal diferencijuotus nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo įmokų tarifus. Darbdaviai Valstybinio socialinio draudimo fondui moka nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įmokas ir tokiu būdu apdraudžia įmonės darbuotojus¹²⁵. Jei nelaimingas atsitikimas darbe yra pripažįstamas draudiminiu įvykiu, tai draudimo fondas (su)moka apdraustajam: ligos pašalpą, netekto darbingumo vienkartinę kompensaciją, netekto darbingumo periodinę kompensaciją, periodinę draudimo išmoką apdraustajam mirus, vienkartinę draudimo išmoką apdraustajam mirus.

Mokamos ligos pašalpos dydis yra 100 procentų kompensuojamojo uždarbio (Draudimo įstatymo 13 str.), taikomo ligos pašalpoms skaičiuoti. Ji mokama įstatyme numatytiems asmenims, kai jie tampa laikinai nedarbingi dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba profesinės ligos, pripažintų draudiminiais įvykiais. Pagal Draudimo įstatymo 19 straipsnį, jeigu nukentėjusysis dėl draudiminio įvykio terminuotai netenka iki 20 procentų darbingumo, jam išmokama netekto darbingumo vienkartinė kompensacija, kurios dydis yra 10 procentų jo 24 mėnesių kompensuojamojo uždarbio, taikomo vienkartinei kompensacijai apskaičiuoti. Jeigu nukentėjusysis dėl draudiminio įvykio netenka daugiau kaip 20, bet mažiau kaip 30 procentų darbingumo, jam išmokama netekto darbingumo vienkartinė kompensacija, kurios dydis yra 20 procentų jo 24 mėnesių kompensuojamojo uždarbio, taikomo vienkartinei kompensacijai apskaičiuoti. Taip pat šiame straipsnyje numatyta, kad jeigu nukentėjusiajam nustatytas neterminuotas darbingumo netekimas aukščiau nurodytas, tai netekto darbingumo vienkartinė kompensacija išmokama trigubai didesnė, negu nurodyta.

Šio įstatymo 20 straipsnyje numatyta, jog periodinė netekto darbingumo kompensacija mokama, jei nukentėjusysis dėl draudiminio įvykio neteko 30 ir daugiau procentų darbingumo. Ji apskaičiuojama kaip darbingumo netekimo koeficiento (d), kompensavimo koeficiento (k) ir mokėjimo mėnesį galiojančių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų (D) sandaugos pusė, t.y. pagal formulę $0,5 \times d \times k \times D$.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas, Valstybės žinios, Nr. 110 – 3207, 1999 m.

¹²⁵ Nekrašas, V., et. al. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis, individualūs darbo santykiai. Vilnius: Justitia, 2004, p. 499.

Jeigu apdraustasis dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba ūmios profesinės ligos, pripažintų draudiminiais įvykiais, miršta, teisę į periodinę draudimo išmoka turi nedarbingi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti jo išlaikymą, taip pat mirusiojo vaikas (vaikai), gimęs (gimę) praėjus ne daugiau kaip 300 dienų po jo mirties. Periodinę draudimo išmoką taip pat turi teisę gauti mirusiojo vaikai (įvaikiai), kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba po jo mirties įgijo teisę į jo išlaikymą. Išmoka mokama:

1) vaikams (įvaikiams) – kol jiems sukaks 18 metų, o jeigu jie mokosi nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių, bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose, – kol jiems sukaks 24 metai;

2) mirusiojo sutuoktiniui ar tėvui (motinai), tėviui (motei), nepaisant amžiaus ir darbingumo, jeigu jis nedirba ir prižiūri mirusiojo vaikus (įvaikius), vaikaičius, brolius ar seseris, – kol šiems sukaks 8 metai;

3) mirusiojo sutuoktiniui, sukakusiam Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių, – iki gyvos galvos;

4) mirusiojo sutuoktiniui, kuris pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidu), ir mirusiojo vaikams (įvaikiams), vyresniems kaip 18 metų, jeigu jie pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki 18 metų, – kol jie yra nedarbingi ar iš dalies darbingi (invalidai);

5) kitiems pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos

1 d. – invalidais) arba sukakusiems senatvės pensijos amžių asmenims, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo gauti jo išlaikymą. Šių asmenų išlaikymo ar teisių į išlaikymą faktas įrodomas teismo tvarka, o jų nedarbingumo faktas nustatomas NDNT arba teismo sprendimu.

Vienkartinė draudimo išmoka mokama mirusio šeimai apdraustajam mirus dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba ūmios profesinės ligos, pripažintų draudiminiais įvykiais. Ji lygi 100 dydžių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų, galiojusių mirties dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba ūmios profesinės ligos mėnesį. Ši išmoka lygiomis dalimis išmokama kiekvienam mirusiojo šeimos nariui.

Kaip jau anksčiau minėta, Lietuvoje draudimo nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir susirgimų profesine liga sistema yra gana naujas dalykas. Tačiau manytina, jog dėl pačios valstybės ir jos mokesčių sistemos ir ši draudimo sistema nėra pakankamai tobula, bet taip yra tik dėl piniginių lėšų trūkumo.

Išanalizuota LAT praktika leidžia daryti išvadą, jog kartais kyla klausimų dėl kai kurių, dar nemintų Draudimo įstatymo nuostatų aiškinimo ir taikymo, tačiau esminių šio įstatymo trūkumų LAT nėra suformulavęs. Pavyzdžiui, LAT 2004 m. spalio 25 d. nutartyje aiškino vienkartinės kompensacijos mokėjimą pasikeitus netektam darbingumui. Šioje byloje ieškovui iš pradžių buvo nustatytas 15 procentų darbingumo netekimas terminuotai, vėliau 15 procentų darbingumo netekimas neterminuotai. Dėl to pastarasis prašė priteisti jam priklausančios gauti ir išmokėtos vienkartinės kompensacijos skirtumą. Kasacinis teismas paliko galioti pirmosios instancijos teismo sprendimą, kuriuo ieškinys buvo patenkintas. Sprendime buvo nurodyta, kad nei 1999 m. gruodžio 23 d. Draudimo įstatymas, nei Vyriausybės 2000 m. gegužės 8 d. nutarimu Nr. 506 patvirtinti Nelaimingų atsitikimų darbe nuostatai nereglamentuoja situacijos, kai dėl to paties nelaimingo atsitikimo darbe keičiasi netekto darbingumo trukmė. Todėl pirmosios instancijos teismas tai laikė teisės spraga ir ieškinys patenkino remdamasis CK 1. 5 straipsnio 4 dalimi, teisingumo principą aiškino kaip prioritetą silpnesnės šalies (ieškovo) interesams teikimą. Teismas, atsižvelgdamas į tai, kad nuo 2004 m. sausio 1 d. įsigaliojusi nauja Draudimo įstatymo 19 straipsnio šeštosios dalies redakcija minėtą teisės spragą pašalino, ieškovo reikalavimą patenkino. Kasacinis teismas savo nutartyje pažymėjo, jog pirmosios instancijos teismas be pagrindo netaikė Draudimo įstatymo 23 straipsnio 1 ir 3 dalies nuostatų (senosios redakcijos), tačiau ginčą tarp šalių išsprendė teisingai¹²⁶. Šiuo atveju LAT pozicija yra įdomi tuo, kad iki 2004 m. sausio 1 d. galiojusioje Draudimo įstatymo 23 straipsnio redakcijoje iš viso nėra kalbama apie tokio skirtumo išmokėjimą, jo pirmojoje dalyje buvo numatyta „jeigu apdraustasis neteko iki 20 procentų darbingumo, jam išmokama <...> vienkartinė kompensacija“¹²⁷, o trečiojoje dalyje „jeigu apdraustajam nustatytas neterminuotas nedarbingumas, netekto darbingumo vienkartinė kompensacija išmokama trigubai didesnė <...>“¹²⁸. Tačiau naujoje įstatymo redakcijoje jau yra konkrečiai nurodyta, kad „jeigu apdraustajam, kuriam jau buvo išmokėta netekto darbingumo vienkartinė kompensacija, netektas darbingumas pasikeičia ir neviršija pagal šį straipsnį nustatytų dydžių, o naujai apskaičiuota vienkartinė kompensacija yra didesnė už gautąją, išmokamas naujai apskaičiuotos ir jau išmokėtos kompensacijos skirtumas“¹²⁹. Taigi

¹²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje *O. T. v. VSDFV Vilniaus miesto skyrius*, Nr. 3K-3-564/2004, kat. 7.1.

¹²⁷ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 110 – 3207; nauja redakcija, valstybės žinios, 2003, Nr. 114 – 5114) (su pakeitimais ir papildymais).

¹²⁸ Ten pat.

¹²⁹ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 110 – 3207; nauja redakcija, valstybės žinios, 2003, Nr. 114 – 5114) (su pakeitimais ir papildymais).

manytina, kad iki šio straipsnio pakeitimo iš tikrųjų buvo teisės spraga, nes analizuojant ankstesniąją redakciją sunku pagrįsti LAT poziciją.

Pastebėtina, kad pagal DK komentaro autorius, nuo 2000 m. sausio 1 d. įvedus privalomą nelaimingų atsitikimų darbe socialinį draudimą, ženkliai nukentėjo darbuotojų saugos ir sveikatos padėtis įmonėse, nes neliko svarbaus ekonominio svorto: įvykus nelaimingam atsitikimui, nustačius profesinę ligą darbdavys buvo baudžiamas materialiai, nes turėdavo nukentėjusiajam ir (ar) jo šeimai mokėti žalos atlyginimą¹³⁰. Tačiau pažymėtina, kad tuo atveju jeigu darbuotojas nebuvo apdraustas arba draudimo fondo išmokėtų išmokų nepakanka žalai atlyginti, žala atlyginama remiantis CK. Taigi kaip matoma, tai kad atsirado naujoji sistema, darbdaviai nėra visiškai nušalinami nuo pareigos atlyginti žalą.

Pažymėtina, kad CK 6. 290 straipsnio 1 dalis numato, jog socialinio draudimo išmokos, mokamos sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atvejais, yra įskaitomos į atlygintinos žalos dydį. To paties straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad savanoriškojo draudimo išmokos į atlygintinos žalos dydį neįskaitomos. Svarbu paminėti, kad tam tikrais atvejais darbdaviai apdraudžia darbuotojus nuo nelaimingų atsitikimų darbe savanoriškuoju draudimu. LAT nagrinėjo bylą, kurioje kilo problema dėl CK 6.290 straipsnio taikymo ir dėl to, kam tokiu atveju priklauso draudimo išmoka. Teismas šioje byloje panaikino pirmosios instancijos teismo sprendimą bei apeliacinės instancijos nutartį ir perdavė bylą pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo Nagrinėjamoju atveju ieškovai prašė priteisti neturtinę žalą bei draudimo išmoką (savanorišku draudimu nukentėjusysis darbdavio buvo apdraustas nuo kūno sužalojimų, mirties ir ligos) dėl nukentėjusiojo mirties. Vienas iš kasacinio teismo argumentų buvo tas, kad pagal CK 6. 290 straipsnio 2 dalį savanoriškojo draudimo išmokos į atlygintinos žalos dydį neįskaitomos, tuo tarpu pirmosios instancijos teismas taikė CK 6.290 straipsnio 1 dalį ir pripažino socialinio draudimo išmoką pakankamu žalos atlyginimu bei atleido savanoriško draudimo draudiką nuo draudimo išmokos mokėjimo. Be to, teismas byloje konstatavo, kad šiuo atveju draudimo objektu liudijime įvardyti turtiniai interesai, bet nekonkretizuota, kieno turtiniai interesai yra apdraudžiami. Taip pat nurodė, kad sisteminis draudimo sutarties standartinių sąlygų aiškinimas leidžia daryti išvadą, kad naudos gavėju pagal draudimo sutartį dėl nelaimingo atsitikimo darbe negali būti paskirtas juridinis asmuo. Kolegija konstatavo, kad teismai, vertindami savanoriško draudimo sutartį dėl nelaimingo atsitikimo darbe, turi atkreipti dėmesį į tai, ar draudėjas – darbdavys, apdrausdamas savo darbuotojus, teisingai

¹³⁰ Nekrašas, V., et. al. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis, individualūs darbo santykiai. Vilnius: Justitia, 2004, p. 503.

paskyrė draudimo išmokos gavėją. Nustačius, kad draudimo išmokų gavėjas paskirtas neteisėtai, pripažįstama, kad draudėjas nepaskyrė naudos gavėjo, todėl, mirus apdraustajam, draudimo išmoka išmokama pagal paveldėjimo teisės normas¹³¹. Taigi ši LAT nutartis nurodė teismams, kaip turi sprendžiamas klausimas, kam priklauso draudimo išmoka, kai darbdavys apdraustas savanorišku draudimu.

Išanalizavus Laikinojo ir Draudimo įstatymų nuostatas, pastebėtina, kad atsiradusi žala kompensuojama arba tvirtomis sumomis, arba periodinėmis išmokomis. Žalos kompensavimas tvirta suma naudingas nukentėjusiajam tuo, kad jam iš karto yra atlyginami nuostoliai, šalys apsaugomos nuo tokių papildomų rūpesčių kaip, pavyzdžiui, bylinėjimasis. Kuomet žala kompensuojama periodinėmis išmokomis, atsiranda tikimybė, jog išmokos bus mažesnės arba didesnės negu turėtų būti iš tikrųjų. Tačiau siekiant to išvengti yra sukurti įvairūs mechanizmai, pavyzdžiui, išmokų dydžio keitimas pasikeitus netekto darbingumo lygiui.

Kaip jau analizuota anksčiau, įsigaliojus naujajam DK, yra įtvirtintas neturtinės žalos atlyginimas, ko galiojant senajam DK nebuvo. Taigi bet koku atveju darbuotojai gali reikalauti, kad jiems būtų atlyginta neturtinė žala. Tačiau, kaip žinoma, neturtinė žala atlyginam remiantis CK. Taigi jokie kiti įstatymai nereglamentuojama jos atlyginimo tvarkos ir dydžio nustatymo. Todėl bet koku atveju dėl neturtinės žalos dydžio sprendžia teismas, remdamasis CK, kurio 6.250 straipsnyje nurodyta, kad teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus¹³².

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. sausio 11 d. nutartis civilinėje byloje *I. T., R. T., M. T. ir A. T. v. UAB „Plungės lagūna“ ir AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-27/2006, kat. 16.2.1, 16.2.4, 44.5.2.16, 73.2.13.

¹³² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74 – 2262), 6.250 str. 2 d.

IŠVADOS

- 1) Materialinė atsakomybė už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties, svarbi tuo, kad yra susijusi su silpnesniosios darbo santykių šalies – darbuotojo – sveikata. Gana gausi LAT praktika šiuo klausimu rodo, kad atsiradusi žala ne visada yra tinkamai atlyginama.
- 2) LAT, kaip formuojančio teismų praktiką teismo vaidmuo svarbus tuo, kad žemesnės instancijos teismai turi atsižvelgti į jo priimamas nutartis. Todėl LAT praktikos analizė nagrinėjamoju klausimu parodo suformuotą LAT požiūrį į svarbiausius materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties klausimus.
- 3) Materialinė atsakomybė už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties, yra neatsiejama nuo kitų teisinės atsakomybės rūšių ir glaudžiausiai siejama su civiline atsakomybe. Dėl tokio glaudaus šių atsakomybių ryšio LAT per mažai savo priimamose nutartyse akcentuoja materialinę atsakomybę pagal darbo teisę ir dažniau taiko civilinę atsakomybę.
- 4) Materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties, instituto santykis su socialinės apsaugos teise yra labai svarbus, nes būtent darbdavio materialinė atsakomybė nagrinėjamu atveju atsiranda tik tuomet, kai darbuotojui žala neatlyginama remiantis Draudimo įstatymu. Dėl šio LAT nutartyse akcentuoja, kad draudiko atsakomybė yra ribota, o darbuotojui atsiradusi žala turi būti atlyginama remiantis visiško žalos atlyginimo principu.
- 5) Analizuojant materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties sąlygas ir remiantis LAT praktika tokiose bylose, matyti, kad sudėtingiausia sąlyga yra priežastinis ryšys, o pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai, nagrinėdami kaltę, ne visada išvelgdavo esant mišrią šalių kaltę. Pastebėtina, kad LAT ne kartą pabrėžė, jog neturtinė žala tokiose bylose priteisiama tik tokiu atveju, jei ji atsirado jau įsigaliojus naujajam civiliniam kodeksui. Pažymėtina, kad tam tikrais atvejais žala yra atlyginama taikant darbo teisės normas nors šalių ir nesieja darbo santykiai.
- 6) Materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties atlyginimo tvarkai pasikeitus

keletą kartų, o nuo 2000 m. sausio 1 d. įsigaliojus ir naujai draudimo nuo nelaimingų atsitikimų darbe sistemai, pagrindinė problema LAT praktikoje yra susijusi su tuo, koks įstatymas susiklosčiusiems teisiniams santykiams turėtų būti taikomas.

SANTRAUKA

Magistro darbe analizuojama suformuota LAT praktika sprendžiant bylas dėl materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties. Be to, atskleidžiamas LAT vaidmuo, siekiama pateikti teismuose kylančias problemas nagrinėjant tokias bylas, rasti jų sprendimo būdus. Visų pirma, darbe nagrinėjama materialinės atsakomybės pagal darbo teisę sąvoka, remiantis įstatymais ir teismo nutartimis pateikiamos nelaimingo atsitikimo darbe, profesinės ligos sąvokos, nagrinėjama profesinės ligos nustatymo problematika. Taip pat darbe aiškinama materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties vieta tarp kitų teisinės atsakomybės rūšių ir santykis su socialinės apsaugos teise. Toliau darbe aptariamos visos materialinės atsakomybės pagal darbo teisę sąlygos ir pateikiama išsami jų analizė pagal LAT priimtas nutartis. Galiausiai darbe yra nagrinėjama materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu jo sveikatai ar dėl nukentėjusiojo mirties dydžio nustatymo ir atlyginimo tvarka pagal Laikinąjį bei Draudimo įstatymus, taip pat pagal senąjį ir naująjį CK, DK. Tuo pačiu nagrinėjamos minėtų įstatymų taikymo problemos analizuojamos LAT praktikoje.

The practice of the Supreme Court of Lithuania dealing with cases of material liability for damages incurred by employees as a result of injury, health alterations of any kind or death

SUMMARY

This paper analyses the formulated practice of the Supreme Court of Lithuania dealing with cases of material liability for damages incurred by employees as a result of injury, health alterations of any kind or death. It also defines the role of the Supreme Court dealing with problems that arise in these cases and tries to find ways to solve them. The paper first examines the concept of material liability according to labour law, referring to legal acts and court decisions as well as the concepts of occupational accidents and diseases. Moreover, the problem of determining occupational diseases is also discussed. Furthermore, the paper explains the position of material liability for damages incurred by employees as a result of injury, health alterations of any kind or death, its relation with other legal liabilities and social security law. The material liability according to the labour law conditions are explained, and a particular analysis referring to the Supreme Court decisions is given. Finally, the paper analyses the determination of the material extent of damage, the compensation limits and payment procedures according to the Interim law on compensation of damage due to occupational accidents and diseases, to the law on social insurance of occupational accidents and diseases, the previous and present Civil and Labour codes. Also, the paper presents the problems applying to the afore mentioned legal acts analysed in Supreme Court cases.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 – 1014).
2. 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77 – 3290).
3. 1996 m. gegužės 5 d. Europos socialinė chartija (Valstybės žinios, 2001, Nr. 49 – 1704).
4. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1).
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741).
6. Civilinis kodeksas (Valstybės žinios, 1964, 19 – 138) (aktuali redakcija nuo 1997 m. birželio 26 d. iki 1997 m. birželio 30 d.).
7. Civilinis kodeksas (Valstybės žinios, 1964, 19 – 138) (aktuali redakcija nuo 1997 m. liepos 1 d. iki 1997 m. spalio 20 d.).
8. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 74 – 2262).
9. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 64 – 2569).
10. Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1997, Nr. 67 – 1656).
11. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas (Valstybės žinios, 1999Nr. 110 – 3207; nauja redakcija, valstybės žinios, 2003, Nr. 114 – 5114) (su pakeitimais ir papildymais).
12. Darbo įstatymų kodeksas (Valstybės žinios, 1972, Nr. 18 -137; nebegalioja nuo 2003 m. sausio 1 d.).

Specialioji literatūra:

1. Bagdanskis, Tomas. *Darbdavio materialinė atsakomybė*, Juristas, 2003, Nr.3.

2. Goda, G. et. al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, I-IV dalys*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
3. Macijauskienė, Rasa. *Materialinės atsakomybės problemos darbo teisėje*. Jurisprudencija t. 25(17), 2002.
4. Mikelėnas, Valentinas. *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras, Šeštoji knyga, Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003.
5. Mikelėnas, Valentinas. *Civilinės atsakomybės problemos. Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.
6. Nekrašas, V., et. al. *Lietuvos Respublikos Darbo kodekso komentaras, III dalis, individualūs darbo santykiai*. Vilnius: Justitia, 2004.
7. Nekrašas, Vytautas, *Darbininkų ir tarnautojų materialinė atsakomybė*. Vilnius: Mintis, 1984.
8. Pieters, Daniel. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998.
9. Tiažkijus, Viktoras. *Darbo teisė, teorija ir praktika, I tomas*. Vilnius: Justitia, 2005.
10. Verikas, Andrius. *Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema*. Jurisprudencija, Mokslo darbai 2006 11(89).

Teismų praktika:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „*Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*“.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 2 „*Įstatymų taikymas teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę*“.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1998 m. spalio 28 d. nutartis civilinėje byloje *G. M. v. UAB „Antriniai metalai“, AB „Medgina“, UAB „Šeduvos komunalinis ūkis*“, Nr. 3K-69/98, kat. 3.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. AB „Javinė*“, Nr. 3K-3-205/99, kat. 3.

5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje A. A. A. v. AB „Utenos melioracija“, UAB „Autopervežimai“, AB „Vilniaus melioracija“, UAB „Sautra“, UAB „Salininkų komunalininkas“, AB „Vūsta“, ŽŪB „Danutė“, Nr. 3K-3-207/99, kat. 3.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje R. J. N. v. AB „Skuodo melioracija“, Nr. 3K-3-286/1999, kat. 3.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. rugsėjo 6 d. nutartis civilinėje byloje V. P. v. UAB „Kavoliškis“, Nr. 3K-3-350/1999, kat. 3.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. rugsėjo 8 d. nutartis civilinėje byloje T.V. v. UAB „Ramunė“, UAB „Skomė“, Nr. 3K-3-415/99, kat. 3.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. spalio 13 d. nutartis civilinėje byloje J. L. v. AB „Utenos melioracija“, UAB „Autopervežimai“, Nr. 3K-3-616/99, kat. 3.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje A. B. L. ir J. Ž. v. AB „Utenos melioracija“, UAB „Autopervežimai“, Nr. 3K-3-640/99, kat. 3.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje J. B. ir V. A. v. AB „Utenos melioracija“, UAB „Autopervežimai“, Nr. 3K-3-686/99, kat. 3.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1999 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje J. S. v. UAB „Vilniaus žemės ūkio chemija“, Nr. 3K-3-919/1999, kat. 3.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje P. S. v. UAB „Mažeikių autotransporto ūkis“, Nr. 3K-3-333/2000, kat. 3.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje H. D. v. UAB „Skalvija“, Nr. 3K-3-603/2000, kat. 3.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje S. B. v. AB „Šalmesta“, Nr. 3K-3-626/2000, kat. 3.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. birželio 16 d. apžvalga „Dėl teismų praktikos taikant įstatymus dėl atlyginimo turtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu, apibendrinimo“.

17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje *D. G., J. G., K. G. v. UAB „Paukštis“, UAB „Perkūno užkandinė“, UAB „Oazė“*, Nr. 3K-3-811/2000, kat. 3.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje *I. S. v. SP UAB „Vilniaus vandenys“*, Nr. 3K-3-1029/2000, kat. 3.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje *V. N. v. AB „Kalcitas“*, Nr. 3K-3-1165/2000, kat. 3.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje *G. N v. A. D. komercinė firma*, Nr. 3K-3-1188/2000, kat. 3.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje *V. K. v. AB „Vilniaus duona“*, Nr. 3K-3-1189/2000, kat. 3.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *S. Z. v. AB „Skuodo melioracija“*, Nr. 3K-3-473/2000, kat. 3.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje *K. L. v. AB „Ermeda“*, Nr. 3K-3-28/2001, kat. 7.1.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje *R. K., K. K. ir G. K. v. Marijampolės savivaldybės Švietimo skyriaus Jaunimo mokykla*, Nr. 3K-3-159/2001, kat. 7.1.
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. balandžio 22 d. nutartis civilinėje byloje *L. J v. UAB „Žemaitijos deguonis“*, Nr. 3K-3-627/2001, kat. 7.1, 39.6.2.2.
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. spalio 3 d. nutartis civilinėje byloje *B. K. v. AB „Leimesta“*, Nr. 3K-3-898/2001, kat. 7.1, 115.
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje *J. V., Ž. V., E. V., I. V., ir L. V. v. UAB „Liekupė“*, Nr. 3K-7-1188/2001, kat. 7.1.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *M. B. v. VĮ „Utenos apskrities ligoninė“*, Nr. 3K-3-1272/2001, kat. 7.1.
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. gruodžio 17 d. nutartis civilinėje byloje *J. D. v. UAB „Žirmūnų valda“*, Nr. 3K-3-1338/2001, kat. 7.1.

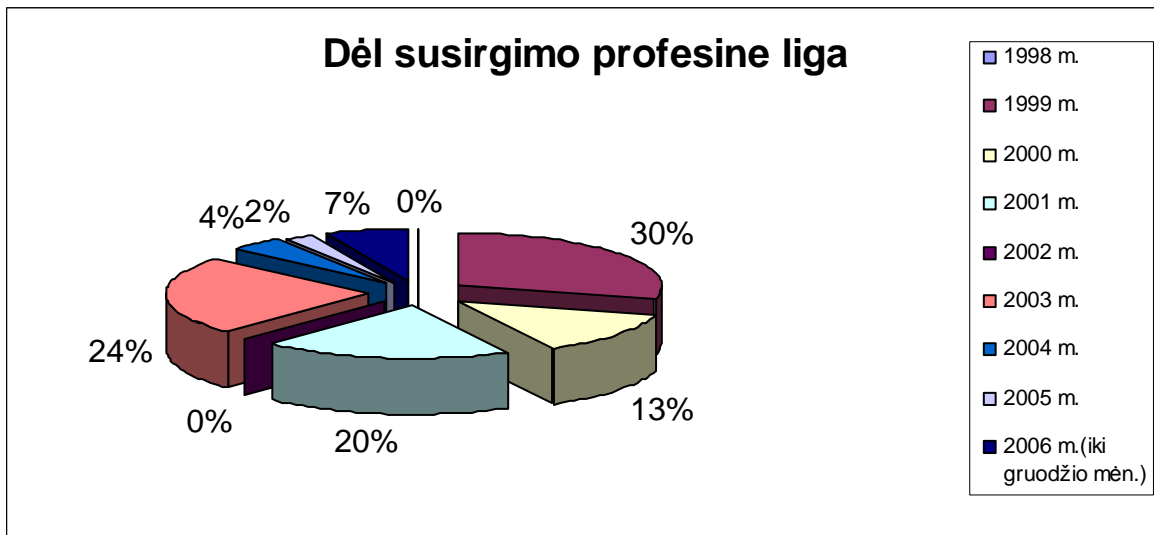
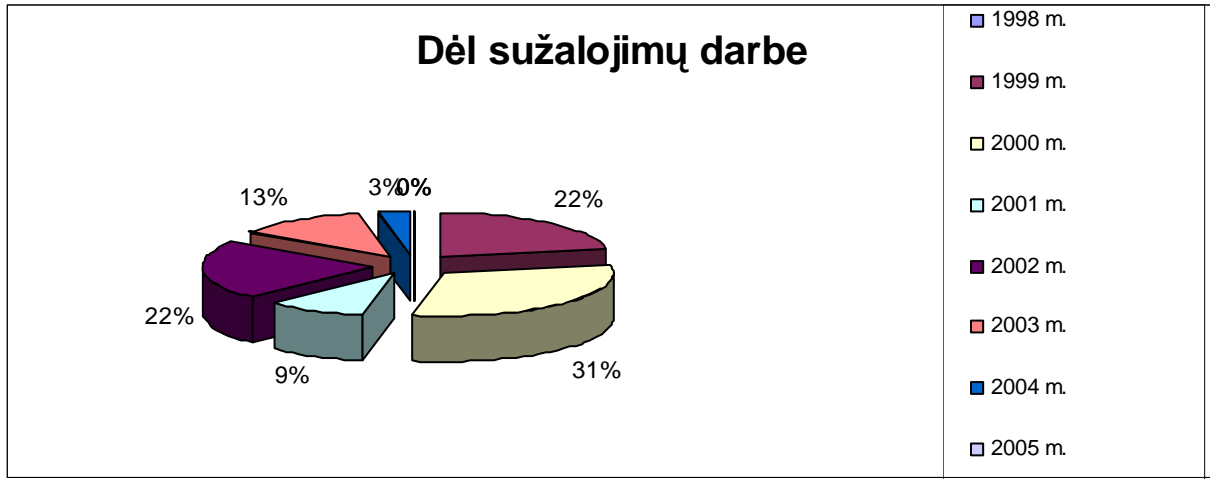
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. gruodžio 17 d. nutartis civilinėje byloje *J. A. v. AB „Panevėžio Statybos Trestas“*, Nr. 3K-3-1340/2001, kat. 7.1.
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje *M. G. v. Šiaulių miesto savivaldybė*, Nr. 3K-3-527/2002, kat. 7.1.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje *I. ir I. Zaicevai v. Vilniaus teritorinė muitinė*, Nr. 3K-3-530/2002, kat. 7.1; 39.2.2; 39.2.3.
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje *S. M. v. AB „Lietuvos geležinkeliai“*, Nr. 3K-3-844/2002, kat. 7.1.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje *I. ir I. Zaicevai v. Vilniaus teritorinė muitinė*, Nr. 3K-3-530/2002, kat. 7.1; 39.2.2; 39.2.3.
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. spalio 28 d. nutartis civilinėje byloje *A. N. v. VSDF Utenos rajono skyrius*, Nr. 3K-3-1254/2002, kat. 7.1.
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje *A. S. v. AB „Rokiškio grūdai“*, Nr. 3K-3-1488/2002, kat. 7.1; 39.6.2.12.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje. *M. B. v. VSDFV Utenos rajono skyrius*, Nr. 3K-3-1737/2002, kat. 7.1.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje *I. B. v. UAB „Žardė“*, Nr. 3K-3-1588/2002, kat. 7.1;7.2.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje *Č. M. v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Klaipėdos skyrius*, Nr. 3K-3-719/2003, kat. 7.1, 31.4.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje *L. V. v. Rokiškio rajono savivaldybė, VSDFV Rokiškio rajono skyrius*, Nr. 3K-3-846/99, kat. 7.1;14.3.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje *B. Z. v. AB „Lifosa“ ir AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“ ir kt.*, Nr. 3K-3-867/2003, kat. 7.1.

42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje *I. J. v. AB „Vakarų laivų gamykla“*, Nr. 3K-3-391/2003, kat. 39.2.4;39.6.2.12.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje *N. Ž. v. SP UAB „Vilniaus troleibusai“*, Nr. 3K-3-371/2003, kat. 39.2.4.; 39.6.2.2.; 39.6.2.12.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje *I. S, I. S, A. S. ir S. S v. UAB „Panevėžio ketus“*, Nr. 3K-3-421/2003, kat. 39.6.2.12;7.1.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *A. S. v. Šiaulių miesto savivaldybė, VSDFV Šiaulių skyrius*, Nr. 3K-3-492/2003, kat. 7.1, 39.6.2.12.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gegužės 21 d. nutartis civilinėje byloje *K. G. v. AB „Dirbtinis pluoštas“, Kauno visuomenės sveikatos centras, Kauno IV VMSEK, VSDFV*, Nr. 3K-3-627/2003, kat. 7.1, 39.6.2.12.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *D. G. v. UAB „Eura“ ir kt.*, Nr. 3K-3-640/2003, kat. 7.1;39.6.2.1;83.7;85.2.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje *B. Z. v. AB „Lifosa“ ir AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“ ir kt.*, Nr. 3K-3-867/2003, kat. 7.1.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje *V. U. v. AB „Plungės grūdai“*, Nr. 3K-3-844/2003, kat. 7.1;7.2.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje *N. Ch. v. UAB „Club 8 Company“*, Nr. 3K-3-1049/2003, kat. 7.1;
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje *A. J. B. v. VSDF Šiaulių skyrius*, Nr. 3K-7-1115/2003, kat. 7.1, 39.6.2.12.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje *A. R. v. VSDF Tauragės rajono skyrius*, Nr. 3K-3-982/2003, kat. 7.1.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje *A. M. v. Lygumų ŽŪB*, Nr. 3K-3-294/ 2004, kat. 7.1.

54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje *O. T. v. VSDFV Vilniaus miesto skyrius*, Nr. 3K-3-564/2004, kat. 7.1.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje *T. K. v. AB „Markučiai“*, Nr. 3K-3-103/2005, kat. 44.5.2.16.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. birželio 13 d. nutarimas civilinėje byloje *L. S. v. UAB „Vigidas“*, Nr. 3K-P-276/2005, kat. 16.2.1;16.3;17.7;44.5.2.16.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje *A.S. ir K. S. v. UAB „Šilna“ ir kt.*, Nr. 3K-3-640/2003, kat. 7.1;39.6.2.1;83.7;85.2.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. sausio 11 d. nutartis civilinėje byloje *I.T., R.T., M.T. ir A.T. v. UAB „Plungės lagūna“*, Nr. 3K-3-27/2006, kat. 16.2.1,16.2.4,44.5.2.16,73.2.13.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje *S. A. v. Anykščių miškų urėdija*, Nr. 3K-3-512/2006, kat. 44.5.2.16.

PRIEDAS NR. 1

	Dėl nelaimingų atsitikimų darbe	Dėl susirgimo profesine liga	Dėl mirties atvejų
1998 m.	-	-	1
1999 m.	7	13	1
2000 m.	10	6	3
2001 m.	3	9	1
2002 m.	7	-	2
2003 m.	4	11	3
2004 m.	1	2	1
2005 m.	-	1	2
2006 m.(iki gruodžio mėn.)	-	3	1
Viso	32	45	15

Dėl mirties atvejų

